

4.2. მინინაციონალიზმი. ეთნოკონფლიქტები მსოფლიო პოლიტიკაში

თანამედროვე მსოფლიოში ნაციონალიზმი ძირითადად ვლინდება იმ ხალხების ნაციონალიზმის სახით, რომლებიც ამა თუ იმ სახელმწიფოს შემაღვენლობაში შედიან და ეთნიკურ უმცირესობებს შეადგენენ. ასეთი ნაციონალიზმის ძირითადი თავისებურება ის არის, რომ მიმართულია სახელმწიფოს ცენტრალიზებული მმართველობის წინააღმდეგ და თვითგამორკვევისთვის იბრძვის.

თვითგამორკვევა საერთაშორისო სამართალში განისაზღვრება, როგორც ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხის უფლება თვითონ განსაზღვროს საკუთარი პოლიტიკური სტატუსი, აკონტროლოს თავისი თავი და არ იყოს სხვის მიერ მართული. როდესაც ამ მოთხოვნით გამოდის ხალხი, რომელიც ეთნიკურ უმცირესობას წარმოადგენს სხვა ხალხის ეროვნულ სახელმწიფოში, იგი თითქმის გარდაუვლად შედის კონფლიქტში ტიტულარული ერის ნაციონალიზმთან, რომელიც იმაგდროულად ოფიციალური, სახელმწიფო ნაციონალიზმია. სწორედ ამ, სხვა სახელმწიფოს შემაღვენლობაში მყოფი ეთნიკური უმცირესობის ნაციონალიზმი, რომელიც მიმართულია ცენტრალური მმართველობის წინააღმდეგ და მიზნად თვითგამორკვევას ისახავს, უწოდებენ მინინაციონალიზმს.

მინინაციონალიზმი ყოველთვის არ არის მიმართული საკუთარი სახელმწიფოს შექმნისაკენ. იგი შეიძლება ავტონომიისათვის, ფედერაციის სუბიექტად ქცევისათვის, ანდა სამოკავშირეო სახელმწიფოს შექმნისთვის იბრძოდეს. ასეთ შემთხვევაში ცენტრალურ ხელისუფლებასთან და ტიტულარულ ერთან კონფლიქტი ნაკლებად მწვავეა და შესაძლებელია საერთოდაც იქნეს აცილებული. თუ კონსენსუსის მიღწევა მოხერხდა, მაგრამ უმრავლეს შემთხვევაში მინინაციონალიზმი რადიკალური მოთხოვნებით გამოდის, რომელიც სეცესიას და სრულ დამოუკიდებლობას გულისხმობს. სწორედ ესაა დღეს მიმდინარე კონფლიქტების დიდი უმრავლესობის მიზეზი, სეპარატიზმი თანამედროვეობის ერთ-ერთი უმთავრესი საერთაშორისო პრობლემა გახდა, ხოლო წინააღმდეგობა თვითგამორკვევისა და სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპებს შორის ნამდვილ დილემად იქცა.

სახელმწიფო მიიჩნეოდა და მიიჩნევა, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების უნიტარული აქტორი. რეალობაში ეს კონცეფცია საკმაოდ სადავოა, რადგან სახელმწიფოთა უმრავლესობა შინაგანად ისეა დაყოფილი და ბევრ მათგანში გარე ძალებსაც ისეთი მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებათ, რომ საექვეთნა, ისინი ერთ მთლიან სხეულად მოიაზრებოდნენ.

საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთი თვორიული პარადიგმა, პლურალიზმი სწორედ იმ დებულებას ამტკიცებს, რომ თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფო არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც უნიტარული აქტორი. იგი შედგება სხვადასხვა ურთიერთდაპირისპირებული პოლიტიკური ძალებისაგან, რომლებიც შიგნიდან „ხლეჩენ“ სახელმწიფოს (რონდელი 1996). ერთ-ერთ ძირითად „გამხლეჩე“ ძალად გვევლინება მინინაციონალიზმი.

XX საუკუნის ბოლოსათვის მსოფლიოს სუვერენული სახელმწიფოების სამ მეოთხედზე მეტს ჰყავდა ეთნიკური უმცირესობების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, რომლებიც შეადგენენ დედამიწის მოსახლეობის ერთ მეექვსედს და ეთნიკური დაძაბულობისა და კონფლიქტების სერიოზულ წინაპირობას ქმნიან (Gurr, 2000).

ეთნიკური დაძაბულობისა და კონფლიქტების გეოგრაფიული განაწილება ასეთ სურათს იძლევა:

დასავლეთის დემოკრატიულ ქვეყნებში 31 ეთნოპოლიტიკური ჯგუფია. შეიარაღებულ კონფლიქტში არც ერთი ეთნიკური ჯგუფი არ არის ჩაბმული. ხუთი ეთნიკური ჯგუფი საშუალო რისკის პირობებშია მოხვედრილი (ბასკები, ჩრდილოეთ ირლანდიელები).

აღმოსავლეთ ევროპა და ყოფილი სსრკ ითვლის 59 ეთნოპოლიტიკურ ჯგუფს. აქედან ორი ეთნიკურ ომშია ჩაბმული. რვა იმყოფება მაღალი, ხოლო შვიდი საშუალო რისკის მდგომარეობაში (მათ შორის არიან სომხები, აზერბაიჯანელები, ქართელები, აფხაზები, ოსები, ჩეჩნები, ბოსნიელები, კოსოვოს ალბანელები).

აღმოსავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზია 34 ეთნოპოლიტიკურ ჯგუფს აერთიანებს. ხუთი ჯგუფი ომის მდგომარეობაშია; სამი იმყოფება მაღალი რისკის პირობებში. კიდევ 12 ჯგუფის მდგომარეობა შეიძლება შეფასდეს როგორც საშუალო რისკის დონე (კარნები, მინები, შანები ბირმაში, უიღურები და ტიბეტელები ჩინეთში).

დასავლეთი და სამხრეთ აზია 25 ეთნოპოლიტიკურ ჯგუფს ითვლის. მათგან 11 ეთნიკური ომის ვითარებაში, 6 მაღალი და 13 საშუალო რისკის კატეგორიაში შეიძლება გავერთიანოთ (ხაზარები, ტაჯიკები, უზბეკები ავღანეთში, ქაშმირელები ინდოეთსა და პაკისტანში, თამილები შრი-ლანკაში).

ახლო აღმოსავლეთსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში 28 ეთნოპოლიტიკური ჯგუფი გამოიყოფა. 3 ჯგუფი ნაბმულია ეთნიკურ ომში. მაღალი რისკის პირობებში იმყოფება 6, საშუალო რისკის პირობებში კი 2 ჯგუფი (ქურთები თურქეთსა და ერაყში, შიიტები ერაყსა და ლიბანში, არაბები ისრაელში).

ტროპიკული აფრიკა 67 ეთნოპოლიტიკურ ჯგუფს მოიცავს, რომელთაგან 11 ეთნიკური ომის მდგომარეობაშია, 12 მაღალი რისკის, ხოლო 8 საშუალო რისკის დონეზე იმყოფება (პუტუბურუნდიში, იორუბა ნიგერიაში, ტუტსი ზაირში, აფარები ეთიოპიაში).

ლათინური ამერიკა და კარიბის აუზი სულ 32 ეთნოპოლიტიკურ ჯგუფს ითვლის. ამათგან ეთნიკური ომის მდგომარეობაში არც ერთი მათგანი არ იმყოფება. მაღალი რისკის პირობებშია ერთი, ხოლო საშუალო რისკის მდგომარეობაში 11 ჯგუფი (მისკიტო ნიკარაგუაში, მაია მექსიკაში) (Kegley, Wittkopf, 2001, p. 207).

ეთნიკურ უმცირესობებში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის კატეგორია, რომლებსაც ადგილობრივ ანუ მკვიდრ, ძირეულ მოსახლეობას უწოდებენ. ეს ის ხალხია, რომლებიც თავიანთ ისტორიულ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ, მაგრამ სხვადასხვა ისტორიული და პოლიტიკური გარემოებების გამო უმცირესობად იქცნენ. მათი საერთო რაოდენობა 300 მილიონს უდრის და დელამიწის მოსახლეობის 5%-ს შეადგენს. ხშირად მხოფლიო საზოგადოების ამ ნაწილს მეოთხე სამყაროდ მოიხსენიებენ (The state of Indigenous People, 2000).

მკვიდრი მოსახლეობის დიდი ნაწილის ბრძოლა უბრალოდ უფლებების დაცვისათვის ან ავტონომიისათვის ბრძოლაა და იშვიათად თუ აყვებენ დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტის მოთხოვნას. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ბუნებრივად დგება პრობლემა: რა უფლებები შეიძლება აქონდეთ ამ ათასობით არასახელმწიფო ეროვნებებს?

საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრინციპი – ხალხთა თვითგამორკვევის პრინციპი თეორიულად აღიარებს ყველა ხალხის უფლებას თვითონ განსახლდნოს

თავისი პოლიტიკური სტატუსი. მაგრამ თუ თვითგამორკვევას სუვერენიტეტთან და დამოუკიდებლობასთან გავიგივებთ, მაშინ მსოფლიოში 6 ათასამდე დამოუკიდებელი სახელმწიფო უნდა გვქონდეს, რაც სრული აბსურდია. ამიტომ ყველა ხალხის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის საკითხი არასოდეს წამოჭრილა. მეტიც, მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ავტონომიასაც არ ითხოვს. მათ უბრალოდ არათუ სახელმწიფოს, არამედ ტერიტორიული ავტონომიის მართვაც არ შეუძლიათ თავიანთი მცირერიცხოვნებისა და პოლიტიკური თუ ეკონომიკურ-კულტურული განვითარების დაბალი დონის გამო.

მაგრამ იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ეთნიკური ჯგუფი მრავალრიცხოვანია და განვითარების დონეც საკმარისია იმისათვის, რომ საკუთარი სახელმწიფო ჰქონდეს, იგი დიდ წინააღმდეგობას აწყდება არა მარტო იმ სახელმწიფოს ხელისუფლებისა და ტიტულარული ერისაგან, რომლის შემადგენლობაშიც შედის, არამედ საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და სხვა სახელმწიფოებისაგანაც. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ხალხთა თვითგამორკვევის პრინციპმა არ უნდა დაარღვიოს საერთაშორისო სამართლის სხვა პრინციპები, კერძოდ, იგი წინააღმდეგობაში არ უნდა მოვიდეს ტერიტორიული მთლიანობისა და საზღვრების უცვლელობის პრინციპებთან. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქვეყნის მთავრობა და მოსახლეობის უმრავლესობა თანახმაა მიანიჭოს დამოუკიდებლობა ეთნიკურ უმცირესობას და ამდენად, შეცვალოს საკუთარი ტერიტორია და საზღვრები, თვითგამორკვევის პრინციპი რეალობად იქცევა. ასეთნაირად განხორციელდა ბანგლადეშის გამოყოფა პაკისტანისაგან 1971 წელს, ერთრეის დამოუკიდებლობა ეთიოპიისაგან 1993 წელს და ჩეხოსლოვაკიის დაშლა ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებად 1993 წელს.

ხშირ შემთხვევაში დაპირისპირება ეთნიკურ უმცირესობებსა და უმრავლესობებს შორის უკიდურეს ფორმებს იღებს და ეთნიკურ წმენდასა და გენოციდში გადადის. ასეთ მოვლენებს ჰქონდა ადგილი ნაცისტურ გერმანიაში (ებრაელები, ბოშები), საბჭოთა კავშირში 1943—44 წლებში (ყირიმელი თათრები, ყარაჩაელები, ბალყარელები, ჩეჩნები, ინგუშები, მესხეთელი თურქები, ყალმუხები), ინდონეზიაში 1965—66 წლები (ჩინელები), ერაყში 1984—1991 წლები (ქურთები), რუანდასა და ბურუნდიში 1994—96 წლებში (ჰუტუ).

საერთაშორისო ურთიერთობების დღევანდელ სურათში დაპირისპირება სახელმწიფოსა და მისივე მოქალაქეების ნაწილს

შორის, ანუ ტიტულარული ერის ნაციონალიზმსა და ეთნიკური უმცირესობების ნაციონალიზმს (მინინაციონალიზმს) შორის, ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემაა და ცალკეულ მკვლევართა აზრით, სწორედ ეს დაპირისპირება გახდა ცივი ომის შემდგომი მსოფლიოს ძირითადი მახასიათებელი.

ცხადია, მინინაციონალიზმი უამრავი ფორმით და სახით გვხვდება. შეიძლება ითქვას, რომ რამდენი ეთნიკური უმცირესობაცაა, იმდენი მინინაციონალიზმი არსებობს. მაგრამ არის მრავალი ზოგადი ნიშანი, რომელიც იძლევა იმის საფუძველს, რომ ყველა ასეთი ნაციონალიზმი ერთი ხაერთო სახელით – მინინაციონალიზმით გაჯაერთიანოთ.

ინგლისელი ისტორიკოსი ჰ. სეტონ-ვატსონი თვლის, რომ მინინაციონალიზმის, ანუ ეთნიკური უმცირესობების ნაციონალიზმის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი უკმარისობის, დაუკმაყოფილებლობის გრძობაა (ციტირებულში Snyder, 1982, p.14). ეთნიკური უმცირესობები უკმაყოფილო არიან იმ მდგომარეობით, რომელშიც ისინი არიან და ამიტომ არსებული მდგომარეობის შეცვლას ისახავენ მიზნად. მაგრამ ის მოთხოვნები, რომელსაც აყენებს მინინაციონალისტური მოძრაობები განსხვავდება სიმძაფრით. იგი იცვლება ავტონომიიდან სრულ დამოუკიდებლობამდე. ყველა მათგანში მოიძებნება როგორც ზომიერი, ავტონომიური მოწყობის მომხრეები, ისე უკიდურესი სექსპარატივები.

პირველნი მიდიან კომპრომისზე და კმაყოფილებიან მხოლოდ მათი უფლებების აღიარებით. მათთვის მისაღებია უფლებების განაწილება ცენტრალურ ხელისუფლებასთან, თუკი დაკმაყოფილდება მათი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული მოთხოვნები. მეორენი მხოლოდ სრულ თავისუფლებას თანხმდებიან და ამ მიზანის მისაღწევად უკიდურეს ფორმებსაც არ ერიდებიან, მათ შორის ძალადობას და ტერორს.

ლ. სნაიდერი (Snyder, 1982, p. 17) ტერორისტების ოთხ გავრცელებულ სახეობას გამოყოფს: 1) ნაციონალისტები, ავტონომისტები ან სხვა უმცირესობები; 2) იდეოლოგიური სექტები და საიდუმლო საზოგადოებები, რომლებიც „თავისუფლებისა და სამართლიანობისათვის“ იბრძვიან; 3) დიასპორაში მყოფი, საკუთარი სამშობლოდან მოწყვეტილი ჯგუფები, რომლებსაც მიზნად სამშობლოსთან შეერთება აქვთ დასახული; 4) ტრანსნაციონალური ბანდები, რომლებსაც აქვთ მხარდაჭერა სხვადასხვა ქვეყნიებიდან და ორგანიზაციებიდან მსოფლიო რევოლუციის

სახელით. ამ უკანასკნელი ჯგუფის გარდა, სამი დანარჩენი ასე თუ ისე დაკავშირებულია ნაციონალიზმთან და მიზნებიც აშკარად ეროვნული ხასიათისაა.

მინინაციონალიზმის აგრესიულობა და რადიკალური ხასიათი დიდად არის დამოკიდებული, თუ რომელი ქვეყნის ეთნიკური უმცირესობების ნაციონალიზმზეა საუბარი. როგორც წესი, დასავლეთის დემოკრატიის ქვეყნებში, ეთნიკური უმცირესობების ნაციონალიზმი უფრო „დემოკრატიული“ და ნაკლებად აგრესიულია, ვიდრე მესამე სამყაროს ქვეყნებში. ამის მიზეზი, გაცილებით მაღალი პოლიტიკური კულტურა, სახელმწიფოებრიობის ხანგრძლივი ისტორია და კანონის უზენაესობაა.

4.3. გეოპოლიტიკა და პანნაციონალისტური მოძრაობები

4.3.1. გერმანული გეოპოლიტიკა და პანგერმანიზმი

გეოპოლიტიკის ისტორიას გერმანელი გეოგრაფისა და ეთნოგრაფის ფრიდრიხ რატცელის სახელით იწყებენ. იგი გეოგრაფიული დეტერმინიზმის აშკარა მიმდევარი იყო და თავისი წინამორბედების: ბოდენის, მონტესკიეს და რიტერის მსგავსად საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორად გეოგრაფიულ გარემოს თვლიდა. მაგრამ თავის ძირითად ნაშრომში „პოლიტიკური გეოგრაფია“ რატცელმა გამოთქვა მთელი რიგი დებულებები, რომლებიც შემდგომში მიჩნეულ იქნა ახალი მოძღვრების – გეოპოლიტიკის ფუძემდებლურ პრინციპებად. თვითონ რატცელი არსად იყენებს ტერმინ გეოპოლიტიკას და არც ჰქონია პრეტენზია ახალი მეცნიერების შექმნისა.

ძირითადი იდეა, რომელიც რატცელმა წამოაყენა, იყო ის, რომ მან სახელმწიფო შეადარა ცოცხალ ორგანიზმს, სულიერ და ზნეობრივ არსებას, რომელსაც სხვა ცოცხალი ორგანიზმების მსგავსად ესაჭიროება კვება, ზრდა და განვითარება. ამერიკელი მეცნიერი რობერტ შტრაუს-ჰუპე (Straus-Hupe, 1942) გამოყოფს რატცელის მიერ ჩამოყალიბებულ შეიქმნილ „კანონს“:

ა) სახელმწიფოს სივრცე იზრდება მისი კულტურის ზრდასთან ერთად;

ბ) სახელმწიფოს ზრდას თან ახლავს განვითარების სხვა სიმპტომები: იდეები, ვაჭრობა, მისიონერობა, აქტივობის ზრდა;

გ) სახელმწიფოს ზრდა ხორციელდება პატარ-პატარა სახელმწიფოების შეერთებისა და მათი შთანთქმის გზით;

დ) საზღვარი არის სახელმწიფოს პერიფერიული ორგანო და წარმოადგენს ქვეყნის ზრდის, მისი ძალის თუ სისუსტის და ორგანიზმში მიმდინარე ცვლილებების გამოხატულებას;

ე) ზრდის პროცესში სახელმწიფო ცდილობს თავის თავში მოიცავს ფიზიკურ-გეოგრაფიული გარემოს ფასეული ელემენტები: სანაპირო ხაზი, მდინარეები, ვაკეები, წიაღისეულით მდიდარი რაიონები;

ვ) ტერიტორიული ზრდის პირველ იმპულსს პრიმიტიული ქვეყნები იღებენ გარედან, უფრო მაღალი ცივილიზაციებიდან;

ზ) ტენდენცია შერწყმისაკენ გადაეცემა სახელმწიფოდან სახელმწიფოს და თანდათან იკრებს ძალას.

ამ დებულებებიდან ჩანს, რომ რატცელს სავსებით ბუნებრივ და აუცილებელ მოვლენად მიაჩნია სახელმწიფოს სწრაფვა ტერიტორიული გაფართოებისაკენ, შერწყმისაკენ და გეოგრაფიული პირობების გაუმჯობესებისაკენ. იგი დარწმუნებული იყო, რომ დიდი სივრცეებისკენ სწრაფვა გახდებოდა XX საუკუნის საერთაშორისო პოლიტიკის მთავარი პრინციპი და მსოფლიოში რამდენიმე მსხვილი სახელმწიფო დარჩებოდა.

რატცელის აზრები განაურცო და ახალი იდეებით შეავსო შვედმა პანგერმანისტმა მეცნიერმა რუდოლფ ჩელენმა (კელენმა). მასვე ეკუთვნის ტერმინი „გეოპოლიტიკა“.

ჩელენმა თავის ძირითად ნაშრომში „სახელმწიფო როგორც კაცოცხლის ფორმა“ საბოლოო სახე მისცა რატცელის იდეებს და აჩვენა, რომ გერმანია ახალგაზრდა და მზარდი ერია, რომელმაც თავის გარშემო ვეროპის სახელმწიფოების შემოკრებით უნდა შექმნას „სახსილოცხლო სივრცე“ (Lebensraum). ჩელენის აზრით, გერმანიისა და ვეროპის გეოპოლიტიკური გაიგივება გარდაუვალი იყო, მიუხედავად პირველ მსოფლიო ომში დროებითი მარცხისა. თვით პირველი მსოფლიო ომი ჩელენის მტკიცებით სავსებით ბუნებრივი გეოგრაფიული კონფლიქტი იყო, რომელიც წარმოშვა ახალგაზრდა და აღმავლობის გზაზე მდგარი გერმანიის და დაცემის გზაზე მყოფი ინგლისისა და საფრანგეთის გეოპოლიტიკურ განვითარებას შორის არსებულმა განსხვავებამ. გერმანიის ეროვნულ ინტერესებს შეადგენს გახედვს მსოფლიო მასშტაბის კონტინენტური სახელმწიფო და

შეიერთოს ის ტერიტორიები და კოლონიები, რომლებსაც „ძველი ხალხები“ – ინგლისელები და ფრანგები აკონტროლებენ.

ფრიდრიხ ნაუმანმა თავის წიგნში „შუა ევროპა“ წამოაყენა იდეა: იმისათვის, რათა ისეთ მძლავრ გეოპოლიტიკურ წარმონაქმნებს დაუპირისპირდეს, როგორებიც რუსეთი, აშშ და დიდი ბრიტანეთი (თავისი კოლონიებით) არიან, საჭიროა ცენტრალური ევროპის ხალხებმა შექმნან ერთიანი პოლიტიკურ-ეკონომიკური სივრცე, რომლის ღერძიც, ბუნებრივია, გერმანია იქნება. „შუა ევროპა“ სხვა პანგერმანული იდეებისაგან განსხვავებით არა იმდენად ნაციონალური იყო, რამდენადაც წმინდა გეოპოლიტიკური, რადგან ძირითადი ყურადღება ეთმობოდა არა ეთნიკურ, არამედ გეოგრაფიულ ბედის ერთობას. ნაუმანის პროექტი გულისხმობდა გერმანიის, ავსტრია-უნგრეთის, დუნაისპირა სახელმწიფოების გაერთიანებას, რასაც პერსპექტივაში საფრანგეთის, იტალიისა და სკანდინავიის ქვეყნების ინტეგრაციაც უნდა მოჰყოლოდა.

გერმანული გეოპოლიტიკის აყვავების პერიოდად ითვლება XX საუკუნის 20–30-იანი წლები, როცა გეოპოლიტიკა ნაცისტების ერთ-ერთ მთავარ იდეოლოგიად იქცა. ამ პერიოდის გერმანული გეოპოლიტიკის მთავარი წარმომადგენელია კარლ შაუსპოფერი.

შაუსპოფერის გეოპოლიტიკური შრომების მთავარი აზრი იმ დაპირისპირებაშია, რომელიც არსებობს „სახლგაო მმართველობის“ (თალასოკრატია) და „კონტინენტური მმართველობის“ (თელუროკრატია) შორის. გერმანია, როგორც ევროპის ცენტრში მდებარე სახელმწიფო, ტიპური კონტინენტური, სახმელეთო სახელმწიფოა (ისევე როგორც რუსეთი), და სახლგაო დასავლეთის (აშშ-ინგლისი) ერთ-ერთი მთავარი გეოპოლიტიკური მოწინააღმდეგეა. ამიტომ დასავლეთთან ალიანსი, შაუსპოფერის აზრით, გეოპოლიტიკური წინააღმდეგობაა და გეზი ევრაზიულ კავშირზე, კონტინენტური ბლოკის ჩამოყალიბებაზე უნდა იქნეს აღებული (ღერძი – ბერლინი-მოსკოვი-ტოკიო). ამ კავშირის შექმნა ევრაზიას დაუმარცხებელს გახდის, ხოლო დასავლეთის ძლიერებას ბოლო მოეღება. „ანგლოსაქსური პოლიტიკის ბოლო საათი მაშინ ჩამოჰკრავს, როდესაც გერმანელები, რუსები და იაპონელები გაერთიანდებიან“ (ციტირებულია: დუგინი, 1999, გვ. 49). ამ აზრს შაუსპოფერი ყოველთვის გამოხატავდა და ხაზსაც კი უსვამდა, რომ გერმანია, მისი ხალხი და კულტურა

წარმოადგენს ევრაზიული, აზიური ტრადიციის დასავლეთით გაგრძელებას.

პაუსპოფერის გეოპოლიტიკური იდეების გამარჯვება იყო 1939 წლის გერმანია-საბჭოთა კავშირის პაქტი, რაც ამ ორ სახელმწიფოს შორის გაელენის სფეროების გადანაწილებას გულისხმობდა და ერთობლივ აილიტიკურ ქმედებას ითვალისწინებდა. 1941 წლის ივნისში გერმანიის მოულოდნელი თავდასხმა საბჭოთა კავშირზე პაუსპოფერმა უდიდეს შეცდომად მიიჩნია და ამით ფაქტობრივად პიტლერს დაუპირისპირდა. ღერმ ბერლინი-მოსკოვი-ტოკიოს ნაცვლად სამკუთხედის წარმოქმნა, სადაც მოსკოვის ადგილი მეორეხარისხოვანი, ნახევარკუნძულოვანი სახელმწიფოს იტალიის დედაქალაქმა რომმა დაიკავა, პაუსპოფერის აზრით, ნამდვილი გეოპოლიტიკური კარიკატურა იყო.

საერთოდ, პაუსპოფერის გეოპოლიტიკის გაიგივება ნაციზმთან საფუძველს მოკლებულია. კერძოდ, მოსკოვთან „კონტინენტური ბლოკის“ შექმნის აუცილებლობა პირდაპირ ეჯახება გერმანული ეროვნული თვითშეგნების ტყენდენციებს. ნაციზმი ისტორიას უყურებდა რახისტული კეთხით, ანუ მიხთვის მთავარი იყო რასობრივი სიახლოვე და არა გეოპოლიტიკური სპეციფიკა. ასეთ შემთხვევაში გერმანიის მოკავშირე ეთნიკურად მასთან ახლოს მდგომი ხალხები ინგლისელები და ამერიკელები უნდა ყოფილიყვნენ და არა სლავები ან მით უმეტეს შუქკანიანი აზიელები. ნაციზტების თვალში ეს უკანასკნელნი რასობრივ მოწინააღმდეგეებად აღიქმებოდნენ.

აქედან გამომდინარე, ნაციზმი ფაქტობრივად ეწინააღმდეგება გეოპოლიტიკას და ევრაზიული კავშირის ნაცვლად ატლანტისტური სტრატეგიისაკენ უბიძგებდა გერმანიას. მაგრამ ამავე დროს ეველას ახსოვდა ვერსალის დამამცირებელი გამოცდილება. ამით აიხსნება ნაციზტური გერმანიის წინააღმდეგობრივი საგარეო პოლიტიკა. ერთი მხრივ, ეს იყო თალასოკრატიული ხაზი (ანტიკომუნიზმი, ანტისლავური განწყობა, სსრკ-ზე თავდასხმა, კათოლიკე ხორვატების წაქეზება მართლმადიდებელი ბალკანული ხალხების წინააღმდეგ), ხოლო მეორე მხრივ, წმინდა გეოპოლიტიკურ პრინციპებზე დაფუძნებული ევრაზიული თვალურთკრატია (თმი ინგლისთან და საფრანგეთთან, მოღოტოვ-რიბენტროპის პაქტი და სხვ.).

მეორე მსოფლიო ომში ხასტიკი მარცხის შემდეგ როგორც გერმანული ნაციზმი, ისე გერმანული გეოპოლიტიკა წარსულის მძიმე მოგონებად დარჩა. მაგრამ თუ ნაციზმი დღევანდელი

გერმანელი ერის მიერ ფაქტობრივად უარყოფილია, გეოპოლიტიკა, როგორც სამეცნიერო დისციპლინა თანდათან ყალიბდება. გერმანელი გეოპოლიტიკოსების მოსაზრებები სრულიად განსხვავდება ომამდელი გეოპოლიტიკური იდეებისაგან და თანამედროვე საერთაშორისო ვითარების რეალური სურათიდან გამოდის. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ფ. ფრიდის მოსაზრება: „ამ საფეხურზე ბრძოლა სივრცისათვის, როცა აღარ დარჩა გასაყოფი სივრცე, გადაიქცა ბრძოლად სოციალური განვითარების უფრო მაღალი დონისათვის. ვინც ამ ბრძოლაში ლიდერობას იგდებს ხელთ და შეინარჩუნებს, ხვალ მისი კუთვნილება გახდება მთელი მსოფლიო“ (ციტირებულია: Hapton, 1998, ს. 236). სწორედ ამ მიმართულებით ვითარდებოდა ომის შემდგომი გერმანია და მოკლე ხანში ეკონომიკური თვალსაზრისით ევროპის ყველაზე მძლავრი ქვეყანა გახდა. დღეს გერმანიის მთლიანი სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა ორჯერ აღემატება ევროპის მეორე ეკონომიკური სიძლიერის ქვეყნის – საფრანგეთის ანალოგიურ მაჩვენებელს. ევროკავშირში გერმანიის პრიორიტეტული ეკონომიკური როლი აფიქრებინებს ზოგიერთ ავტორს, რომ ხდება ევროპის თავისებური „გერმანიზაცია“, რადგან რეგიონში ევროპის არც ერთ სხვა სახელმწიფოს არა აქვს ისეთი ეკონომიკური და ფინანსური გავლენა, როგორიც გერმანიას.

რაც შეეხება პანგერმანიზმს, როგორც პანნაციონალისტურ იდეოლოგიას და მოძრაობას, სხვა პანნაციონალიზმებისგან იმით განსხვავდებოდა, რომ არა მონათესავე ეთნიკური ჯგუფების (მაგ., გერმანიკულ ენობრივ ჯგუფზე მოლაპარაკე ხალხების) გაერთიანებას ისახავდა მიზნად, არამედ იფარგლებოდა ერთი ერის – გერმანელების გაერთიანების იდეით. მას შემდეგ, რაც ბისმარკმა შეძლო 38 გერმანული სახელმწიფოს გაერთიანება და ერთიანი გერმანიის იმპერიის შექმნა, პანგერმანიზმის ძირითადი მიზანი გერმანიის საზღვრებს გარეთ დარჩენილი ეთნიკური გერმანელებით დასახლებული ტერიტორიების (ავსტრია, შვეიცარიის დიდი ნაწილი, რუსეთის ბალტიისპირა სანაპიროს ნაწილი) გერმანიის იმპერიასთან შეერთება გახდა.

I მსოფლიო ომის წლებში პანგერმანიზმს დაემატა გეოპოლიტიკური მოთხოვნებიც, რომ გერმანიის ძალაუფლება გავრცელებულიყო ჩრდილოეთის ზღვიდან სპარსეთის ყურემდე ოსმალეთზე კონტროლის ჩათვლით, კლავს ახალი კოლონიების ხელში ჩაგდება აფრიკაში. ომში დამარცხება პანგერმანიზმის

დამარცხებას არ ნიშნავდა. პირიქით, იგი, როგორც იდვოლოგია, უფრო შიშველი და აგრესიული გახდა.

ნაციისტების ხელში პანგერმანიზმმა ექსტრემისტული ფორმა მიიღო და უკიდურესი რასისტული სახით წარმოჩინდა, ემყარებოდა რა გერმანელი ერის გამორჩეულობასა და არიულ წარმოშობას. ავსტრიის ანშლუსი და სუდეტის ოლქების შეერთება პანგერმანიზმის აშკარა გამოვლინება იყო.

მიტლერისეული პანგერმანიზმი ნაციზმის განადგურებასთან ერთად მოკვდა და დღეს იგი გერმანელთა უმრავლესობის მიერ უსიამოვნო მოგონებად და ისტორიულ შეცდომად აღიქმება.

4.3.2. რუსული გეოპოლიტიკა. ევრაზიანიზმი და პანსლავიზმი

რუსულ გეოპოლიტიკურ მეცნიერებაზე ლაპარაკი მხოლოდ XX საუკუნიდან შეიძლება. მაგრამ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის გეოპოლიტიკური მიზნები და ამოცანები უკვე XVI საუკუნეში ჩამოყალიბდა და, შეიძლება ითქვას, ძირითად ნიშნებს დღემდე ინარჩუნებს.

მონღოლ-თათართა შემოსევამ ბოლო მოუღო ძველი რუსეთის სახელმწიფოს და მასთან ერთად ძველ რუს ეთნოსს. სლავებისა და მონღოლურ-თურქული ტომების მიქსაციამ ჩამოაყალიბა ახალი რუსული ეთნოსი, რომელიც, როგორც ახალგაზრდა და ენერგიული ერთობა, ტერიტორიული ზრდისა და გავრცელების ტენდენციით გამოირჩეოდა.

მოსკოვის სამთავროს მიერ სხვა რუსული სამთავროების მიერთებამ წარმოშვა რუსეთის ცენტრალიზებული სახელმწიფო, რომელიც ფართობით და მოსახლეობით მნიშვნელოვნად აღემატებოდა ევროპის ნებისმიერ ქვეყნას. ეს მოვლენა ქრონოლოგიურად დაემთხვა ძალზე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მოვლენას – თურქების მიერ ბიზანტიის იმპერიის დამხობას და კონსტანტინეპოლის (რუსულად – ცარგრადის) აღებას. შეიქმნა სამ კონტინენტზე გადაჭიმული ოსმალეთის იმპერია, რომლის მიერაც დაპყრობილ და ანექსირებულ იქნა პრაქტიკულად ყველა მართლმადიდებლური სახელმწიფო და ხალხი (რუსების გარდა).

ასეთ ვითარებაში რუსეთის საეკლესიო და შემდეგ სახელმწიფო ელიტაში თანდათან დამკვიდრდა რწმენა რუსეთის,

როგორც მართლმადიდებლობის ცენტრის, ხოლო მოსკოვის როგორც მესამე რომის (ძველი რომისა და კონსტანტინეპოლის შემდეგ) შესახებ. დევიზი: „ორი რომი უკვე დაეცა, მესამე რომი. მოსკოვია, ხოლო მეოთხე აღარ იქნება“ გახდა სახელმწიფო რწმენის გამოხატულება. მოძმე ქრისტიანი, მართლმადიდებელი ერების ოსმალებისგან განთავისუფლება და მათი შემოერთება, ისევე როგორც კონსტანტინეპოლის დაბრუნება, რუსეთის ღვთიურ, წმინდა მისიად გამოცხადდა. ამგვარად, რუსული სახელმწიფო, ისევე როგორც მოგვიანებით რუსული ნაციონალიზმი და გეოპოლიტიკა, ერთგვარი მესიანიზმით შეიმოსა და დღესაც რუსეთის მესიანისტური ფუნქცია რუსი ნაციონალისტებისთვის არავითარ ეჭვს არ იწვევს.

როდესაც ივანე მრისხანემ თავი რუსეთის მეფედ ანუ ცარად (ე. ი. კეისრად) გამოაცხადა, ამით ხაზი გაუსვა რუსეთს, როგორც ბიზანტიის მემკვიდრეს, ხოლო საკუთარი ტიტული ბიზანტიის კეისრის ტიტულს გაუტოლა. XVII საუკუნეში რუსეთმა ათთვისა ურალის, ციმბირისა და შორეული აღმოსავლეთის უზარმაზარი სივრცეები და მსოფლიოს უდიდესი სახელმწიფო გახდა. პეტრე I-მა რუსეთი იმპერიად, ხოლო თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ამ პერიოდიდან რუსეთის გეოპოლიტიკური ინტერესები უკვე მთელ მსოფლიოს სწვდება, მაგრამ ხმელთაშუა ზღვაზე გასვლა, ბალკანეთის, ბოსფორის და დარდანელის ხელში ჩაგდება (ქრისტიანი ძმების განთავისუფლების საბაბით) კვლავ რჩებოდა მთავარ პოლიტიკურ მიზნად. ამ მიზნის მისაღწევად ხდებოდა რუსეთის გაფართოება სამხრეთის მიმართულებით.

XVIII საუკუნეში უკვე ჩამოყალიბდა პოლიტიკური ორიენტაცია, რომელსაც გარკვეული გეოპოლიტიკური დატვირთვა აქონდა. ესაა ე. წ. მედასავლეთეობა, ანუ „ზაპადნიჩესტვო“. ამ მიმდინარეობის წარმომადგენლებს, მიაჩნდათ რა რუსეთი ევროპის ნაწილად, თვლიდნენ, რომ რუსეთის წინსვლისა და წარმატებების ერთადერთი საშუალება მისი ევროპეიზაციაა. ამიტომ რუსეთი მაქსიმალურად უნდა დაუახლოვდეს ევროპას, შეითვისოს მისი კულტურა, გადაიღოს ევროპული წეს-ჩვეულებები, კანონები, ტრადიციები და შეეცადოს იქცეს ევროპის ნაწილად. რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელებიდან პეტრე I და ეკატერინე II აშკარად გამოხატული „ზაპადნიკები“ იყვნენ.

XIX საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც რუსეთმა დაამარცხა ნაპოლეონის არმია, ხოლო თურქეთთან და ირანთან ომებით მნიშვნელოვნად გაიფართოვა ტერიტორია სამხრეთის მიმარ-

თულებით, თანდათან ჩამოყალიბდა მოსახრება, რომ რუსეთი არ არის რიგითი ევროპული სახელმწიფო. იგი უფრო მეტია, დაახლოებით იმავე მნიშვნელობისა და სიძლიერის ფენომენია, რაც მთელი დასავლეთ ევროპა. რუსები, უპირველეს ყოვლისა ევროპელები კი არა, სლავები არიან, რუსეთი უფროსი ძნაა სლავ ძმებს შორის და მისი მიხაია გაათავისუფლოს თავისი თანამოქმენი, რომლებიც ოსმალეთის თუ კაბხბურგთა იმპერიის ფარგლებში არიან და ისინი რუსეთს შეეერთოს. ეს იდეა, რომელიც სლავების განსაკუთრებულობას და ცალკე ცივილიზაციად მიჩნევას გულისხმობს, სლავიანოფილიის (სლავთმოყვარეობის) სახელით არის ცნობილი. მის საფუძველზე ჩამოყალიბდა პანსლავიზმი, როგორც პოლიტიკური დოქტრინა, რომელიც სლავების ერთ სახელმწიფოში გაერთიანებას უჭერდა მხარს.

საკუთრივ რუსულ თეორიულ გეოპოლიტიკაზე საუბარი XX საუკუნის დასაწყისიდან შეიძლება. მის პირველ წარმომადგენლად უნდა მივიჩნიოთ ვ. სემიონოვი-ტიან-შანსკი, რომელმაც შექმნა ლოგიკურად სრულყოფილი პოლიტიკურ-გეოგრაფიული კონცეფცია მკვეთრად გამოსატული ისტორიულ-გეოპოლიტიკური და „რუსეთ-ცენტრული“ მინაარსით, სადაც იგი ასაბუთებდა რუსეთის საკოლონიზაციო ბაზების შექმნის აუცილებლობას, როგორც სახელმწიფოს ტერიტორიულ-პოლიტიკური სიძლიერის გარანტიას.

საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ რუსული თეორიული გეოპოლიტიკა ძირითადად რუს ემიგრანტთა წრეში ვითარდებოდა. მათ შორის აღსანიშნავია ისტორიკოსი და სოციოლოგი ი. სოლონევიჩი (Солоневич, 1991). იგი გეოგრაფიული დეტერმინიზმის აშკარა გამომხატველია და თვლის, რომ როგორც ამერიკული თავისუფლება და ამერიკული სიმდიდრე განისაზღვრება ამერიკის გეოგრაფიით, ისევე რუსული თავისუფლება და რუსული სიმდიდრე შექმედებულია რუსეთის გეოგრაფიით. მისი აზრით, რუს ხალხს არასოდეს ექნება ისეთი თავისუფლება, როგორც ამერიკელებს ან ინგლისელებს აქვთ, რადგან ამ უკანასკნელთა უსაფრთხოება გარანტირებულია ოკეანეებით და სრუტეებით, ხოლო რუსეთის უსაფრთხოების ერთადერთი გარანტი საყოველთაო სავალდებულო სამხედრო სამსახურია. ამიტომ თავისუფლების შექმედვის სხვადასხვა სახეებს შორის, რომელსაც ადვილი აქვს რუსეთში, სამხედრო ვალდებულება უპირველესია. თუ ამ საკითხში ნებაყოფლობითი

არჩევანი იქნება და მოსახლეობას თავისუფლად შეეძლება უარი თქვას არმიაში სამსახურზე, მაშინ ეს თვით რუსეთის სახელმწიფოს დაღუპვის მანქანებელი იქნება. რაც შეეხება რუსეთის სიღარიბეს, ამის მიზეზი პოლიტიკური წყობა და ეკონომიკური სისტემა კი არ არის, არამედ რუსეთის გეოგრაფიული „სიბეჩავე“ (обездоленность).

რუსულ გეოპოლიტიკურ აზროვნებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია იმ მიმდინარეობას, რომელიც ევრაზიანიზმის სახელით არის ცნობილი და რომლის მთავარი წარმომადგენლები არიან პ. სავიციკი, ნ. ტრუბეცკოვი, ი. ილინი, გ. ვერნადსკი და სხვები.

ევრაზიანიზმის იდეები ყველაზე მკაფიოდ და ნათლად არის გამოხატული პ. სავიციკის შრომებში. კერძოდ, მის სტატიაში „ევრაზიულობის გეოგრაფიული და გეოპოლიტიკური საფუძვლები“ (სტატია მოყვანილია ა. დუგინის წიგნში „გეოპოლიტიკის საფუძვლები“ თბ., 1999, გვ. 364–370). სავიციკის აზრით, რუსეთი არ არის არც ევროპული და არც სლავური სახელმწიფო. იგი არის ევრაზიის (და შესაბამისად მსოფლიოს) შუაგული, ცენტრალური მიწა, ცივილიზაციის განსაკუთრებული სახე, რომელიც აერთიანებს არიულ-სლავურ კულტურას, თურქულ-მონღოლურ მომთაბარეობას და მართლმადიდებლურ ტრადიციას. ყოველივე ეს ქმნის უნიკალურ, „შუაგულ“ წარმონაქმნს, რომელიც მსოფლიო ისტორიის სინთეზს წარმოადგენს, ამიტომ რუსები სლავების უბრალო განშტოება კი არა, არამედ განსაკუთრებული იმპერიული წარმონაქმნია, სადაც ერთმანეთშია შეხამებული სლავური და თურქული კულტურები. სავიციკი ფაქტობრივად ამართლებს მონღოლ-თათართა უღელს რუსეთზე, რამაც რუსეთს შესძინა საკუთარი გეოპოლიტიკური თვითმყოფადობა და შეუნარჩუნა საკუთარი დამოუკიდებლობა. სავიციკის თეზისი „თათრების გარეშე არ იქნებოდა რუსეთი“ ევრაზიანიზმის მთავარ ფორმულად იქცა. ევრაზიულობის გეოპოლიტიკური არსი წარმოდგენილია ორი რეალობის – ევროპული ტყისა და აზიური სტეპის სინთეზად. მასში შერწყმულია ისტორიული „ბინადარი“ და „სტეპური“ სტიქია. სწორედ ეს რუსულ-მონღოლური კონტინენტური აღქმა უპირისპირდება დასავლეთევროპულ ზღვიურ აღქმას.

სავიციკის თეორიაში ერთ-ერთი ძირითადია „ადგილგანვითარების“ კონცეფცია, რომელიც ახლოსაა გერმანულ გეოპოლიტიკაში გავრცელებულ „სივრცის“ (Raum) ცნებასთან. სა-

ვიცის ახრით. სოციალურ-პოლიტიკური გარემო და მისი ტერიტორია უნდა განიხილებოდეს როგორც ერთ მთლიანობად შერწყმული, განუყოფელი ერთობა. ერთი გეოგრაფიული ინდივიდუუმი ან ლანდშაფტი. სწორედ ეს არის „ადგილგანვითარების“ არსი. რუსეთი არის „ადგილგანვითარება“. ერთი მთლიანობა. გეოგრაფიული ინდივიდუუმი – ერთდროულად გეოგრაფიული, სამეურნეო, ისტორიული, ეთნიკური და ა.შ. „ლანდშაფტი“. იგი შედგება მრავალი უფრო მცირე „ადგილგანვითარებისაგან“ და მათ ინტეგრალურ ფორმას, სინთეზს წარმოადგენს. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მოსახრება არის ის, რომ რუსეთი, როგორც ევრაზიული სახელმწიფო, არის „იდეოკრატიული“, რომელიც უნდა შენდებოდეს ზემოდან ქვემოთ და ემსახურებოდეს აპრიორული იდეების განხორციელებას, ხოლო თვით სტრუქტურის სათავეში უნდა იდგეს „ქერუმების“ განსაკუთრებული კლასი. იდეოკრატია აერთიანებს იდეალისტურ მოტივებს დაფუძნებულ არადემოკრატიულ, არალიბერალურ მმართველობას და უპირისპირდება პრაგმატულ, მატერიალურ და კომერციულ მსოფლმხედველობას. ამით ევრაზიანისტებმა გასაგებად ახსნეს ზღვისა და ხმელეთის გეოპოლიტიკური დაპირისპირების (თალასოკრატიის და თელურსოკრატიის) საფუძველი: ზღვა – ეს არის ლიბერალური დემოკრატია, სავაჭრო წყობა, პრაგმატიზმი; ხმელეთი კი იდეოკრატია, იერარქიული მართვა და რელიგიური იდეალის უპირატესობაა.

იდეოგრაფიული ევრაზიული სახელმწიფო შეიძლება ჩამოყალიბდეს როგორც მონარქიაში, ისე საბჭოური ტიპის პარტიულ სახელმწიფოში. ალბათ ამით აიხსნება ევრაზიანისტების (რომელთა უმრავლესობა ემიგრანტები იყვნენ) საკმაოდ ლოიალური დამოკიდებულება საბჭოთა რეჟიმისადმი და მისი მთელი რიგი საგარეო პოლიტიკური ნაბიჯების ამკარა მხარდაჭერა.

თავისთავად საბჭოთა კავშირის არსებობა თითქმის იმავე სახდურებში, რომლებშიც მგფის რუსეთი იყო, ევრაზიანიზმის იდეის განხორციელებას წარმოადგენდა. ქვეყნის მოსახლეობის 90%-ზე მეტს სლავურ და თურქულ ენობრივ ჯგუფებს შეადგენდა. მაგრამ აქ მთავარი არა ეთნიკური, არამედ გეოპოლიტიკური ერთობა იყო, რაც მომავალში ერთიანი საბჭოთა ერის შექმნის საფუძველი უნდა გამხდარიყო. ცხადია, საბჭოთა კავშირის გამოძევა ის გეოპოლიტიკური ინტერესები, რომლებიც რუსეთის იმპერიას აქონდა (ბალკანეთსა და ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე, აგრეთვე ინდოეთის ოკეანეზე გასე-

ლა), მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების წლებში, განსაკუთრებით კი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მისმა გეოპოლიტიკურმა ინტერესებმა მთელი მსოფლიო მოიცვა, თანაც მესიანისტური იდეა შენარჩუნებულ იქნა. თუ ადრე ეს მართლმადიდებელი და სლავი ძმების განთავისუფლებას გულისხმობდა, ახლა უმთავრეს მისიად მსოფლიოს მშრომელთა ჩაგვრისაგან განთავისუფლება, მსოფლიო რევოლუცია და კომუნისმის საყოველთაო გამარჯვება იქცა. 70-იანი წლების ბოლოსთვის გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით საბჭოთა კავშირის გავლენის არეალი მსოფლიოს ყველა რეგიონს სწვდებოდა.

სოციალისტური სისტემის კრახმა და საბჭოთა კავშირის დაშლამ გეოპოლიტიკური წესრიგი მსოფლიოში ძირეულად შეცვალა. რუსეთის გეოპოლიტიკური მდგომარეობა და მნიშვნელობა უკიდურესად შესუსტდა, იგი ფაქტიურად ეთნიკურ სახელმწიფოდ იქცა. ეს ვითარება განსაკუთრებით მწვავედ იქნა აღქმული თანამედროვე ევრაზიანისტების (ნეოევრაზიანისტების) მიერ. მათი აზრით, საბჭოთა კავშირის დაშლა სრულიად არა-ლოგიკური, არაბუნებრივი მოვლენაა, რამაც დაარღვია ტყისა და სტეპის (სლავებისა და თურქების) სიმბიოზი. ამიტომ განახლებული კავშირის შექმნა, ახალი ევრაზიული პოლიტიკური ერთობის ჩამოყალიბება საჭირო და გადაუდებელი ამოცანაა; ახალი კავშირის იდეოლოგიური საფუძველი კი ევრაზიანიზმი უნდა გახდეს (მართლმადიდებლობისა და ისლამის გარკვეული დოზით).

ნეოევრაზიანიზმის ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელი გამოჩენილი ისტორიკოსი, გეოგრაფი და ეთნოლოგი ლევ გუმილიოვი. თავის მრავალრიცხოვან და ფუნდამენტურ შრომებში იგი უშუალოდ არ ეხება გეოპოლიტიკის საკითხებს, მაგრამ მის მიერ შემოთავაზებული ეთნოგენეზისა და „პასიონარობის“ თეორიები სერიოზული საფუძველია მთელი რიგი გეოპოლიტიკური დასკვნების გაკეთებისათვის. ამჯერად ჩვენ არ შეეხებით გუმილიოვის თეორიებს, აღვნიშნავთ მხოლოდ ერთ დამახასიათებელ ნიშანს.

გუმილიოვი ავითარებს საერთო ევრაზიულ იდეას იმის შესახებ, რომ ეთნიკური რუსები არ არიან აღმოსავლეთ სლავები, არამედ წარმომადგენენ სლავურ-თურქული შერწყმის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ განსაკუთრებულ ეთნოსს. აქედან ირიბად გამომდინარეობს რუსების მიერ იმ ევრაზიული მიწების კონტროლის დასაბუთება და სამართლიანობა, რომელიც

თურქული ეთნოსით არის დასახლებული. რუსული კულტურა ჩამოყალიბდა თურქულ-სლავური ეთნოგენეზისის საფუძველზე, რომელიც გეოგრაფიული თვალსაზრისით ხორკელდებოდა ტყისა და სტეპის ისტორიული აღიანხის სახით. სწორედ ტყისა და სტეპის გეოპოლიტიკური შეხამება წარმოადგენს რუსეთის ისტორიულ არსს, რომელიც წინაწარ განსაზღვრავდა მის კულტურას, ეკონომიკას, იდეოლოგიას და პოლიტიკურ ბედს.

რუსი სუპერეთნოსი ანუ რუსული ცივილიზაცია ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, პასიონარული (ე. ი. თავისებური გეობიოქიმიური ენერჯით დაბუნებული) ფენომენია და განსხვავდება დასავლური ცივილიზაციისაგან, რომელიც ეთნოგენეზისის უკანასკნელ, დაღმავალ სტადიაშია. ამიტომ სიმძიმის ცენტრის უფრო ახალგაზრდა ხალხისკენ გადასაცვლება გარდაუვალია და „რელიქტური“ ეთნოსების ბატონობა არ შეიძლება დიდხანს გაგრძელდეს.

თანამედროვე რუსი ნეოევრაზიანისტები ძირითადად გაზუთ „სავტრა“-ს გარშემო არიან თავმოყრილი. ისინი გამოირჩევიან უკიდურესი ანტიდასავლური განწყობით და აშკარა იმპერიალისტური მითოვანებით, რომლის მიზანიც ახალი ევრაზიული კავშირის შექმნა და რუსეთის სუპერსახელმწიფოს აღდგენაა.

ზოგადად, ევრაზიანისტების აზრით, რუსეთის ევრაზიული სუპერსახელმწიფო არ შეიძლება ევრდნობოდეს ეთნიკურ, რელიგიურ თუ სოციალურ იდეოლოგიებს (სლავიზმი, მართლმადიდებლობა, სოციალ-დემოკრატია, ნაციონალ-ბოლშევიზმი და ა. შ.), არამედ ერთადერთ გამაერთიანებელ ფაქტორს უნდა წარმოადგენდეს ევრაზიულობის, როგორც გეოპოლიტიკური ერთობის შეგნება. მათი აზრით, ეთნიკური, ლინგვისტური თუ რელიგიური სიახლოვე სლავ ხალხებს შორის არ არის საკმარისი საფუძველი იმისათვის, რომ მათ კულტურულ და ფსიქიკურ ერთობაზე ვილაპარაკოთ; ანუ, როგორც ეს XIX საუკუნის სწავლულმა კ. ლეონტიევმა თქვა, „სლავები არსებობენ, სლავიზმი – არა“.

ევრაზიანისტისაგან განსხვავებით, პანსლავიზმი სწორედ ეთნიკურ სიახლოვეს ევრდნობა და მას მიიხრევს სლავი ხალხების ერთიანობის საფუძველად.

პანსლავიზმი, როგორც ერთ-ერთი უძველესი მაკრონაციონალისტური, სხვა პანმოძრაობათა მსგავსად არასოდეს ყოფილა ზუსტად განსაზღვრული, სტაბილური იდეოლოგია. ის უფრო იდეათა კონგლომერატი იყო, რომელიც სლავთა ერთობისათვის

იბრძოდა, თუმცა ვერ განვითარდა როგორც სიცოცხლისუნარიანი მოძღვრება და არც მასებში ჰქონია ფართო მხარდაჭერა.

თავის ადრეულ, რომანტიკულ ფაზაში პანსლავიზმი ესწრაფოდა სლავების განთავისუფლებას ავსტრიისა და ოსმალეთის იმპერიებისაგან. ამოსავალი წერტილი იყო ის, რომ სლავების გადარჩენა დამოკიდებულია მათ პოლიტიკურ ერთობაზე, მით უფრო, რომ ყველა სლავი ფლობს საერთო წარსულს, აქვს საერთო მორალური და სულიერი თვისებები და გამოირჩევა სხვა ხალხებისაგან. გერმანული და რომანული ხალხების დრო წაივია და ახლა სწორედ სლავი ხალხის მისიაა ითამაშოს გმირის როლი ისტორიულ პროცესში.

პანსლავიზმის იდეოლოგიაში გადამწყვეტ როლს თამაშობდა რუსეთის ფაქტორი. იმპერიული რუსეთი თავის თავს მიიჩნევდა იმ ძალად, რომელსაც უნდა გაეკონტროლებინა სლავები, გაერთიანებინა ყველა სლავურენოვანი ხალხი და მიუხედავად იმისა, უნდოდათ თუ არა ეს სხვა სლავებს, შეეყვანა ისინი დიდი რუსეთის შემადგენლობაში. ოსმალეთის იმპერიაში მყოფი მართლმადიდებელი სლავებისათვის ეს იდეა მისაღებიც კი იყო, მით უფრო, რომ ეკატერინე II-ს დროიდან რუსეთი ბოსფორს მიღმა იყურებოდა. რაც შეეხება ავსტრიის იმპერიის ფარგლებში მოქცეულ კათოლიკე სლავებს, მათთვის რუსეთთან შეერთება საკვებით გამოირიცხებოდა და ისინი საკუთარი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდნენ. ეს განსხვავება შეუძლებელს ხდიდა პანსლავიზმი ყველა სლავისათვის საერთო იდეოლოგიად ქცეულყო.

პანსლავიზმის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი ითამაშა პერდერის წიგნმა „იდევნი კაცობრიობის ისტორიის ფილოსოფიისათვის“, სადაც მან ერთი თავი მიუძღვნა სლავ ხალხებს. პერდერმა მოუწოდა სლავ ინტელექტუალებს შეესწავლათ საკუთარი ისტორია, ფრანგულისა და გერმანულის ნაცვლად საკუთარ ენებზე მიეღოთ განათლება. ებეჭდათ წიგნები და გასეთები და ასე შეენარჩუნებინათ თვითმყოფადობა.

ავსტრიის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი სლავი ხალხების მოძრაობა თავდაპირველად კულტურული უფლებებისთვის ბრძოლა იყო, შემდგომში კი პოლიტიკური მოთხოვნები და ავტონომიის იდეებიც გაჩნდა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჩეხური ნაციონალიზმის ფუძემდებლის ფრანტიშეკ პალაცკის მოღვაწეობა. მაგრამ პანსლავიზმის განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა 1848 წლის

პრადის კონგრესმა, რომლის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიუღია ყველა სლავი ხალხის წარმომადგენლებს. ძირითადად კონგრესს ავსტრიის იმპერიაში მცხოვრები სლავი ეროვნებების წარმომადგენლები ესწრებოდნენ. ეს კონგრესი აშკარად ანტირუსული სულისკვეთებით მიდიოდა. რუსული მესიანიზმი, გერმანულ ექსპანსიონიზმთან და უნგრელთა დომინირებასთან ერთად სლავი ხალხების მთავარ მტრად მიიჩნევს.

პრადის კონგრესის მიმართ რუსეთში მკვეთრად უარყოფითი განწყობა აღინიშნა. რუსული ოფიციალური იდეოლოგია შეუძლებლად თვლიდა სლავთა რაიმე გაერთიანებას და განთავისუფლებას რუსეთის ხელმძღვანელობის გარეშე. ყველა სლავი ხალხი ჯნდა შესულიყო დიდი რუსეთის შემადგენლობაში, ან უკიდურეს შემთხვევაში დამორჩილებოდა მაინც მას. რუსეთის ხელისუფლების რწმენით, ისეთი მძლავრი სახელმწიფოს მხარდაჭერის გარეშე, როგორც რუსეთია, სლავთა ნებისმიერი მოძრაობა დამარცხებისთვის იყო განწირული. რუსეთის, როგორც მსოფლიოს პირველი სახელმწიფოს, რუსი ხალხის, როგორც დემერთისაგან რუსულის და რუსეთის განსაკუთრებული, მსოფლიოს გადამრჩენი მისიის იდეა მახობრივად ინერგებოდა რუსეთის მოსახლეობაში და სხვა სლავ ხალხებში.

მსგავსი პროპაგანდისა და ძალისხმევის შედეგად პანსლავური მოძრაობის ცენტრმა რუსეთში გადაინაცვლა. რამაც დასავლეთ სლავების (პოლონელების, ჩეხების, სლოვაკების, აგრეთვე ხორვატებისა და სლოვენელების) ერთგვარი გვერდზე გადაგომა გამოიწვია, რადგან რუსეთში ისინი ახალ დამპყრობელს ხელავდნენ. 1867 წელს მოსკოვში გამართულ მეორე პანსლავურ კონგრესს პოლონელები საერთოდ არ დასწრებიან. კონგრესზე გამოიკვეთა რუსეთის მისწრაფება სლავი ხალხების რუსიფიკაციისა და რუსული ენის გამოცხადებისაკენ სლავების ოფიციალურ ენად, აგრეთვე მართლმადიდებლური ეკლესიის უზენაესობისა ყველა სლავისათვის.

რუსეთის ხელისუფლებამ სცადა ეს მოწოდებები ცხოვრებაში გაეტარებინა (რუსეთის იმპერიის ფარგლებში). რამაც საკმაოდ მძიმე შედეგები გამოიღო და პანსლავიზმის იდეას საკმაოდ დიდი ზიანი მიაყენა. 40 წელზე მეტი ხნის მანძილზე პანსლავისტური კონგრესი აღარ გამართულა; 1908 წლის პრადის და 1910 წლის სოფიის კონგრესებმა კი წარმოაჩინა სერიოზული წინააღმდეგობა თვით სლავ ხალხებს (ჩეხებსა და სლოვაკებს, სერბებსა და ხორვატებს, პოლონელებსა და უკრაინელებს) შორის.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ პრაქტიკულად ყველა სლავმა ხალხმა შექმნა თავისი სახელმწიფო და ნაციონალიზმის გრძნობა პანნაციონალიზმზე ბევრად ძლიერი აღმოჩნდა. ცხადია, არავინ მოისურვებდა დამოუკიდებლობა რუსეთის მეთაურობით შექმნილ სლავურ კავშირში შესვლაზე გაეცვალა, მით უფრო, რომ რუსეთში ბოლშევიკური დიქტატურა დამყარდა და საბჭოთა მთავრობამ პანსლავიზმი უარყო, როგორც ცარიზმის ექსპანსიონისტური პოლიტიკის საშუალება. მაგრამ მეორე მსოფლიო ომის წლებში სტალინმა „სლავ ძმებს“ საერთო მტრის – გერმანული ფაშიზმის წინააღმდეგ ერთობლივად ბრძოლისაკენ მოუწოდა და პანსლავიზმის იდეამაც საკმაოდ ეფექტურად იმუშავა.

მეორე მსოფლიო ომის შედეგად ყველა სლავური სახელმწიფო სოციალისტური ბანაკის შემადგენლობაში აღმოჩნდა და საბჭოთა კავშირს დაემორჩილა. ეს პანსლავიზმის იდეის თავისებური განხორციელება იყო, ოღონდ სხვა იდეოლოგიის პირობებში. სწორედ ამან განაპირობა აღნიშნული ქვეყნების მოსახლეობის დაპირისპირება საბჭოთა კავშირთან. გარდა ამისა, სამხრეთ სლავების ერთიან იუგოსლავიის სახელმწიფოში, ხოლო სლოვაკების ჩეხებთან ერთად ჩეხოსლოვაკიაში ხელოვნურმა გაერთიანებამ საკმაოდ გაამწვავა ეროვნებათშორისი ურთიერთობები ამ ქვეყნებში, რაც იმის მანკეწეველი იყო, რომ პანსლავიზმის იდეა პრაქტიკაში არ ამართლებდა. ეს სრულიად ნათელი გახდა სოციალისტური სისტემის კრახის შემდეგ, რასაც ყველა იმ სახელმწიფოს ეროვნულ სახელმწიფოებად დაშლა მოჰყვა, სადაც სლავი ხალხები ფედერაციის სუბიექტებს შეადგენდნენ (სსრკ, იუგოსლავია, ჩეხოსლოვაკია). დღეს შეიძლება ითქვას, რომ პანსლავიზმი, როგორც პოლიტიკური დოქტრინა აღარ არსებობს, ხოლო სლავთა ერთიანობისთვის მოძრაობას მხოლოდ კულტურულ-ლინგვისტური ფუნქციები აქვს.

4.3.3. პანამერიკანიზმი და ევროპული პანნაციონალიზმი

პანამერიკანიზმი მაკრონაციონალისტურ მოძრაობებს შორის ყველაზე უფრო თავისებური და „ნაკლებად“ ნაციონალისტურია, რაც მის ისტორიულ განვითარებასთანაა დაკავშირებული. თვით ტერმინი „პანამერიკანიზმი“ სამი სხვადასხვა

მნიშვნელობით შეიძლება შეგვეხედეს და განვითარების სამ სხვადასხვა ფაზას შეესაბამება.

პირველი მნიშვნელობით პანამერიკანიზმი XIX საუკუნის დასაწყისის მოვლენაა და ესპანეთის ამერიკული კოლონიების ერთობლივ განმათავისუფლებელ ბრძოლად და ერთიანი ესპანურენოვანი ამერიკის სახელმწიფოს შექმნის (La patria grande ანუ „დიდი სამშობლოს“) იდეას გულისხმობდა. პირობითად მას „პანესპანო-ამერიკანიზმი“ შეიძლება ვუწოდოთ.

მეორე ფაზის პანამერიკანიზმი XIX საუკუნის შუა წლებს მიეკუთვნება და ესპანურ-ამერიკული და ლათინური ამერიკის სხვა სახელმწიფოების (ბრაზილია, კაიტი) დაახლოებას და ერთ კავშირად ჩამოყალიბებას ემსახურებოდა. ამ ფაზას ყველაზე უფრო ტერმინი „პანლათინო-ამერიკანიზმი“ შეესაბამება.

მესამე და ყველაზე ცნობილი ფორმა წარმოიშვა XIX საუკუნის ბოლოს და დაკავშირებულია აშშ-ის სწრაფვასთან მოეპოვებინა ამერიკის სახელმწიფოთა ერთობის ლიდერის ფუნქცია. სწორედ ამ მესამე მნიშვნელობით გამოიყენება დღეს ტერმინი „პანამერიკანიზმი“.

პანამერიკანიზმი (აქაც და ქვემოთაც იგულისხმება ამ ტერმინის მესამე, ფართო მნიშვნელობა), როგორც მაკრონაციონალიზმი მთელი რიგი თავისებურებით განსხვავდება სხვა პანნაციონალისტური იდეოლოგიებისა და მოძრაობებისაგან:

1. სხვა მაკრონაციონალიზმებისაგან განსხვავებით, პანამერიკანიზმი მოიცავს მთელ ნახევარსფეროს, ფაქტობრივად ნახევარ მსოფლიოს, მაშინ, როცა სხვა პანნაციონალიზმები გაცილებით მცირე ტერიტორიებს ფარავს და იშვიათ შემთხვევაში თუ ვრცელდება მთელ კონტინენტზე (მაგ., პანაფრიკანიზმი).

2. პანამერიკანიზმი არ ემყარება ღინგვისტურ ერთობას. ძირითადი ენები სხვადასხვა ენობრივ ჯგუფებს მიეკუთვნება;

3. პანამერიკანიზმს არა აქვს ხაერთო რელიგიური ბაზაც. ცენტრალურ და სამხრეთ ამერიკაში დომინირებს კათოლიციზმი, ხოლო ჩრდილოეთ ამერიკაში – სხვადასხვა პროტესტანტული მიმართულება.

4. პანამერიკანიზმს მცირე ისტორიული ტრადიცია გააჩნია ერთიანობისათვის. ჩრდილოეთი და ლათინური ამერიკის განვითარება სხვადასხვა გზით წარიმართა. ხოლო ამერიკის ერების და სახელმწიფოების ჩამოყალიბება ძირეულად განსხვავდებოდა ევროპისა და აზიის ანალოგიური პროცესებისაგან.

5. პანამერიკანიზმის ძირითადი საფუძველი ეკონომიკაა და პანამერიკული ერთობის ძირითადი მიზანიც ეკონომიკური კეთილდღეობის განმტკიცებაა. პოლიტიკური მიზნები პან-ამერიკანიზმს ნაკლებად აქვს, რადგან გარედან საფრთხის აღბათობა უმნიშვნელოა.

6. ურთიერთსოლიდარობა ამერიკის სახელმწიფოებს შორის საკმაოდ სუსტია და თავს იჩენს მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ქვეყანა კონფლიქტში შევა გარეშე ძალასთან. ამის მაგალითად გამოდგება არგენტინა-ინგლისის 1982 წლის დაპირისპირება ფოლკლენდის კუნძულების თაობაზე, როცა ლათინური ამერიკის ქვეყნებმა არგენტინას დაუჭირა მხარი. მაგრამ ეს მხარდაჭერა მხოლოდ სიტყვიერი იყო და ბუნებრივია, არც შედეგი არ მოუტანია (Snyder, 1984, p. 286).

ამგვარად, პანამერიკანიზმი უფრო ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური კატეგორიაა, ვიდრე ეთნოლინგვისტური და რელიგიურ-კულტურულ სიახლოვეზე დაფუძნებული იდეოლოგია. ამას თავისი ისტორიული მიზეზები აქვს.

ჯერ კიდევ 1823 წელს აშშ-ის პრეზიდენტის ჯეიმს მონროს ცნობილი დოქტრინა აყალიბებდა იმ ძირითად პრინციპებს, რომლებიც შემდგომში პანამერიკანიზმს დაედო საფუძველად. კერძოდ, მონროს დოქტრინა შეიცავდა ოთხ ძირითად პუნქტს: ა) ამერიკის კონტინენტი აღარ წარმოადგენს ღია სივრცეს ევროპელთა კოლონიზაციისათვის; ბ) ამერიკის პოლიტიკური სისტემა არსებითად განსხვავდება ევროპულისაგან; გ) აშშ საკუთარი მშვიდობისა და უშიშროებისათვის საფრთხედ ჩათვლის ევროპული სახელმწიფოების ნებისმიერ მცდელობას, თავიანთი სისტემა მოახვიონ თავს დასაფლეთ ნახევარსფეროს რომელიმე ნაწილს; დ) აშშ არ ჩაერევა არც ევროპული ქვეყნების ამერიკაში უკვე არსებული კოლონიების, არც ევროპის სახელმწიფოების შინაურ საქმეებში (Perkins, 1955).

მონროს დოქტრინა „ამერიკა ამერიკელებისათვის“ რეალობაში ნიშნავდა: „ამერიკის ორივე კონტინენტი ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის“. მართლაც, როცა XIX საუკუნის ბოლოს აშშ მსოფლიოს ყველაზე მძლავრ სახელმწიფოდ იქცა, მან თავისი ყურადღება სამხრეთზე, ლათინური ამერიკის უზარმაზარ სიმდიდრეებზე გადაიტანა. მიუხედავად იმისა, რომ მას ახალი მიწები არ ესაჭიროებოდა, მდიდარი ნედლეულისა და გასაღების ბაზრების ცდუნება საკმაოდ დიდი იყო.

1889 წელს აშშ-ის ინიციატივითა და დაფინანსებით ვაშინგტონში შედგა პირველი პანამერიკული კონფერენცია, რომელ-

ზეც წარმოდგენილი იყვნენ აშშ და ლათინური ამერიკის დამოუკიდებელი სახელმწიფოები. ასე ჩაეყარა საფუძველი პანამერიკულ კონფერენციების ჩატარების ტრადიციას, სადაც მიღწეულ იქნა შეთანხმება ისეთ საკითხებზე, როგორცაა საერთაშორისო სამართლის კოდიფიკაცია, ფინანსური, სამრეწველო და სავაჭრო პრობლემები, ტრანსპორტი და კომუნიკაციები, ჯანდაცვა და კულტურული ურთიერთობები და ა. შ. თუმცა ცხადია, კონფერენციები მიმდინარეობდა აშშ-ის აშკარა ზეწოლით და შეთანხმებებიც უპირველეს ყოვლისა მის ინტერესებს ასახავდა.

1948 წელს ბოგოტაში გამართულ მეცხრე პანამერიკულ კონფერენციაზე დაფუძნდა ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაცია, რომლის მიზანსაც ამერიკის სახელმწიფოთაშორისო სოლიდარობის და ინტეგრაციის განმტკიცება წარმოადგენდა. თუმცა აშკარად არათანაბარმა შესაძლებლობებმა და პოტენციალმა, ერთი მხრივ, აშშ-სა და, მეორე მხრივ ლათინური ამერიკის თუნდაც ყველაზე მძლავრ სახელმწიფოს შორის, ამ ორგანიზაციის მუშაობა არაეფექტური გახდა. სახელმწიფოთა უმრავლესობის მხრიდან სულ უფრო აშკარად ჩანდა უკმაყოფილება აშშ-ის სრული დომინირების გამო. განსაკუთრებით ეს შეეხო აშშ-ის პოლიტიკას, როცა იგი უხეშად ერვოდა ლათინური ამერიკის ქვეყნების შინაურ საქმეებში (გვატემალა, კუბა, ჩილე, ნიკარაგუა, გრენადა). ყოველივე ამის გამო, რასაც დამატა უკიდურესი სხვაობა ეკონომიკური ცხოვრების დონესა და მატერიალურ პირობებში აშშ-სა და ლათინური ამერიკის ქვეყნების უმრავლესობას შორის, აგრეთვე, ენობრივმა, კულტურულ-რელიგიურმა და ეთნოფსიქოლოგიურმა განსხვავებებმა პანამერიკანიზმი საგრძნობლად შეასუსტა და დღეს მისი გავლენა საკმაოდ დაბალია.

პანამერიკანიზმს ბევრ ნიუანსში წააგავს **პანევროპიზმი**. ისიც პირველ რიგში უფრო გეოგრაფიული და ეკონომიკური კატეგორიაა, ვიდრე ეთნიკურ სიახლოვეზე დაფუძნებული რეალობა.

ევროპის ერთიანობის იდეა ჯერ კიდევ XIV საუკუნეში წამოაყენა დანტემ, შემდეგ კი XVI საუკუნეში – მაკიაველმა. 1849 წელს, როცა კონტინენტის მასშტაბით ნაციონალიზმის აყვავება დაიწყო, ვიქტორ ჰიუგომ პირველად გამოთქვა იდეა „ევროპის შეერთებული შტატების“ შესახებ.

პანევროპეიზმი განსაკუთრებით აქტუალური გახდა II მსოფლიო ომის შემდეგ. საბჭოთა კავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების უზომო გაძლიერების ფონზე ევროპის გაერთიანება ერთადერთი საშუალება იყო იმისათვის, რომ კონტინენტი პირველხარისხოვან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალად დარჩენილიყო.

გზა ევროპის გაერთიანებისაკენ ხანგრძლივი და წინააღმდეგობრივი იყო. ამ გზაზე გადადგმული პირველი ნაბიჯიდან, რომელიც 1952 წელს დასაფუძვლავ ევროპის ექვსი სახელმწიფოს (საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, ბელგია, ნიდერლანდები, ლუქსემბურგი) მიერ ევროპის ფოლადისა და ნახშირის კავშირის დაფუძნებით იწყება, ევროკავშირის შექმნამდე ზუსტად 40 წელი გავიდა.

დღეს ევროკავშირი 15 ევროპულ სახელმწიფოს აერთიანებს და უფრო ზესახელმწიფოებრივი ორგანიზაციაა, ვიდრე საერთაშორისო. ის ფაქტი, რომ ევროკავშირში შემოღებულია საერთო მოქალაქეობა, ერთიანი ვალუტა, გაუქმებულია სახელმწიფო საზღვრები და საბაჟო ბარიერები, ფუნქციონირებს ევროპარლამენტი, ერთიანი თავდაცვის სისტემა და ყველა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილება ერთობლივად მიიღება, იმის მაჩვენებელია, რომ პანევროპეიზმის იდეა ფაქტიურად რეალობად იქცა და სხვა პანაცონალიზმებთან შედარებით უფრო წარმატებული აღმოჩნდა.

მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ პანევროპეიზმის საფუძველი პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორებია და არა ეთნიკური. ამიტომ ევროპული ერთობა არ ნიშნავს ცალკეული ეთნიკური (სახელმწიფო) ნაციონალიზმის (ფრანგული, იტალიური, პოლანდიური) დასუსტებას და გაქრობას. ევროპის მოქალაქეები, უპირველეს ყოვლისა, თავს ამა თუ იმ სახელმწიფოს წარმომადგენლად აღიქვამენ და მხოლოდ შემდეგ - ევროკავშირის მოქალაქეებად. მეტიც, ცალკეული ეროვნული ნაციონალიზმისა და პანევროპეიზმის პარალელურად ევროპაში შენარჩუნებულია ეთნიკური სიახლოვის საფუძველზე ჩამოყალიბებული პანაცონალისტური იდეოლოგიები და მოძრაობები. მათგან აღსანიშნავია შემდეგი:

ანგლოსაქსონიზმი. ევროდნობოდა ინგლისურენოვანი ქვეყნების პოლიტიკური კავშირის იდეას, დიდი ბრიტანეთის მეთაურობით. ინგლისელებს მიიჩნევდა გამორჩეულ რასად. ღვთის მიერ რჩეულ ერად, რომლის ისტორიული მისიაა დანარჩენი

ბნელი სამყაროს განათლება, ანგლოსაქსებს ცივილიზაცია უნდა შეექმანათ ჩამორჩენილ რეგიონებში და დაეხერხათ თავიანთი ზევეები, კანონები და ცხოვრების წესი. გამოირჩეოდა რა აშკარა რასისტული, შოვინისტური და ექსპანსიონისტური ბუნებით ანგლოსაქსონიზმი, როგორც პანმოდრაობა დარჩა ვუქემერულ და სუსტ ფეიომენად, რომელიც ვერ გადაიზარდა ორგანიზებულ მოძრაობად და არც ინსტიტუციონალური გაფორმება მიუღია.

პანლათინიზმი იყო ინტელექტუალთა ჯგუფის იდეა, რომელიც საფრანგეთის, იტალიის, ესპანეთისა და პორტუგალიის (ე. ი. იმ ხალხების, რომელთა ენებიც ლათინურიდან ჩამოყალიბდა) ერთიანობას ისახავდა მიზნად. ეყრდნობოდა რა, საერთო ლინგვისტურ ბაზას, ამ ერთობის იდეა დარჩა ოცნებად და ვერასოდეს ჩამოყალიბდა ინსტიტუციონალურ რეალობად. ამის მიხედავით იყო, რომ აღნიშნული ერები განსხვავდებოდნენ ისტორიული ტრადიციებით, პოლიტიკური ამბიციებით და იმპერიული მიზნებით. ჩამოყალიბდნენ რა ერ-სახელმწიფოებად, ბუნებრივია, მათ არავითარი სურვილი არ გახსენიათ დაეთმეთ ეროვნული სუვერენიტეტი გაურკვეველი მაკრონაციონალიზმის სასარგებლოდ.

პანლუზიტანიზმი ანგლოსაქსონიზმის მსგავსად იმპერიული აზროვნების შედეგი იყო. იგი მიზნად ისახავდა პორტუგალიურად მოლაპარაკე ხალხების ერთიანობას. პანლუზიტანელებისთვის პორტუგალია ყველგან, სადაც პორტუგალიურად ლაპარაკობენ. ამიტომ პორტუგალიის მეთაურობით ერთი პოლიტიკური ერთობის ქვეშ უნდა შესულიყო 150 მილიონზე მეტი კაცი (ბრაზილიელები, ანგოლელები, მოზამბიკელები, გვინეა-ბისაუს მოსახლეობა, ტიმორელები და სხვა).

პანესპანიზმი პანლუზიტანიზმის ტექნიკალი იმპერიული იდეოლოგიაა და გულისხმობდა ესპანურენოვანი ხალხების ერთობას ესპანეთის მეთაურობით. პანესპანიზმის მიხედვით „დიდ ესპანეთში“ უნდა გაერთიანებულყო საკუთრივ ესპანეთი, ლათინური ამერიკის ესპანურენოვანი ოცზე მეტი ქვეყანა, ფილიპინები და აფრიკის ესპანური კოლონიები. ეს იყო ნოსტალგია წარსულ იმპერიულ დიდებაზე, თუმცა სხვა პანმოდრაობების მსგავსად ისიც წარუმატებელი აღმოჩნდა.

პანიბერიანიზმი მიზნად ისახავდა იბერიის (პირინეის) ნახევარკუნძულის გაერთიანებას, როგორც ერთიანი ისტორიისა

და ტრადიციების რევიონისა. ეს იდეაც წარმატებული აღმოჩნდა და ნაციონალისტების მცირე ჯგუფის იდეად დარჩა.

პანსკანდინავიზმი შედარებით წარმატებული აღმოჩნდა სხვა პანმოძრაობებს შორის. 1952 წელს დანიამ, შევედეთმა, ნორვეგიამ, ისლანდიამ და ფინეთმა (თუმცა ეს უკანასკნელი ენობრივად მკვეთრად განსხვავდება დანარჩენებისაგან) შექმნა ჩრდილოეთის საბჭო. რომლის მიზანიც იყო თანამშრომლობა სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ საკითხებში. სკანდინავიური ერთობა უფრო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ფაქტორებს ემყარება, ვიდრე ნაციონალურს. თუმცა ამ ქვეყნებს ერთიან უნიაში ყოფნის ხანგრძლივი ისტორია აქვთ და ეთნოკულტურულადაც ახლოს არიან ერთმანეთთან (ფინური ენის გამოკლებით). მაგრამ ეს არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ მაკრონაციონალიზმს ეროვნული ნაციონალიზმი დაეძლია.

ევროპული პანნაციონალიზმის კიდევ ერთი განუხორციელებელი მაგალითია დიდი ნიდერლანდების იდეა, რომელიც გულისხმობდა ჰოლანდიურენოვანი მოსახლეობის ერთობას. ე. ი. ჰოლანდიის და ჩრდილოეთ ბელგიის (ფლამანდიის) გაერთიანებას და მასთან ჰოლანდიის ყოფილი კოლონიების (მათ შორის სამხრეთ აფრიკელი ბურების) მჭიდრო პოლიტიკურ კავშირს.

4.3.4. პანნაციონალიზმი აზიასა და აფრიკაში

აზიასა და აფრიკაში პანნაციონალისტური მოძრაობები და პანნაციონალისტური იდეოლოგია შედარებით გვიან XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნეში ყალიბდება და რიგი თავისებურებებით გამოირჩევა. ამასთან, უმრავლეს შემთხვევაში მათ ცოტა რამ აქვთ საერთო ერთმანეთან და მათი გაერთიანება ერთი საერთო ნიშნის ქვეშ საკამათო საკითხია. ამიტომ მიზანშეწონილია ცალკე-ცალკე განვიხილოთ ამ ორი კონტინენტის პანნაციონალიზმის სხვადასხვა სახეები.

პანოსმალისმი, პანთურქისმი, პანთურანიისმი. აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის ნაციონალისტური მოძრაობა ყველაზე ძლიერად თურქეთში განვითარდა. თანაც თურქული ნაციონალიზმი, ისევე როგორც აქ ჩამოყალიბებული სამი პანნაციონალისტური იდეოლოგია თავისი შინაარსით სეკულარული, არარელიგიური იყო და უფრო ევროპულ ტიპს მიეკუთვნება, ვიდრე აღმოსავლურს.

პანოსმალიზმი ქადაგებდა ოსმალეთის იმპერიის აღორძინებას იმ საზღვრებში, რომელიც მახ თავისი ძლიერების მწვერვალზე ჰქონდა XVI–XVII საუკუნეებში. ამ იდეით ოსმალეთის სახელმწიფოში უნდა გაერთიანებულიყო ფაქტიურად მთელი ახლო აღმოსავლეთი ირანამდე, კავკასიის დიდი ნაწილი, მთელი ჩრდილოეთი აფრიკა მაროკომდე და სამხრეთ-აღმოსავლეთი ევროპა მთელი ბალკანეთით. XIX საუკუნის შუა ხანებში, ამ იმპერიის აღდგენა დაისახეს მისნად ინტელექტუალებმა, რომლებიც თავს ახალგაზრდა ოსმალებს უწოდებდნენ. 1865 წელს მათ ჩამოაყალიბეს საიდუმლო ორგანიზაცია „პატრიოტული აღიანისი“. მათი აზრით, აღდგენილი სახელმწიფო გააერთიანებდა სხვადასხვა ენის, კულტურისა და რელიგიის ხალხებს, რომლებსაც ავტონომია ექნებოდათ, მაგრამ დაემორჩილებოდნენ ოსმალეთის კონტროლს. პანოსმალიზმს დასაწყისში ჰქონდა გარკვეული წარმატება, მაგრამ მალე დაკარგა ნდობა, რადგან სრულიად უძალური აღმოჩნდა გადაეჭრა სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების პრობლემა სულთნის ხელში.

პანთურქიზმი უფრო სიცოცხლისუნარიანი და პოპულარული იდეოლოგია აღმოჩნდა. იგი მოითხოვდა ყველა თურქულენოვანი ხალხის ერთ სახელმწიფოში გაერთიანებას. ამ სახელმწიფოში საკუთრივ თურქების გარდა უნდა შესულიყვნენ ირანის თურქულენოვანი ტომები, აზერბაიჯანელები, თურქმენები, უსბეკები, ყაზახები, ყირგიზები, უიღურები, თათრები, ბაშკირები, ურალისა და ციმბირის თურქულენოვანი ხალხები, ყირიმელი თათრები და სხვ. ამ იდეის განხორციელების შემთხვევაში რუსეთის იმპერიას თავისი ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი უნდა დაეკარგა. პანთურქიზმი ძალზე პოპულარული იყო XX საუკუნის დასაწყისში ე. წ. ახალგაზრდა თურქებს შორის, თუმცა უსაფუძვლო იყო იმის იმედი, რომ სრულიად განსხვავებული ისტორიის ხალხები მხოლოდ ენობრივი და ნაწილობრივ რელიგიური ნათესაობის გამო ერთ სახელმწიფოში გაერთიანებულიყვნენ. პირველ მსოფლიო ომში თურქეთის დამარცხების შემდეგ პანთურქიზმმა დაკარგა გავლენა. თურქი პატრიოტები საკუთრივ თურქული ნაციონალიზმისაკენ შეტრიალდნენ და პანთურქიზმს ზურგი აქციეს. პანთურქიზმი მკაცრი მეთოდებით აღიკვეთა საბჭოთა რეჟიმის მიერაც.

პანთურქიზმის ერთგვარ გამოცოცხლებას ჰქონდა ადგილი 90-იანი წლების დასაწყისში, როცა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ერთბაშად ხვთი ახალი თურქულენოვანი სახელმწიფო

გაჩნდა. 1993 წელს შეიქმნა კიდევც თურქული სახელმწიფოების ორგანიზაცია (თურქეთი, აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, უზბეკეთი, ყაზახეთი, ყირგიზეთი), მაგრამ რამდენადმე ქმედითი ღონისძიება ამ ქვეყნების პოლიტიკური თანამეგობრობის ჩამოაყალიბების მიზნით არ გატარებულა.

პანთურანიზმი პანთურქიზმთან და პანოსმალიზმთან შედარებით ნაკლებად პოლიტიკური მოძრაობა იყო და უფრო კულტურულ-ლინგვისტურ მიზნებს ისახავდა. იგი ცდილობდა ალტაურ-ურალურ ენებზე მოლაპარაკე ხალხების (თურქები, მონღოლები, უნგრელები) დაახლოებას და პერსპექტივაში მჭიდროდ შეკავშირებას. პანთურანიზმის თანახმად, ყველა ის ხალხები, რომლებიც ლაპარაკობენ ამ ენებზე უნგრეთიდან წყნარ ოკეანემდე მიეკუთვნებიან ერთ დიდ პანმოძრაობას. მათი სამშობლოა მითიური მიწა, ლეგენდარული თურანი, რომელიც იხსენიება სპარსულ პოეზიაში. პანთურანიზმს უნდა აღედგინა ატილას, ჩინგიზ-ხანის, თემურ-ლენგის დიდება. მომავალში კი ახალ პანთურანულ ატილას უნდა გაეერთიანებინა ყველა ეს მონათესავე ხალხი თურანის დიდ სახელმწიფოში. ცხადია, ეს უფრო ოცნების სფერო იყო და ამიტომაც პანთურანიზმი დღეს, უფრო მეცნიერ-ლინგვისტთა ინტერესის სფეროა, ვიდრე პანაციონალისტური მოძრაობა.

პანისლამიზმი. პანისლამიზმს ნაკლებად შეეფერება პანაციონალიზმის სახელი. როგორც უკვე ითქვა, ისლამი ეროვნებას არ სცნობს და ყველა მუსლიმანს ერთიანი ისლამური საზოგადოების, უმმას, წევრად მიიჩნევს. პანისლამიზმის მიზანიც ისაა, რომ ყველა მუსლიმანი ერთიანი ისლამური სახელმწიფოს მოქალაქე იყოს, მოისპოს დაპირისპირება მუსლიმანებს (განსაკუთრებით სუნიტებსა და შიიტებს) შორის, აღიარებულ იქნეს რელიგიური ერთობის უზენაესობა პოლიტიკურ ერთობაზე. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ისლამური ღირებულებების დაცვას დასავლეთის მავნე ზეგავლენისგან. პანისლამიზმმა ვერ შეძლო ვერც ერთი დასახული მიზნის შესრულება, მაგრამ სხვა პანმოძრაობებივით მისი გავლენა და მნიშვნელობა არ შესუსტებულა. ისრაელ-არაბული ქვეყნების კონფლიქტმა, დასავლური ღირებულებების ფართო გავრცელება მთელს მსოფლიოში (მათ შორის ისლამურ სამყაროში) და ძლიერმა ფინანსურმა ბაზამ, რაც ძირითადად არაბული ნაეთობის დამსახურებაა, წარმოშვა უკიდურესად ექსტრემისტული ისლამური ფუნდამენტალიზმი (ისლამიზმი). იგი გან-

საკუთრებით აქტიური გახდა ირანის ისლამური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ. ისლამური ფუნდამენტალიზმის მიზანია საღვთო ომი (ჯიჰადი) „ურწმუნოებთან“ და პირველ რიგში – დასავლეთთან და ისრაელთან. ბრძოლის ძირითადი მეთოდი ტერორია. განსაკუთრებით მასშტაბური იყო 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტი ნიუ-იორკსა და ვაშინგტონში. რომელმაც 5 ათასამდე ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. დასავლეთში ბევრი თვლის, რომ ისლამური ფუნდამენტალიზმი XXI საუკუნის კაცობრიობის მთავარი საშიშროებაა.

პანარაბიზმი. პანისლამური მოძრაობისაგან განსხვავებით, პანარაბიზმი პოლიტიკური, ნაციონალისტური მოძრაობა და იდეოლოგიაა, თუმცა რელიგიური. ლინგვისტური და ეთნიკური შეფერილობით. იგი მიზნად ისახავდა ყველა არაბის გაერთიანებას გიგანტურ არაბულ სახელმწიფოში, აქცენტს აკეთებდა ისტორიულ და კულტურულ კავშირებზე არაბებს შორის, ერთიან ლიტერატურულ არაბულ ენაზე და არაბების აბსოლუტური უმრავლესობის რელიგიურ ერთობაზე (ისლამზე).

ობიექტური პირობები არაბთა გაერთიანებისათვის უკეთესია, ვიდრე სხვა პანმოძრაობებისათვის, რადგან ბოლოს და ბოლოს არაბები ერთი სუპერეთნოსია საერთო ენითა და ისტორიით. 18 დამოუკიდებელი არაბული სახელმწიფოც ტერიტორიულად ძალიან დიდ, მაგრამ ერთიან, კომპაქტურ არეალს წარმოადგენს. საჭირო იყო მხოლოდ, რომ მმართველი არაბული ელიტები შეერთებოდა პანარაბულ მოძრაობას და არაბული ინტეგრაცია უფრო მალე დაეყენებინათ, ვიდრე სახელმწიფოებრივი ინტერესები.

სინამდვილეში არაბთა ინტეგრაცია არაბული სახელმწიფოების ლიგის შექმნით ამოიწურა. არაბული ქვეყნების გაერთიანების მცდელობას ადგილი ჰქონდა 1958 წელს, როცა უგვიპტე და სირია გაერთიანდნენ და არაბთა გაერთიანებული რესპუბლიკა შექმნეს. მაგრამ სამი წლის შემდეგ იგი კვლავ დაიშალა. სახელმწიფოებრივი ნაციონალიზმი (ეგვიპტური, ერაყული, ალჟირული) უფრო ძლიერი აღმოჩნდა, ვიდრე საერთო არაბული. არაბული ქვეყნების გაერთიანებას მათი ძალიან განსხვავებული სახელმწიფოებრივი წყობაც უშლის ხელს (აბსოლუტური მონარქიებიდან საპარლამენტო რესპუბლიკებამდე).

სიონიზმი. სიონიზმი როგორც ებრაული იდეოლოგია უფრო მაკრონაციონალიზმის ელფერს ატარებს, ვიდრე ჩვეულებრივი ნაციონალიზმისა. მისი მიზანი მსოფლიოს ქვეყნებში გაფან-

ტული ებრაელების აღთქმულ მიწაზე, პალესტინაში თავმოყრა და იქ ებრაული სახელმწიფოს შექმნა იყო. ამ მოძრაობას მხარს უჭერდა მთელი მსოფლიოს ებრაელობა, განსაკუთრებით კი იმ ქვეყნებში, სადაც ებრაელები დევნას და შევიწროებას განიცდიდნენ. დასავლეთის დემოკრატიულ ქვეყნებში, სადაც ებრაელებს თანაბარი მოქალაქეობრივი უფლებები ჰქონდათ, ისრაელში ემიგრაციის სურვილი შედარებით ნაკლები იყო.

სიონიზმი არა მარტო წარმატებით განხორციელდა და ებრაული სახელმწიფო თითქმის XIX საუკუნის შემდეგ ხელახლა აღდგა (სადაც სახელმწიფო და მოსახლეობის სალაპარაკო ენად დიდი ხნის მკვიდარი ბიბლიური ებრაული ენა — ევრითი — აღორძინდა), არამედ მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე სიცოცხლისუნარიან და მტკიცე სახელმწიფოდ იქცა. მან ოთხჯერ გაიმარჯვა მის წინააღმდეგ წარმოებულ არაბული ქვეყნების ომში, თუმცა სიონიზმის უმთავრესი მიზანი — გლობალური სუპერნაციონალიზმი — მიუღწეველი დარჩა, რადგან მსოფლიოს ებრაელობის 3/4 მაინც სხვა სახელმწიფოებში ცხოვრობს.

პანაზიანიზმი. აზიურ მაკრო ნაციონალიზმებში ორი ძირითადი ტენდენცია გამოიყოფა. პირველია ცალკეული სუპერეთნიკური მაკრონაციონალიზმი, რომელიც დამახასიათებელია რამდენიმე დიდი ერისათვის, მეორე კი ბუნდოვანი და არაორგანიზებული პანაზიანიზმი, რომლის საშუალებითაც აზიელები უნდა გაერთიანებულიყვნენ დამპყრობელი თეთრი რასის წინააღმდეგ.

1. სუპერეთნიკურ მაკრონაციონალიზმში გამოიყოფა იაპონური, ჩინური, ინდური და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიური (პანბუდისტური) მაკრონაციონალიზმი.

იაპონური მაკრონაციონალიზმი ემყარება იაპონური რასის, ერისა და ენის განსაკუთრებულ, ღვთიურ წარმოშობას. იგი მოწოდებულია მართოს მთელი აღმოსავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ხალხები და შეიტანოს მათში კულტურა და ცივილიზაცია. ამ იდეის განხორციელების მცდელობა იყო მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში იაპონიის მიერ აზიის უზარმაზარი ტერიტორიების ოკუპაცია. ომში დამარცხების შემდეგ იაპონურმა მაკრონაციონალიზმმაც კრახი განიცადა, თუმცა მისი რეციდივები დღემდე გვხვდება.

ჩინურ მაკრონაციონალიზმს ბევრი რამ აქვს ხაერთო იაპონურ მაკრონაციონალიზმთან. იგიც ჩინელთა გამორჩეულობას და ჩინეთის ხმელეთის შუაგულ მიწად აღიარებას ემყარება.

მისი მტკიცებით ყველა არაჩინელი ბარბაროსია და მხოლოდ მაშინ გახდებიან ცივილიზებული ადამიანები, როცა ჩინურ კულტურასა და ცხოვრების წესს ეზიარებიან. თითქმის მთელი აზია ჩინეთის გაგლენის სყეროა, სადაც ჩინეთს ცივილიზაციის შეტანის მისია აკისრია. გამორჩეულობის იდეა მტკიცედ ზის ჩინურ კულტურაში, რის გამოც ჩინური მაკრო-ნაციონალიზმი საკმაოდ სიცოცხლისუნარიანია.

ინდური მაკრონაციონალიზმი (პანინდუიზმი) ნაკლებად პრეტენზიულია და ინდუისტური რელიგიის ხალხების პოლიტიკურ ერთობას უჭერს მხარს. ენობრივ და ეთნიკურ განსხვავებებს მისთვის მნიშვნელობა არა აქვს. საბოლოო მიზანი ინდოეთის ერთიანობის განმტკიცებაა.

პანბუდიზმი. ყველაზე სუსტად გამოხატული მაკრომოძრაობაა. იგი გულისხმობს სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ბუდისტური ქვეყნების (ვიეტნამი, ლაოსი, კამბოჯა, ტაილანდი, ბირმა) დაახლოებას და ერთ კავშირად ჩამოყალიბებას ბუდისტური კულტურისა და ტრადიციების საფუძველზე.

2. **პანაზიანიზმი** XIX საუკუნის ბოლოს აღმოცენდა, როგორც აზიური ყვითელი რაისის პროტესტი თეთრი იმპერიალისტების წინააღმდეგ. იგი ეყრდნობოდა ყვითელი რაისის უპირატესობის იდეას და მოუწოდებდა ყვითელკანიან მოსახლეობას გაერთიანებისა და თეთრი ექსპლუატატორების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

თუმცა პანაზიანიზმი ანტიიმპერიალისტური მოძრაობა იყო, იგი რასისტულ, ქსენოფობიურ მაკრონაციონალიზმს წარმოადგენდა. მას ძირითადად ინტელექტუალები იზიარებდნენ, მაგრამ დიდი მხარდაჭერა მას არ ჰქონია და ვერც პოლიტიკურ რეალობად იქცა.

პანაფრიკანიზმი. პანაფრიკანიზმი ისევე, როგორც პანამერიკანიზმი და პანვეროპიკიზმი პირველ რიგში გეოგრაფიული, კონტინენტური მოძრაობაა, რომელიც მიზნად ისახავდა მთელი კონტინენტის გაერთიანებას. საკმაოდ სერიოზული ფაქტორი იყო რასობრივი ერთობაც (თუმცა ჩრდილოეთ აფრიკის არაშავკანიანი არაბები ამ ერთობიდან არ გამოირიცხებოდნენ). რასობრივი სიძულვილი მიმართული იყო თეთრკანიანი დამპყრობლების წინააღმდეგ.

ლინგვისტური და კულტურული მომენტები პანაფრიკანიზმში ნაკლებ როლს თამაშობს. საერთო ენისა და კულტურის საკითხი არ დამდგარა. მეტიც, ევროპელებთან ბრძოლა ევროპუ-

ლი ენების წინააღმდეგ ბრძოლად არ ქცეულა. პირიქით აფრიკული კულტურის განვითარების საშუალებად ევროპული ენები იყო მიჩნეული.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პანაფრიკანიზმი ანიჭებდა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალას, პრესტიჟს, თავდაცვას. მიუხედავად აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაციის შექმნისა და მისი ძალისხმევებისა, აფრიკული ერთობა მიუღწეველი დარჩა, ვერ დაძლიეს რა ძირითადი ნეგატიური ფაქტორები, პირველ რიგში ტრაიბალიზმი. პანაფრიკანიზმის ხელიშემშლელი ფაქტორი იყო, აგრეთვე, ახლად დამოუკიდებლობამიღწეული ქვეყნების სურვილის უქონლობა სახელმწიფოს უზენაესობის ნაცვლად ელიტებისათვის აფრიკის პოლიტიკური ერთიანობის პრიორიტეტი.

ყველა შემოადინებული მაგალითი მიუთითებს, რომ ეთნიკურ-სახელმწიფოებრივი ნაციონალიზმი ყოველთვის უფრო ფასეულია, ვიდრე ნებისმიერი მაკრომოძრაობა და პანნაციონალიზმი.

კითხვები და დავალებები:

1. რომელი სახის ნაციონალიზმია ძირითადად გაბატონებული თანამედროვე მსოფლიოში?
2. როგორ ურთიერთდამოკიდებულებაშია სამართლიანობა და წესრიგი ნაციონალიზმთან მიმართებაში?
3. თანამედროვე ნაციონალიზმის რომელ დადებით და უარყოფით მხარეებს გამოყოფდით?
4. როგორ ურთიერთმიმართებაშია ნაციონალიზმი და დემოკრატია?
5. რა იგულისხმება მინინაციონალიზმში?
6. მოკლედ წარმოადგინეთ ეთნიკური დაძაბულობებისა და კონფლიქტების გეოგრაფიული სურათი.
7. დაახასიათეთ გერმანული გეოპოლიტიკის მიმართება პანგერმანიზმთან.
8. მოახდინეთ ევრაზიანიზმისა და პანსლავიზმის შედარებითი ანალიზი.
9. რა ძირითადი თავისებურებებით გამოირჩევა პანამერიკანიზმი?
10. მოკლედ მიმოიხილეთ ძირითადი ევროპული პანმოძრაობები.
11. დაახასიათეთ პანნაციონალიზმი აზიასა და აფრიკაში.

உரித்தரிப்புகள்

1. Nationalism. Oxford Readers. Edited by J. Hutchinson and A. Smith. Oxford University Press. Oxford. New-York. 1994, p.p. 241–286.
2. Mayall J. - Nationalism and International Society. Cambridge University Press. Cambridge, 1990. p.p. 50–69.
3. Kellas J. - The Politics of Nationalism and Ethnicity. Second Edition. St. Martin's Press. New-York, 1998, p.p. 189–226.
4. Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1994, p.p. 3–31.
5. Snyder L. - Global Mini-Nationalism. Greenwood Press. Westport. London, 1982, p.p. 1–23.
6. Snyder L. - Macro-Nationalisms: A History of the Pan-Movements. Westport, 1984, p.p. 3–16.

გლობალიზაცია - დეზინიცია და არსი

ტერმინი „გლობალიზაცია“ ერთ-ერთი ყველაზე მოდური და ფართოდ გავრცელებული ცნებაა XXI საუკუნის დასაწყისში. პრესა, რადიო, ტელევიზია, მასობრივი ინფორმაციის ყველა საშუალება ყოველდღიურად, ყოველ საათს იყენებს ამ სიტყვას, როგორც თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთ ძირითად განმსაზღვრელ ნიშანს. დღევანდელ სამყაროს უწოდებენ გლობალურ სამყაროს, ეპოქას – გლობალიზაციის ეპოქას, ხოლო თანამედროვე პერიოდის ძირითად დაპირისპირებად ლამის „გლობალისტებისა“ და „ანტიგლობალისტებს“ შორის წინააღმდეგობა მიიჩნეონ.

ტერმინ „გლობალიზაციის“ ასეთი ინტენსიური და ფართო გავრცელება მით უფრო საინტერესო და ანგარიშგასაწვეია, რომ XX საუკუნის 80-იან წლებამდე ასეთი ცნება საერთოდ არ არსებობდა. იგი პირველად გამოიყენა ამერიკელმა მეცნიერმა ტ. ლევიტმა 1983 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში, სადაც ამ ტერმინით აღნიშნა ცალკეულ პროდუქტთა ბაზრების შერწყმის ფენომენი. ხოლო გლობალიზაცია ფართო მნიშვნელობით, როცა იგი ერთიანი მსოფლიო საზოგადოების ჩამოყალიბებას და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი საზღვრებისა და შეზღუდვების გაუქმებას გულისხმობს, 1990 წლიდან გამოიყენება. როცა გამოქვეყნდა პარვარდის ბიზნეს სკოლის იაპონელი კონსულტანტის კ. იმეს წიგნი „მსოფლიო საზღვრებს გარეშე“ (Ohmae, 1990). და კრებული „გლობალიზაცია: შემეცნება და საზოგადოება“, რომლის შესავალში მ. ელბროუმ ამ ტერმინში გააერთიანა ყველა ის პროცესი, რომელთა წყალობით მსოფლიოს

ხალხები ერთიან მსოფლიო საზოგადოებაში ერთვებიან (Albrow, 1990).

ამგვარად, თუ დასაწყისში გლობალიზაცია წმინდა ეკონომიკური შინაარსის ტერმინი იყო, ძალიან მალევე ფართო (გლობალური) მნიშვნელობა შეიძინა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო (პოლიტიკა, სოციალური მხარე, კულტურა, მენტალიტეტი) მოიცვა. იგი გაერთიანების, შერწყმის სინონიმად იქცა და დაუპირისპირდა ისეთ ცნებას, როგორიც ურატემენტაციაა (დაყოფა, დანაწილება).

ცხადია, რომ მსოფლიო ერთიანი კულტურის, ეკონომიკის, ენისა და თვით ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს იდეა ახალი არ არის. ყოველ ისტორიულ პერიოდში შეიძლება მოიძებნოს რაიმე იდეოლოგია ან მოძრაობა, რომელიც ამ მიზნებს ემსახურებოდა (თუნდაც მსოფლიო რელიგიები, ანდა კომუნიზმის იდეა), მაგრამ მათ გლობალიზაციად არ მიიხსენიებენ. მეტიც, გლობალიზაციის დღევანდელი მნიშვნელობიდან ბევრით არაფრით განსხვავდება ურანგული ტერმინი „მონდიალიზაცია“ (Monde – ურანგულად მსოფლიო), რომელიც 50-იანი წლებიდან არსებობს, მაგრამ ფაქტობრივად საფრანგეთის საზღვრებს ვერ გასცდა. საქმე არც ტერმინოლოგიურ განსხვავებაშია, რადგან გლობალიზაციის საბაზისო ტერმინოლოგიის „globe“ (სფერო) დედამიწის სფეროს გულისხმობს და მსოფლიოს, სინონიმია. მთავარი მაინც ის არის, რომ ნებისმიერი ცნების, ტერმინის წარმოქმნა გარკვეულ გარემოებებთან და პირობებთან არის დაკავშირებული და ის მაშინ შემოდის ხმარებაში, როცა ამის საჭიროება დგება. გლობალიზაცია სწორედ დღევანდელი ფენომენია და ამით არის განპირობებული მისი სწრაფი გავრცელება. ეს ცნება თანამედროვე სიტუაციას ასახავს და მისი გამოყენება სხვა ისტორიული ეპოქების მიმართ გამართლებული ვერ იქნება.

როცა ჯერემი ბენტჰემმა XVIII საუკუნის ბოლოს ახალი ტერმინი „საერთაშორისო“ (international) დაამკვიდრა, ამგვარა იყო, რომ ეს სიტყვა იმ ეპოქის შინაარსს შეესაბამებოდა. ეს იყო დრო, როცა იწყებოდა ერი-სახელმწიფოების ეპოქა. ევროპაში, ხადაც ერებისა და სახელმწიფოების ჩამოყალიბება ერთდროულად ხდებოდა, სიტყვა ერმა თავიდანვე პოლიტიკური (სახელმწიფოებრივი) დატვირთვა შეიძინა. ამიტომ საერთაშორისო და სახელმწიფოთაშორისო სინონიმებად მოიაზრებოდა (ყოველ შემთხვევაში ინგლისურსა და ფრანგულ ენებში) და საერთაშორისო ურთიერთობები ფაქტობრივად სახელმწიფოთა-

შორის ურთიერთობებად აღიქმებოდა. ეს ტერმინი (საერთაშორისო ურთიერთობები) ხუხტად ასახავდა არსებულ რეალობას, რადგან სახელმწიფოები (ხალის ევროპაში კრი-სახელმწიფოები) საერთაშორისო ურთიერთობების ფაქტიურად ერთადერთი აქტორები იყვნენ.

აღნიშნული მდგომარეობა დღემდე გრძელდებოდა და ამიტომ ტერმინი „საერთაშორისო ურთიერთობები“ ან „საერთაშორისო პოლიტიკა“ არაერთარ გაუგებრობასა და ეჭვს არ იწვევდა.

მაგრამ XX საუკუნის ბოლოს მიმდინარე პროცესებმა მკველვართა გარკვეულ წრეში წარმოშვა აზრი, რომ ცნება „საერთაშორისო“ უკვე აღარ შეესაბამება რეალობას. ერები და სახელმწიფოები აღარ წარმოადგენენ საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითად აქტორებს. მათი როლი განუხრელად მცირდება. მეტიც, თანამედროვე ეპოქა ერებისა და სახელმწიფოების კვდომის ეპოქაა, ეროვნული საზღვრები იშლება, მსოფლიო მიდის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, ენობრივ ერთიანობისაკენ და სწორედ ესაა გლობალიზაცია. ამდენად, გლობალიზაციის ეპოქას აღარ შეესაბამება „საერთაშორისო პოლიტიკის“ ცნება და იგი „მსოფლიო პოლიტიკის“ ცნებამ უნდა შეცვალოს, როგორც უფრო ფართომ და ყოვლისმომცველმა. საერთაშორისო პოლიტიკა კი მსოფლიო პოლიტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია, რომელიც ქვეყნებს შორის ურთიერთობებს გულისხმობს და რომლის როლიც მსოფლიო პოლიტიკაში მუდმივად მცირდება (Baylis and Smith, 2001, p.2).

ამგვარად, გლობალიზაცია ძალზე ფართო და მრავალმხრივი ცნებაა, რომელიც საფუძვლიანად ცვლის თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაარსს. ბუნებრივია, ასეთი რთული და წინააღმდეგობრივი ფენომენი არაერთმნიშვილოვნად აღიქმება საზოგადოების მიერ და იგი მუდმივი დებატებისა და წინააღმდეგობების საგანია.

5.1. დებატები გლობალიზაციის ცნების ირგვლივ

ისევე, როგორც არ არსებობს ნაციონალიზმის ერთმნიშვნელოვანი და ამომწურავი განმარტება, ასევე შეუძლებელია

ცალსახად და ამომწურავად განიმარტოს გლობალიზაციის ცნებაც.

როგორც უკვე ითქვა, ტერმინი გლობალიზაცია პირველად გამოყენებული იყო ცალკეული პროდუქტების ბაზრების შერწყმის მნიშვნელობით. ახლა ამ მნიშვნელობით ამ ცნებას აღარავინ იყენებს, ან უკიდურეს შემთხვევაში, იგი გლობალიზაციის ფართო პროცესის ერთ-ერთ შედარებით ნაკლებ-მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილად თუ მიიხსნევა.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი პირველი განმარტება მარტინ ელბროუს ეკუთვნის (Albrow), რომლის აზრითაც, გლობალიზაცია მოიცავს ყველა იმ პროცესს, რომელიც მსოფლიოს ხალხებს ერთ მსოფლიო, გლობალურ საზოგადოებად გადააქცევს.

ცნობილი ინგლისელი სოციოლოგის ენტონი გიდენსის მიხედვით, გლობალიზაცია შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მსოფლიო სოციალური ურთიერთობების ისეთი ინტენსიფიკაცია, რომელიც დაშორებულ ადგილებს ერთმანეთთან ისეთნაირად აკავშირებს, როცა ადგილობრივი მოვლენები ყალიბდება ათასობით მილის იქით მომხდარი მოვლენებით და პირიქით. (Giddens, 1990).

გერმანელი მეცნიერი ემანუელ რიხტერი თვლის, რომ გლობალიზაცია ეს არის გლობალური ქსელი, რომელმაც ადრე იზოლირებული და გაფანტული საზოგადოებები ერთი სამყაროს ურთიერთდამოკიდებულ ერთობად „შეადულა“ (ციტირებულია Baylis and Smith, 2001).

ამერიკელი პოლიტოლოგის რობერტ კოქსის განმარტებით, გლობალიზაცია გულისხმობს პროდუქციის ინტერნაციონალიზაციას, შრომის ახალ საერთაშორისო დანაწილებას, ახალ მიგრაციულ მოძრაობას სამხრეთიდან ჩრდილოეთით, ახალ დაპირისპირებულ გარემოს, რომელიც აჩქარებს ყველა ამ პროცესს დაბოლოს. სახელმწიფოს ინტერნაციონალიზაციას, რაც მათ გლობალური სამყაროს უბრალო აგენტებად აქცევს (ციტირებულია: Baylis and Smith, 2001).

ზოგიერთი ავტორის გამონათქვამებში აშკარად ჩანს მათი უარყოფითი დამოკიდებულება გლობალიზაციისადმი. კერძოდ, რ. კანტერი თვლის, რომ გლობალიზაციამ მსოფლიო აქცია ერთიან დიდ საეკონომიკურ ცენტრად (მალახიად), სადაც იდეები და პროდუქტები ხელმისაწვდომია ყველგან ერთდროულად. ხოლო მ. ხორის აზრით, გლობალიზაცია არის ის, რაც შესაძემ სამყა-

როში უკვე რამდენიმე საუკუნეა არსებობს და ადრე კილონიზაცია ერქვა (ციტირებულია Baylis and Smith, 2001).

როგორც ვხედავთ, გლობალიზაციის აღნიშნული განმარტებები საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ხშირ შემთხვევაში ეს ცნება სულ სხვადასხვა შინაარსობრივი დატვირთვისაა, რაც აუცილებლად უნდა იყოს მხედველობაში მიღებული, როცა ამ ცნებაზე ვსაუბრობთ.

ჯ. ბაილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციის ხუთ სხვადასხვა შინაარსობრივ დატვირთვას განასხვავებენ (Baylis and Smith, 2001). პირველ რიგში ესაა ინტერნაციონალიზაცია, როცა გლობალიზაციაში გულისხმობენ სახელმწიფოთა შორის კავშირების გააქტიურებას და საზღვრების როლის განუხრეველ შემცირებას; მეორე ესაა ლიბერალიზაცია, რაც გამოიხატება სახელმწიფოებრივი შეზღუდვების მოხსნასა და შემცირებაში სახელმწიფოთა შორის მოძრაობასა და გადაადგილებაში, ანუ ღია და ინტეგრირებულ ეკონომიკაში და მოსახლეობის თავისუფალ მიმოსვლაში; მესამე მნიშვნელობით გლობალიზაცია არის უნივერსალიზაცია ანუ მატერიალური თუ სულიერი ღირებულებების ფართოდ გავრცელება მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში; მეოთხე მნიშვნელობით (როგორც ეს ხშირად აღიქმება განვითარებად ქვეყნებში და განსაკუთრებულ გაღიზიანებას იწვევს) გლობალიზაცია არის ვესტერნიზაცია და პირველ რიგში მისი ამერიკული ფორმა დაბოლოს გლობალიზაცია, დეკრეტიტორიზაციის მნიშვნელობით, როცა გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა, მანძილი და ტერიტორიული საზღვრები თავიანთ პირვანდელ მნიშვნელობას კარგავს.

იგივე ავტორები ხაზგასმით განასხვავებენ გლობალიზაციას ინტერნაციონალიზაციისაგან. მათი აზრით, ინტერნაციონალიზაცია გულისხმობს ურთიერთობების ინტენსიფიკაციას ნაციონალურ დონეზე, ე. ი. სახელმწიფოებს შორის. ამის შედეგად, სახელმწიფოებმა შეიძლება ძლიერი ურთიერთგავლენა მოახდინონ ერთმანეთზე, ბევრი რამით დაუახლოვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ მაინც რჩებიან ერთმანეთისაგან განსხვავებული და განცალკევებული. საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოები, როგორ მჭიდროდაც არ უნდა იყვნენ ურთიერთდამოკიდებული, ნათლად გამოკვეთილი საზღვრებით არიან ერთმანეთისაგან გამიჯნული. ამისგან განსხვავებით, გლობალური მსოფლიო გულისხმობს ზეტერიტორიულ და ზენაციონალურ სამყაროს, სადაც სახელმწიფოებრივი საზღვრე-

ბი არავითარ რისკს არ უნდა თამაშობდეს. მაგრამ საერთაშორისო ურთიერთობები და გლობალური ურთიერთობები შესაძლებელია თანაარსებობდეს და დღევანდელი მსოფლიოც ერთდროულად არის ინტერნაციონალიზირებულიც და გლობალიზირებულიც.

აქედან გამომდინარე, ჯ. ბაილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციას მიიჩნევენ როგორც პროცესს, სადაც სოციალური კავშირები ტერიტორიულობისაგან, გეოგრაფიისგან განცალკევებულია ისე, რომ კაცობრიობის ცხოვრება მიმდინარეობს სამყაროში, როგორც განუყოფელ და ერთიან მთლიანობაში.

დაახლოებით მსგავს დასკვნას აკეთებენ დ. ჰელდი და სხვები (Held at al, 1999), რომელთა აზრით, გლობალიზაცია შეიძლება მივიჩნიოთ პროცესად, რომელიც გულისხმობს სოციალური ურთიერთობებისა და ურთიერთკავშირების სივრცითი ორგანიზაციის ტრანსფორმაციას.

გერმანელი მეცნიერი ულრიხ ბეკი ერთმანეთისაგან მიჯნავს გლობალიზაციის, გლობალიზმისა და გლობალურობის ცნებებს. გლობალიზმში ის გულისხმობს მოველენას, როცა მსოფლიო ბაზარი ზღუდავს ან საერთოდ ცვლის პოლიტიკურ ქმედებას. ამ გაგებით გლობალიზაციის ყველა ასპექტი – პოლიტიკური კულტურული, ეკონომიკური, მსოფლიო ბაზარს არის დაქვემდებარებული. ამგვარად, გლობალიზმი ისეთ რთულ ორგანიზმს, როგორც სახელმწიფოა, მართავს როგორც უბრალო საწარმოს. ყველაზე პარადოქსული კი ის არის, რომ გლობალიზმს თავის გაგენის ქვეშ ჰყავს მოქცეული მოწინააღმდეგენიც კი, რომლებიც უპირისპირდებიან რა მსოფლიო ბაზრის ყოვლისშემძლეობას პროტექციონიზმის სხვადასხვა ფორმით არიან წარმოდგენილი. ბეკი გამოყოფს: ა) *შავ პროტექციონისტებს*, რომლებიც მისტირიან რა ეროვნული ღირებულებების შესუსტებას და დაკარგვას, საკუთარი თავის საწინააღმდეგოდ ნეოლიბერალიზმის პოზიციებზე დგანან და თავიანთი ხელით ღუპავენ ეროვნულ სახელმწიფოს; ბ) *მწვანე პროტექციონისტებს*, რომლებიც ეროვნულ სახელმწიფოში მომაკვდავ პოლიტიკურ ბიოტიპს ხედავენ, რომელიც მსოფლიო ბაზრისაგან იცავს რა ეკოლოგიურ სტანდარტებს, თვითონვე საჭიროებს დაცვას; გ) *წითელ პროტექციონისტებს*, რომლებისთვისაც გლობალიზაცია მათი „სიმაართლის“ და მარქსიზმის აღორძინების დადასტურებაა.

გლობალიზმისაგან განსხვავებით, გლობალურობაში იგულისხმება ის, რომ ჩვენ უკვე დიდი ხანია ვცხოვრობთ მსოფლიო

საზოგადოებაში, სადაც წარმოდგენა დახურულ, ჩაკეტილ სივრცეზე წმინდა წყლის ფიქციაა. ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ ჩაიკეტება თავის ნატუჭში და ვერ განცალკევდება სხვებისაგან. მსოფლიო საზოგადოება გულისხმობს სოციალური ურთიერთობების ერთობას, რომელიც არ განისაზღვრება ნაციონალური-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკით.

რაც შეეხება გლობალიზაციას, იგი არის პროცესი (პროცესები), როცა ეროვნული სახელმწიფოები და მათი სუვერენიტეტი იფარება ტრანსნაციონალური აქტორებით და მათ ემორჩილება (Бек, 2001).

ყველა ზემოთქმული განმარტებიდან ჩანს, რომ გლობალიზაციის მთავარი ნიშანი სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლა, ეროვნული ეკონომიკის გლობალური ეკონომიკით, ეროვნული კულტურის გლობალური კულტურით, ხოლო ეროვნული ცნობიერების გლობალური ცნობიერებით შეცვლაა. ყველაფერი ეს სრულიად ეწინააღმდეგება ნაციონალიზმის ძირითად პრინციპებს. სადაც ეროვნული სახელმწიფო ეროვნული ეკონომიკა, კულტურა თუ ცნობიერება ითვლება უმაღლეს ღირებულებად. ამიტომ გლობალიზაცია და ნაციონალიზმი თანამედროვე ეპოქის მთავარი დაპირისპირებული ძალებია და მათ შორის წინააღმდეგობა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს კიდევ თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის შინაარსს.

5. 2. გლობალიზაცია და მისი ასპექტები სხვადასხვა თეორიის თვალსაზრისით

საერთაშორისო ურთიერთობების სამი მთავარი თეორიული პარადიგმა – რეალიზმი, პლურალიზმი და მარქსიზმი (ეს უკანასკნელი ხშირად გლობალიზმის სახელით გვხვდება, მაგრამ რადგან გლობალიზმს ჩვენ სხვა მნიშვნელობითაც ვიყენებთ, უმჯობესია აღნიშნული პარადიგმა მარქსიზმის სახელწოდებით მოვიხსენიოთ) სხვადასხვანაირად ხედავს და აფასებს გლობალიზაციის პროცესს. ეს განსხვავება განპირობებულია იმ განსხვავებული ხედვით, რომელიც დამახასიათებელია მათთვის მსოფლიო პოლიტიკის ანალიზისას. კერძოდ, რეალიზმი და მასთან დაკავშირებული თეორიული მიმართულებები (კლასიკური რეალიზმი, ნეორეალიზმი, გეოპოლიტიკური და

ისტორიული ანალიზი და სხვ) ძირითად აქცენტს აკეთებენ ძალის ფაქტორზე და ეროვნულ ინტერესებზე. პლურალიზმთან დაკავშირებული თეორიული სკოლები (იდეალიზმი, ლიბერალიზმი, ნეოლიბერალიზმი, კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორია) ყურადღებას ამახვილებენ სახელმწიფო და არასახელმწიფო აქტორებს შორის ურთიერთობების ინტენსივობის ხასიათზე. მარქსიზმი კი (როგორც კლასიკური ისე ნეომარქსიზმი), განმსაზღვრელად მიიჩნევს მსოფლიო ეკონომიკის სახეს. შესაბამისად სამივე პარადიგმა ურთიერთდამირისპირებაშია, რადგან თითოეული მათგანი თვლის, რომ სწორედ მისი მიდგომაა სწორი.

რეალიზტები თვლიან, რომ გლობალიზაცია არ ცვლის მსოფლიო პოლიტიკის ძირითად თავისებურებას. კერძოდ, მსოფლიოს ტერიტორიულ დაყოფას ერ-სახელმწიფოებად. ისინი კვლავ არიან და მომავალშიც იქნებიან საერთაშორისო ურთიერთობების განმსაზღვრელი აქტორები. ხოლო სახელმწიფო (ეროვნული) ინტერესები ყოველთვის იქნება სახელმწიფოთა ქმედებების მთავარი ფაქტორი საერთაშორისო არენაზე. რაც შეეხება ძალას, მისი მიჩნევა მოძველებულ და შეორეხარისხოვან ფაქტორად გლობალიზაციის ეპოქაში სრულიად გაუმართლებელია. პირიქით, სწორედ ძლიერი სახელმწიფოების პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული გავლენის გამოხატულებად (ანუ ეესტერნიზაციად) უნდა მივიხილოთ გლობალიზაცია. ბრძოლა პოლიტიკური ძალაუფლებისათვის არის თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების შინაარსი, ისევე როგორც ეს იყო წარსულში. გლობალიზაციამ შეიძლება გარკვეულად შეცვალოს ჩვენი სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრება. მაგრამ იგი ვერ შეცვლის საერთაშორისო პოლიტიკური სისტემის სახელმწიფოთაშორის ხასიათს.

პლურალიზტები (ლიბერალები) სრულიად განსხვავებულად აღიქვამენ გლობალიზაციას. მათ გლობალიზაცია მიაჩნიათ მსოფლიო პოლიტიკის ხანგრძლივი ტრანსფორმაციის საბოლოო პროდუქტად. ისინი დარწმუნებულნი არიან, რომ სახელმწიფოები აღარაა საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი აქტორები, მათ ადგილს სულ უფრო და უფრო მეტად იკავებს საერთაშორისო (განსაკუთრებით არასამთავრობო) ორგანიზაციები და ტრანსნაციონალური კორპორაციები. მეტიც, სახელმწიფო არ არის უნიტარული სუბიექტი და საერთაშორისო არენაზე მთავრობის აზრი, სრულიადაც არ ასახავს ქვეყნის ყველა

მოქალაქის თუ ორგანიზაციის აზრს. ძალის ფაქტორზე ბევრად მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სამართალი, შორალი და 'ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებები, ხოლო ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა ადამიანის უფლებები და მოქალაქეთა კეთილდღეობა დგას. პლურალისტები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ იმ ტექნოლოგიურ და კომუნიკაციურ მიღწევებს, რაც გლობალიზაციას ახლავს თან. სწორედ ეს ეკონომიკური და ტექნოლოგიური კავშირები საზოგადოებებს შორის აყალიბებს მსოფლიო ურთიერთობების სრულად ახალ მოდელს, რომელიც ძირეულად განსხვავდება როგორც რეალისტების სახელმწიფოთაშორისი პოლიტიკური სისტემისაგან, ისე მარქსისტების კლასობრივი მოდელისაგან.

მარქსისტებისთვის გლობალიზაცია ფიქციაა. მასში არაფერია ახალი და იგი უბრალოდ საერთაშორისო კაპიტალიზმის განვითარების დღევანდელი, უკანასკნელი სტადიაა. იგი არ იწვევს საერთაშორისო პოლიტიკის თვისობრივ ცვლილებას და ყველა არსებულ სტრუქტურას თუ თეორიას ძალაში ტოვებს. კერძოდ, გლობალიზაცია დასავლეთის ქვეყნების მიერ დანარჩენი მსოფლიოს ექსპლუატირების თანამედროვე ფორმაა, რომელიც სულ უფრო აღრმავებს განსხვავებას ბირთვს, ნახევრადპერიფერიულ და პერიფერიულ ქვეყნებს შორის.

საერთო, რაც სამივე პარადიგმას გააჩნია გლობალიზაციის მიმართ, არის ის, რომ ეს პროცესი აღიქმება როგორც საზოგადოებებს შორის მზარდი ურთიერთდაკავშირებულობა, როცა ერთი მოვლენა მსოფლიოს ერთ რეგიონში სულ უფრო და უფრო დიდ გავლენას ახდენს დაშორებულ ხალხებზე და საზოგადოებებზე.

აღნიშნული მდგომარეობა დღეს საყოველთაო ჭეშმარიტებაა და არავითარ დავას არ იწვევს. ის, რომ შორს მომხდარი მოვლენები მომენტალურად აისახება ჩვენზე, მაგალითების მოყვანას არ საჭიროებს. ეს თანაბრად ეხება როგორც პოლიტიკურ, ისე ეკონომიკურ თუ სოციალურ-კულტურულ მოვლენებს. მსოფლიო სულ უფრო და უფრო „ვიწრო“ ხდება და ხალხი აშკარად გრძნობს ამას. 90-იანი წლების დასაწყისისთვის ინტერნეტი და ელექტროფოსტა უცნობი იყო, დღეს კი მათ გარეშე არსებობა თითქმის წარმოუდგენელია. იგივე შეიძლება ითქვას საკაბელო, ტელევიზიაზე ან თუნდაც უკვე თითქმის ყველგან გავრცელებულ მაკდონალდზე, კოკა-კოლასა თუ პიცაზე, რომ აღარაფერი ვთქვათ სუპერმარკეტებში და

მდახიებში წარმოდგენილი პროდუქციის გეოგრაფიაზე და ისეთ გლობალურ მოვლენებზე, როგორც ატმოსფეროს გაბინძურება, შიდა და საერთაშორისო ტერორიზმი.

ცხადია, გლობალიზაცია როგორც პროცესი უცებ არ დაწყებულა, მაგრამ მისი საყოველთაოობა მხოლოდ 90-იანი წლების დასაწყისიდან შეიძლება მომხდარიყო, რაც სოციალისმის კრახი და საბჭოთა კავშირის დაშლა ბიპოლარული საერთაშორისო სისტემის დასასრულის მაუწყებელი გახდა. მხოლოდ ახალ საერთაშორისო ვითარებაში გახდა შესაძლებელი გლობალიზაციის პროცესი განვითარებულიყო. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ პროცესის კონტურები მანამდე არ შეინიშნებოდა და ქველევარებს იგი უურადლების მიღმა დარჩენოდათ.

ჯ. ბაილისი და ს. სმიტი (Y. Baylis and S. Smith, 2001) გამოყოფენ რამდენიმე თეორიულ შრომას, სადაც აშკარად ნანხს გლობალიზაციის პროცესის კონტურები და ამდენად, ისინი გლობალიზაციის თეორიულ წინამორბედებად შეიძლება ჩაითვალოს:

პირველი, მოდერნიზაციის თეორია (Modersky, 1972, Morse, 1976), რომლის მიხედვითაც ინდუსტრიალიზაცია იწვევს სრულიად ახალ კავშირებს საზოგადოებებს შორის და ცვლის იმ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ პროცესებს, რომლებიც წინამოდერნული მსოფლიოსთვის იყო დამახასიათებელი. მოდერნიზაცია და პირველ რიგში ინდუსტრიალიზაცია ასუსტებს სახელმწიფოს კონტროლს. რის შედეგადაც საერთაშორისო ურთიერთობების ძალისმიერი მოდელი წარსულის საკუთრება ხდება. ძალა ნაკლებ როლს ასრულებს პოლიტიკაში და მიხნის მიღწევის მთავარი საშუალება მოლაპარაკება ხდება. ამგვარად, მოდერნიზაცია შეიძლება განვიხილოთ, როგორც გლობალიზაციის შემადგენელი ნაწილი.

მეორე, უალტ როსტოუს (Rostow, 1960) ცნობილი ზრდის სტადიების თეორია, რომელიც ამტკიცებს, რომ ისტორიის განმსაზღვრელი ფაქტორი არის ეკონომიკური პროდუქციის ზრდა, რაც თავის მხრივ ინდუსტრიალიზაციის შედეგია. შესაბამისად ისტორია იყოფა ინდუსტრიალიზაციამდე, ინდუსტრიულ, პოსტინდუსტრიულ და საყოველთაო კეთილდღეობის ეტაპებად და სხვადასხვა ქვეყნები ინდუსტრიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე იმყოფება. საერთო, რაც აქვს ამ თეორიას გლობალიზაციასთან, არის ის, რომ ეკონომიკური განვითარების

ზოგადი სურათი განაპირობებს და იმორჩილებს პოლიტიკურ, სახელმწიფო და ეროვნულ ინტერესებს.

მესამე, ეკონომიკური ანუ კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორია (Cooper 1968, Keohane, Noy, 1977), რომელშიც გატარებულია აზრი, რომ საზოგადოებები ისეთ-ნაირადაა ერთმანეთზე ეკონომიკურად ურთიერთდამოკიდებული, რომ სახელმწიფო უკვე ხელშემშლელი ფაქტორია ნორმალური განვითარებისათვის. მით უფრო, რომ ურთიერთდამოკიდებულება პიროვნებების და არასახელმწიფოებრივი ორგანიზაციების დონეზე გაცილებით უფრო აშკარაა, ვიდრე სახელმწიფო ურთიერთდამოკიდებულება.

მეოთხე, მარშალ მაკლუჰანის „გლობალური სოფლის“ თეორია (McLuhan, 1964), რომელიც თვლის, რომ ელექტრონული კომუნიკაციების სრულყოფამ გამოიწვია ისეთი სამყაროს ჩამოყალიბება, როცა ჩვენ შეგვიძლია იმავდროულად ვუყუროთ ჩვენგან ათასობით კილომეტრით დაშორებულ მოვლენებს. შესაბამისად დრო და სივრცე ისეთნაირად „შევიწროვდა“, რომ ყველაფერმა დაკარგა ტრადიციული იდენტურობა, მათ შორის – პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა თუ სოციალურმა ჯგუფებმა, რომლებიც ტრადიციული ფორმით ვეღარ ფუნქციონირებენ. როგორც ვხედავთ, მაკლუჰანი ეხება გლობალიზაციის ერთ-ერთ ძირითად ნიშანს, თუმცა, რა თქმა უნდა, გლობალიზაცია მხოლოდ კომუნიკაციურ რევოლუციაზე არ დაიყვანება.

მეხუთე, ბარტონის მსოფლიო საზოგადოების თეორია (Burton, 1972). ამ თეორიის მიხედვით სახელმწიფოთა სისტემაში თავისი დრო მოჭამა, რადგან საერთაშორისო ურთიერთობებში სულ უფრო და უფრო წამყვან როლს იკავებს არასახელმწიფოებრივი აქტორები. ბარტონმა მსოფლიო პოლიტიკის მოდელი იბობის ქსელს შეადარა, სადაც ძირითად „ძაფებს“ ქმნის ვაჭრობა, კომუნიკაციები, ენა, იდეოლოგია, პოლიტიკურ კავშირებთან ერთად. როგორც ვხედავთ, ამ თეორიაშიც ბევრი რამ არის საერთო გლობალიზაციასთან.

მექვსე, 60-80-იან წლებში აქტიურად მოღვაწეობდა ე. წ. მსოფლიო წესრიგის მოდელირების პროექტი (WOMP), რომელიც მიზნად ისახავდა შეექმნა არსებული სახელმწიფოთ-შორისი სისტემის ალტერნატიული მოდელი, რაც თავის მხრივ, მსოფლიო ომის თავიდან აცილების გარანტი უნდა გამხდარიყო. ამ პროექტის ავტორები (მენდლოვიჩი, ფალკი და სხვები) აყენებ-

დნენ გლობალური მთავრობის იდეას. მათთვის ანალიზის ერთ-
ული ინდივიდი იყო, ხოლო ანალიზის დონე გლობალური, ანუ
სახელმწიფო ამ მოდელიდან ამოვარდნილი იყო, რაც გლობა-
ლიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია.

მეშვიდე, ბევრი საერთოა გლობალიზაციის იდეებსა და
საერთაშორისო საზოგადოების თეორიას შორის. ამ თეორიის
მთავარი წარმომადგენელი პედლი ბული (Bull, 1977) მიუთითებ-
და, რომ საუკუნეების მანძილზე ვითარდებოდა ნორმები და
საერთო ურთიერთგაგება სახელმწიფოთა ლიდერებს შორის,
რამაც უფრო საერთაშორისო საზოგადოება ჩამოაყალიბა, ვიდრე
საერთაშორისო სისტემა. მომავალში საერთაშორისო საზოგა-
დოება უფრო განვითარდება და სახელმწიფოთა როლი შესუს-
ტდება. თუმცა ბული არ მიიხსენებს, რომ ერი-სახელმწიფოები
მთლიანად შეიცვლება საერთაშორისო საზოგადოებით.

მერვე, გლობალიზაციის თეორია გარკვეულწილად უახ-
ლოვდება ფრენსის ფუკუიამას მოსახრებებს, რომლებიც მან
გამოთქვა თავის ცნობილ „ისტორიის დასასრულში“ (ფუკუ-
იამა, 1999). ფუკუიამა თვლის, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლით
მოისპო ის უკანასკნელი ირაციონალური საწყისი, ის ბოროტება,
რომელიც ყოველთვის არსებობდა ისტორიაში და უპირისპირ-
დებოდა რაციონალურ კეთილ საწყისს. სწორედ ამ ორი საწყისის
დაპირისპირება შეადგენდა ისტორიის არსს და რამდენადაც
ეს დაპირისპირება აღარ არსებობს ისტორიაც დამთავრდა:
მსოფლიოს შემდგომი განვითარება ეკონომიკური ბაზრის განვი-
თარების ასახვაა და ასეთ პირობებში ერთადერთი მმართვე-
ლობის ფორმა ლიბერალური დემოკრატია იქნება. სხვა რეჟიმები
(კომუნისმი, ფაშიზმი, ისლამური ფუნდამენტალიზმი) ლიბერა-
ლური დემოკრატიას ვერ დაუპირისპირდებიან, მით უფრო, რომ
სწორედ ეს უკანასკნელი შეესაბამება საბაზრო ეკონომიკის
მიხედვს. ამგვარად, ლიბერალური დემოკრატისა და ეკონო-
მიკური ბაზრის ბატონობა უაღტერნატივოა და მსოფლიოს
მომავალიც სწორედ ეს არის.

დაბოლოს მეცხრე, ბევრი მსგავსებაა გლობალიზაციისა
და ლიბერალური მშვიდობის თეორიას შორის, რომლის
მიხედვითაც ლიბერალურ-დემოკრატიული რეჟიმები ერთმანეთში
არ ომობენ და ყველა პრობლემას ცივილიზებული გზით აგვა-
რებენ. ამდენად, თუ ყველა ქვეყანაში ლიბერალურ-დემოკრა-
ტიული მმართველობა იქნება, საერთაშორისო მშვიდობა და
უსაფრთხოება გარანტირებულია. ხოლო, რამდენადაც ლიბერა-

ლური დემოკრატია დაისტერესებულია ურთიერთთანამშრომლობით და სახელმწიფო-ბიუროკრატიული აპარატის შეზღუდვით, ეს უკვე კარგ პირობებს ქმნის გლობალიზაციის პროცესისათვის.

5.3. გლობალიზაციის ფორმები, ისტორია, ჩარჩოები

გლობალიზაცია, როგორც საყოველთაო და უაღრესად მრავალმხრივი მოვლენა ყოველდღიურ ცხოვრებაში თავს მრავალი ფორმით იჩენს:

კომუნიკაციების თვალსაზრისით გლობალიზაცია წარმოჩინდება კომპიუტერული ქსელის, ტელეფონების, ელექტროფოსტის, ფიჭური კავშირგაბმულობის და სხვა მსგავსი საშუალებების უპრეცედენტო გავრცელებით და რაოდენობრივი ზრდით. ყოველივე ეს საშუალებას აძლევს ინდივიდებს უშუალოდ, მომენტალურად დაუკავშირდნენ ერთმანეთს მიუხედავად მათი ადგილმდებარეობისა და სახელმწიფო საზღვრებისა. დრომ და მანძილმა თავისი ადრინდელი მნიშვნელობა ფაქტიურად დაკარგა.

ორგანიზაციების თვალსაზრისით გლობალიზაცია გამოიყვანდა კომპანიების, ასოციაციების თუ სააგენტოების სწრაფი ზრდით, რომლებიც ფუნქციონირებენ როგორც ტრანსნაციონალური სუბიექტები. კერძოდ, ისეთი ორგანიზაციები როგორიცაა ნისან კორპორეიშნი, გადავარჩინოთ ბავშვები ან მსოფლიო ინტელექტუალური საკუთრების ორგანიზაცია საკუთარი მოღვაწეობის არეალად მიიჩნევენ მთელ პლანეტას, ხოლო თავიანთ უკვე არსებულ ან პოტენციურ კლიენტად თვლიან კაცობრიობას მთლიანად.

ეკოლოგიურად გლობალიზაცია თავს იჩენს გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების სახით, როგორიცაა პლანეტის კლიმატის ცვლილება („გლობალური დათბობა“), ოზონის ხვრელები, ატმოსფეროს გაბინძურება, დედამიწის ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაქვეითება, გაუდაბნობა, ჰიდროსფეროს და მდინარეების გაჭუჭყიანება და ა.შ. არც ერთი ეს პრობლემა არ შეიძლება შეიზღუდოს ცალკეული ქვეყნების საზღვრებით და ცალკე აღებულ არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია მათი

გადაჭრა. ეკოლოგიური პრობლემები მსოფლიოს როგორც ერთიანი მთლიანისა და განუყოფელის გლობალური პრობლემაა.

პროდუქტების თვალისაზრისით გლობალიზაციის გამოვლინებაა ე. წ. „გლობალური ქარხნები“. რომლებიც ფართოდ გავრცელდნენ ეკონომიკის სხვადასხვა დარგებში და განსაკუთრებით მიკროელექტრონიკულ მრეწველობაში. აქ მთელი რიგი საწარმოები არ შედიან ეროვნული ეკონომიკის ფარგლებში, არამედ სხვადასხვა ქვეყნებში მდებარეობის მიუხედავად ერთ საწარმოს ხაზს ქმნიან. ასევე ფინანსურ ურთიერთობებში გლობალიზაციის შედეგია საკრედიტო ბარათების საყოველთაო გავრცელება და ზოგიერთი ვალუტის (დოლარი, ევრო) ფაქტიურად ყველგან მიმოქცევა.

სამხედრო სფეროში გლობალიზაციის გამოვლინებად მიიხნევა გლობალური იარაღი – კონტინენტშორისი ბალისტიკური რაკეტები და სადაზვერვო სატელიტები. თუმცა 1990–91 წლების ომი სპარსეთის ყურეში, ფორმალურად ერაყისა და კუვეიტის სახმელეთო ბრძოლა იყო, მასში მომენტალურად აღმოჩნდა ჩართული მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნები თავიანთი ულტრათანამედროვე შეიარაღებით. ხოლო მათი გადასროლა საომარი მოქმედების თეატრში სანქცირებული იქნა გლობალური სამთავრობო დაწესებულების – გაეროს მიერ.

გლობალიზაციასთან არის დაკავშირებული მთელი რიგი **ნორმები**, რომლებიც მართავენ ჩვენს ცხოვრებას, მათ შორის ათასობით ტექნიკური სტანდარტი და ადამიანის უფლებები. ეს და სხვა მუდმივად მზარდი ნორმები და წესები პირველ რიგში საყოველთაოა და ნაკლებად ემორჩილება სახელმწიფო-ეროვნულ ინტერესებს.

დაბოლოს, გლობალიზაცია თავს იჩენს ჩვენს ყოველდღიურ ფიქრებში. XXI საუკუნის დასაწყისში მცხოვრებ ადამიანს გაცნობიერებული აქვს მსოფლიო როგორც ერთიანი და მთლიანი გაცილებით უფრო მეტად, ვიდრე ეს მის წინა თაობებს პქონდათ და აქედან გამომდინარე თავისი მენტალიტეტით უფრო და უფრო ხდება „მსოფლიო მოქალაქე“.

როცა ჩვენ ვზივართ საკუთარ სახლში და ტელევიზიით ვუყურებთ თუ რა ხდება მოცემულ მომენტში ბუნოს-აირესსა და პეკინში, მიზილურიო ველაპარაკებით ნიუ-იორკში, გვაცვია ჯინსები, ვხვამთ კოკა-კოლას და ვჭამთ ჩისბურგერს, ვუსმენთ ამერიკულ პოპ-მუსიკას, ინტერნეტის საშუალებით ვკითხულობთ

უახლეს პარიზულ გაზეთებს და მისივე დახმარებით სახლიდან გაუსვლელად ვყიდულობთ საჭირო ნივთს, ევროკავშირი გვისაზღვრავს პროდუქტებზე ფასებს და შორეულ საფინანსო ბირჟებზე მომხდარი ცვლილებები მაშინვე აისახება ჩვენს ბიუჯეტზე, გაეროს სამხედრო დამკვირვებლებს აქვთ მინდობილი წესრიგის შენარჩუნება აფხაზეთში, ცხინვალის რეგიონის პრობლემა კი ეუთოს გადასაწყვეტია, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ არაფერი ამის მსგავსი არ არსებობდა, როცა ჩვენი მშობლები ბავშვები იყვნენ. ძალიან ბევრი რამ ასევე სრულიად უცნობი იყო, როცა ჩვენ ვიყავით ბავშვები, ხოლო ჩვენი შვილები გაცილებით მეტად გრძნობენ გლობალიზაციის შედეგებს, მით უფრო, რომ უკვე დღეს ჩვენ აღარ ვართ მარტო ერთი ქვეყნის მოქალაქეები, არამედ ვცხოვრობთ ერთიან მსოფლიოში.

მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაცია, როგორც დავინახეთ, სრულიად ახალი ფენომენია, მსოფლიო ისტორიაში მაინც მოიძებნება გარკვეული ანალოგები, რომლებიც ზოგიერთი ნიშნით მსგავსებას ამჟღავნებენ გლობალიზაციის ცალკეულ მახასიათებლებთან.

პირველ რიგში ასეთად შეიძლება მივიჩნიოთ მსოფლიო რელიგიების წარმოშობა და გავრცელება. ბუდიზმიც, ქრისტიანობაც და ისლამიც არ სცნობს სახელმწიფო და ეროვნულ საზღვრებს, მანამდე არსებულ კულტურებს და საკუთარი ღირებულებების ქვეშ ცდილობდნენ გაეერთიანებინათ რაც შეიძლება მეტი ხალხი, მიუხედავად მათი ეროვნებისა და სახელმწიფოებრიობისა. ქრისტიანისთვის თავისივე რწმენის, მაგრამ სხვა ეროვნების ადამიანი გაცილებით უფრო ახლობელი და თავისიანი უნდა იყოს, ვიდრე მისივე ეროვნების, მაგრამ სხვა აღმსარებლობის პირიყნება. ისლამი კი საერთოდ არ სცნობს ეროვნებას და ყველა მუსლიმანი ერთიანი საზოგადოების „უმმას“ წვევრად მიიჩნია. მსოფლიო რელიგიებმა მნიშვნელოვნად შეცვალეს მათ გავრცელებამდე არსებული ეროვნული კულტურები და ერთმანეთთან დაახლოვეს საერთო რელიგიით გაერთიანებული ხალხები, მაგრამ საერთო, უეროვნებო ქრისტიანული ან მუსლიმანური საზოგადოების (ერთობის) ჩამოყალიბება მაინც ვერ შეძლეს.

გლობალიზაციის თავისებური წინაპირობა შეიძლება ჩაითვალოს დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები და განსაკუთრებით კი კონტინენტშორისი მიგრაციების სწრაფი გავრცელება. ზოგიერთი ავტორი გლობალიზაციის საწყისად მიიჩნევს ახალი

ისტორიული პერიოდის (XVII საუკუნე) დადგომას, ზოგი ამ პროცესის დაწყებას XIX საუკუნის მეორე ნახევრით ათარიღებს. გლობალიზაციის დასაწყისად ზოგს XX საუკუნის 50-იანი წლები მიაჩნია, ზოგს კი 70–80-იანი წლების მიჯნა, მაგრამ თუ გლობალიზაციას მისი ძირითადი მნიშვნელობით, კერძოდ კი, სუპრატერიტორიალიზმის კუთხით განვიხილავთ, მაშინ სადავო არ უნდა იყოს, რომ იგი უკანასკნელი ათწლეულების ფენომენია. ჯ. შოლტს (Sholte, 2001) მოჰყავს ქრონოლოგიური ცხრილი, სადაც ის მოვლენები და თარიღებია, რომლებიც გლობალიზაციის გამოვლინებად შეიძლება მივიჩნიოთ. 42 მოვლენიდან 26-ს 1950 წლის შემდეგ ჰქონდა აღვილი, ხოლო მის ნახევარს (19) 1970 წლის შემდეგ.

ამასთანავე, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ მოვლენათა დიდი ნაწილი მოსახლეობის უმრავლესობისთვის შეუმჩნეველი რჩებოდა და მხოლოდ 60–70-იანი წლებიდან მიიღო გლობალური ხასიათი, რომ აღარაფერი ეთქვათ კომპიუტერებსე და ინტერნეტზე, ტელეფონებით და ტელევიზორებით მოსახლეობის უზრუნველყოფა 70-იანი წლების შემდეგ მოხდა. ამავე პერიოდის შემდეგ შეიქმნა 60 ათასზე მეტი ტრანსნაციონალური კომპანია. დღეს ყოველდღიურად 1.5 ტრილიონ დოლარზე მეტი გადაირიცხება სახელმწიფოთა საზღვრებს გარეთ და 1.5 მილიარდ კაცზე მეტი კვეთს ქვეყნების საზღვრებს ყოველწლიურად. სწორედ ამიტომ უნდა მივიჩნიოთ გლობალიზაცია თანამედროვეობის ფენომენად (Sholte, 2001).

მაგრამ ზემოთქმული არ ნიშნავს, რომ გლობალიზაციას არა აქვს გარკვეული შესაზღვრები და რაიმე ჩარჩოებში არ არის მოქცეული. სულ ცოტა ხუთი მაგალითი მაინც შეიძლება დავასახელოთ, რომელიც იმის მაჩვენებელია, რომ გლობალიზაცია არც ისეთი „გლობალურია“, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს.

პირველი გლობალიზაცია ყველგან ერთნაირი ინტენსივობით არ იჩენს თავს. თუკი ტერიტორიული გეოგრაფიის მნიშვნელობის შემცირება ევროპაში, ჩრდილოეთ ამერიკაში და წყნარ ოკეანურ არეალში (იაპონია, სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზია, ავსტრალია-ოკეანეთი) აშკარა ფაქტია, იგივეს ვერ ვიტყვით ტროპიკულ აფრიკასა და ცენტრალურ აზიაზე. გლობალური კომპანიები, ინტერნეტი და ელექტრონული ფოსტა ძირითადად თავმოყრილია ე. წ. ჩრდილოეთში ანუ განვითარებულ სამყაროში. ამის გარდა, გლობალიზაცია ძირითადად შეეხო ქალაქის

მოსახლეობას, კვალიფიციურ კადრებს და ახალგაზრდა თაობას. ასე, რომ, დრო და საზღვრები ისევე მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

მეორე, გლობალიზაცია არ არის კულტურული პომოგენიზაციის, ერთმნიშვნელოვანი პროცესი. გლობალიზაციის შედეგად კულტურული დაახლოება არ ნიშნავს კულტურული განსხვავებულობის წაშლას. ერთი და იგივე ფილმი სხვადასხვანაირად აღიქმება სხვადასხვა კულტურის მიერ და ერთი და იგივე პროდუქცია ადგილობრივი პირობების და ტრადიციების გამო სხვადასხვანაირად გამოიყენება. ამიტომ ერთნული კულტურების გაქრობასა და სიკედილზე ლაპარაკი აშკარად გადაჭარბებულია.

მესამე, გლობალიზაცია სრულიადაც არ უარყოფს ტერიტორიულობის მნიშვნელობას მსოფლიო პოლიტიკაში. მიუხედავად იმისა, რომ საზღვრების როლი, მანძილი და დრო მნიშვნელოვნად შეიცვალა და ნაკლებად დაბრკოლებადი გახდა, ეს არ ნიშნავს, რომ გეოგრაფიულმა პარამეტრებმა საერთოდ დაკარგეს მნიშვნელობა. გლობალიზაციას არ მოაქვს ტერიტორიული გეოგრაფიის დასასრული, არამედ ქმნის ახალი სუპრატერიტორიულ სივრცეს, რომელიც კავშირშია ძველ ტერიტორიულ სივრცესთან. მსოფლიო პოლიტიკის „რუკა“ იძენს ახალ განზომილებებს და უფრო რთული ხდება.

მეოთხე, გლობალიზაცია არ უნდა იქნეს გაგებული როგორც შედეგი ერთი წარმმართველი ძალისა. იგი არ უნდა შეფასდეს მარტო ამერიკული ან დასავლური თვალთახედვით. იგი არ შეიძლება მივიჩნიოთ ცალსახად კაპიტალიზმის შედეგად, ანდა ინდუსტრიული რევოლუციის პროდუქტად, არც უნივერსალური აზროვნების ძიებად, არამედ როგორც ყველაფერ ამის და სხვა მოვლენების საბოლოო შედეგი.

მეხუთე, გლობალიზაცია არ არის პანაცეა. ზოგიერთი ლიბერალის მოსაზრება, რომ მოდის უსაზღვრებო მსოფლიოსკენ, სადაც იქნება სრული თანასწორობა, აყვავება, მშვიდობა და თავისუფლება (Olmua, 1990) უფრო უტოპიურია, ვიდრე რეალური. ვერავითარი გლობალიზაცია ვერ შეცვლის (ჯერჯერობით მაინც) იმ უთანასწორობას და განსხვავებას, რაც მსოფლიოს ცალკეულ რეგიონებს, ქვეყნებს თუ ქვეყნის შიგნით რეგიონებს და საზოგადოებრივ ჯგუფებს შორის არსებობს. ამდენად, გლობალიზაციის გაიგივება საყოველთაო კეთილდღეობასთან და დემოკრატიასთან ძალიან გადაჭარბებული და დამაჯერებლობას მოკლებულია.

როგორც ვხედავთ, გლობალიზაცია მიუხედავად მისი სახელწოდებისა, საკმაოდ შეზღუდულია და მკაცრ ჩარჩოებშია მოქცეული. სწორედ ამან მისცა მიწეში მკვლევართა მნიშვნელოვან ნაწილს გლობალიზაცია მითად გამოეცხადებინათ და ანტიგლობალისტებად ჩამოყალიბებულყვნენ.

5.4. გლობალიზაცია: მითი თუ რეალობა? მომხრეები და მოწინააღმდეგეები

გლობალიზაცია, როგორც ძალზე რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესი შეუძლებელია ცალსახად შეფასდეს და იგი გამოკვეთილად პროგრესულ ანდა ნეგატიურ მოვლენად მივიჩნიოთ. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ გლობალიზაციის პროცესის მკვლევართა შორის დიამეტრიულად განსხვავებული შეფასებები გვხვდება.

დ. პელდისა და სხვა ავტორთა 1999 წელს გამოცემულ წიგნში „გლობალური ტრანსფორმაცია“ მკვლევართა სამი კატეგორიაა გამოყოფილი: – ჰიპერგლობალისტები, ტრანსფორმაციონისტები და სკეპტიკოსები (Held et al, 1999). ჰიპერგლობალისტებს მიეკუთვნებიან ისინი, ვინც გადაჭრით ამტკიცებენ, რომ გლობალიზაცია უნდა განისაზღვროს როგორც ახალი ერა, სადაც ხალხი მზარდად განიცდის გლობალური ბაზრის გავლენას (Ohmae, 1990). სკეპტიკოსები (Hirst and Thompson, 1996) თვლიან, რომ გლობალიზაცია მითია, რომელიც მალავს საერთაშორისო ეკონომიკის რეალურ სახეს. კერძოდ მის დანაწილებას სამ რეგიონულ ბლოკად, სადაც ეროვნული მთავრობების ძალა უაღრესად დიდია. ტრანსფორმაციონისტები კი (Giddens, 1990, Rosenau, 1997) მიიჩნევენ, რომ გლობალიზაციის მოდელი წარმოადგენს ისტორიულად უპრეცედენტო მოვლენას, როცა სახელმწიფოები და სასოგადოებები მთელს დედამიწაზე განიცდიან ღრმა ცვლილებებს და ცდილობენ შეეგუონ უფრო ურთიერთდაკავშირებულ, მაგრამ უაღრესად გაურკვეველ და არასაიმედო მსოფლიოს.

მკვლევართა დაყოფა ჰიპერგლობალისტებად, სკეპტიკოსებად და ტრანსფორმაციონისტებად არ არის თეორიების მიხედვით დაყოფა, რადგან ჰიპერგლობალისტებში ნეოლიბერალური მოსაზრებების გვერდით შეიძლება მარქსისტულ

განმარტებებსაც შეეხვედეთ. თავის მხრივ, მარქსისტები რეალისტებთან ერთად შეიძლება სეკპტიკოსების ბანაკში გაერთიანდნენ, ხოლო ერთი და იმავე ჯგუფის წარმომადგენლებმა (მაგ., ტრანსფორმაციონისტებმა) შესაძლებელია სრულიად განსხვავებული დასკვნები გააკეთონ.

გლობალიზაციის კონცეფცია: სამი ტენდენცია

ცხრილი №1

	ჰიპერგლობალიზტები	სეკპტიკოსები	ტრანსფორმაციონისტები
რა არის ახალი?	გლობალური ვრა	საეაჭრო ბლოკები, სუსტი გეომმართველობა	გლობალური ურთიერთ-დამოკიდებულების ისტორიულად უპრეკედენტო ღონე
ძირითადი თავისებურება	გლობალური კარტალიზმი, გლობალური მთავრობა, გლობალური სამოქალაქო საზოგადოება	მსოფლიო უფრო ნაკლებად არის ურთიერთდამოკიდებული, ვიდრე 1890-იან წლებში	„სქელი“ (ინტენსიური და ექსტენსიური) გლობალიზაცია
ეროვნული მთავრობის ძალაუფლება	სუსტდება და იშლება	გადანაწილება და ძლიერდება	გარდაიქმნება და სტრუქტურად იცვლება
გლობალიზაციის მამოძრავებელი ძალები	კაპიტალიზმი და ტექნოლოგია	სახელმწიფო და ბაზარი	თანამედროვეობის ერთიანი ძალები
სტრატეგიკაციის მოდელი	ძველი იერარქიის მოშლა	სამხრეთის მხარდი მარგინალიზაცია	მსოფლიო წესრიგის ახალი სახე
დომინანტი მოტივი	შაკდონადისი, შადონა, კოკაკოლა	ეროვნული ინტერესები	პოლიტიკური საზოგადოების ტრანსფორმაცია
გლობალიზაციის კონცეპტუალიზაცია	ადამიანთა ქმედებების სტრუქტურის მოწესრიგება	ინტერნაციონალიზაცია და რეგიონალიზაცია	რეგიონთ შორის ურთიერთობების და შორ მანძილზე ქმედებების მოწესრიგება
ისტორიული ტრაექტორია	გლობალური ცივილიზაცია	რეგიონული ბლოკები და ცივილიზაციითა შეჯახება	ვაურკვეველია: გლობალური ინტეგრაცია და ფრაგმენტაცია
საბოლოო დასკვნა	ერი-სახელმწიფოების დასასრული	ინტერნაციონალიზაცია დამოკიდებულია სახელმწიფოთა მოთხოვნასა და მხარდაჭერაზე	გლობალიზაცია ცვლის სახელმწიფო ხელსუფლებას და მსოფლიო პოლიტიკას

მიუხედავად გარკვეული განსხვავებულობისა, შესაძლებელია ზოგადად განისაზღვროს, თუ თითოეული ეს მიმართულება როგორ განსაზღვრავს გლობალიზაციას ისეთი ძირითადი მახასიათებლების მიხედვით, როგორცაა ამ პროცესის კონცეფცია, მიზეზობრივი დინამიკა, სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, სახელმწიფო ხელისუფლებასთან და მთავრობასთან დამოკიდებულება და ისტორიული ტრექტორია. ზოგადი სახით ეს ნაჩვენებია №5.1 ცხრილში.

ჰიპერგლობალიზმები თვლიან, რომ გლობალიზაცია თვისობრივად სრულიად ახალი ერაა კაცობრიობის ისტორიაში, რომელსაც გლობალური ერა შეიძლება ეწოდოს. მათი აზრით, ერი-სახელმწიფოების ეპოქა დამთავრდა. ეკონომიკურმა გლობალიზაციამ წარმოების, ვაჭრობისა და ფინანსების ტრანსნაციონალური ქსელის ჩამოყალიბების მეშვეობით ეკონომიკის დენაციონალიზაცია გამოიწვია. ეს არის საზღვრებს გარეშე ეკონომიკა, რომელსაც ემორჩილება სახელმწიფო. შესაბამისად ეროვნული სახელმწიფოს როლი განუხრელად სუსტდება, იშლება ძველი იერარქია, ჩნდება და ძლიერდება ახალი ფასეულობები, რაც ერთიანი, გლობალური ცივილიზაციის ჩამოყალიბების წინაპირობაა.

ცხადია, რომ ჰიპერგლობალიზმებს შორის საკმაოდ სერიოზული განსხვავებებია გლობალიზაციის პროცესის შეფასების კუთხით. თუ ნეოლიბერალები ულაპარაკოდ პროგრესულად თვლიან საბაზრო პრინციპების დომინირებას სახელმწიფო ხელისუფლებაზე, ნეომარქსისტებს თანამედროვე გლობალიზაცია გლობალური კაპიტალიზმის ნათელ გამოვლინებად მიაჩნიათ. მაგრამ მიუხედავად იდეოლოგიური განსხვავებისა ორივე თანხმდება, რომ გლობალიზაცია უპირველეს ყოვლისა ეკონომიკური მოვლენაა, რომელზეც დამოკიდებულია პოლიტიკა. ასე რომ, გლობალიზაციის ეპოქაში პოლიტიკა არა შესაძლებლობის ხელოვნება, არამედ ამკარად გამოხატული „ეკონომიკური მენეჯმენტი“.

სკეპტიკოსებს თავიანთი მოსაზრებების დასადასტურებლად ხშირად მოჰყავთ სტატისტიკური მონაცემები ადარებენ რა დღევანდელი ვაჭრობის, ინვესტიციების და სამუშაო ძალის ნაკადების ინტენსივობას XIX საუკუნის დასასრულის ანალოგიურ მონაცემებს. ამ მონაცემების შედარების საფუძველზე კეთდება დასკვნა, თანამედროვე გლობალიზაცია სრულიადაც არ არის ისტორიულად უპრეცედენტო მოვლენა. სახეზეა მხო-

ლოდ ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია ანუ ურთიერთობების ინტეგრირაცია ნაციონალურ ეკონომიკებს შორის, ხოლო ეკონომიკური კავშირების ინტენსიუობა დღეს გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე ეს 1870–1914 წლებში იყო. ასე რომ გლობალიზაცია მითია, ხოლო ეროვნული სახელმწიფო ეკონომიკის წარმართველ მთავარ ძალად რჩება. საერთაშორისო ეკონომიკაში კი გლობალიზაციის ნაცვლად რეგიონალიზაციასთან გვაქვს საქმე, რადგან მსოფლიო ეკონომიკა ვითარდება სამი მთავარი სავაჭრო და საფინანსო ბლოკის მიმართულებით – ჩრდილოეთ ამერიკა, ევროპა, აზია – წყნაროკეანური სარტყელი.

სკეპტიკოსებისთვის სრულიად მიუღებელია მოსახრება ერი-სახელმწიფოების ეპოქის დასრულებისა და ახალი არასახელმწიფო-ცენტრული მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბების შესახებ. სახელმწიფო რჩება და მომავალშიც იქნება მსოფლიო პოლიტიკის ძირითადი აქტორი. სწორედ მასზეა დამოკიდებული თვით გლობალიზაციის პროცესის მომავალი. ეროვნული ინტერესები კი სახელმწიფოს ქმედების მთავარი ფაქტორია და ვერანაირი გლობალური ინტერესი მას ვერ შეცვლის. ასე რომ ისტორიის დასასრულის იდეა ანუ ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეების მთელ მსოფლიოში გაბატონება უტოპიაა და მსოფლიოს დაყოფა რეგიონულ ბლოკებად და ცივილიზაციათა დაპირისპირება გარდაუვალია.

ტრანსფორმაციონისტები თვლიან, რომ გლობალიზაცია ახალი ათასწლეულის დასაწყისის ცენტრალური მოვლენაა, რომელიც სწრაფ სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ ცვლილებებს იწვევს და თანამედროვე საზოგადოებისა და ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირებას განაპირობებს. ისინი უფრო „ზომიერი“ გლობალისტები არიან და თუმცა ძირითადში ეთანხმებიან პიპერგლობალისტებს, ზოგჯერ სკეპტიკოსების ცალკეულ აზრებსაც იზიარებენ.

კერძოდ, ტრანსფორმაციონისტები არ თვლიან, რომ თანამედროვე პერიოდი გლობალური ერაა (რაც პიპერგლობალისტებს მიაჩნიათ), მაგრამ მას არც მითად აღიქვამენ. მათი აზრით, გლობალური ურთიერთდამოკიდებულება არავითარ ეჭვს არ იწვევს. ისინი აღიარებენ, რომ სახელმწიფოების როლი თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში შემცირდა, მაგრამ სახელმწიფოთა სისტემის კვდომაზე ლაპარაკი ყველანაირ საფუძველს მოკლებულია. სახელმწიფოთშორისი და რეგიონთშორისი ურთიერთობები კვლავაც დიდ როლს ასრულებს,

მაგრამ ისინი ტრანსფორმაციას განიცდიან გლობალიზაციის პროცესის გავლენით. ამგვარად, თანამედროვე საერთაშორისო გარემო სახელმწიფოთა, რეგიონებისა და გლობალიზაციური პროცესების რთული სინთეზია, რაც თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის უადრესად რთულ და წინააღმდეგობრივ ხასიათს განსაზღვრავს.

რაც შეეხება მოსახლეობის ძირითად მასას, გლობალიზაციის გავლენა მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაზე უდავოა და, როგორც ყველა რთული პროცესი, არაერთგვაროვან რეაქციას იწვევს: ამის მიხედვით მოსახლეობაში გამოიყოფა ჯგუფები, რომლებიც პოზიტიურად აფასებენ ამ პროცესს და მათ პირობითად გლობალისტები შეიძლება ვუწოდოთ. მათგან განსხვავებით, მოსახლეობის ნაწილი უარყოფითად აფასებს გლობალიზაციის შედეგებს და აშკარად ანტიგლობალისტების კატეგორიას მიეკუთვნება. მოსახლეობის დიდი ნაწილი კი ნეიტრალურ პოზიციაზე რჩება, თუმცა გლობალიზაციის ზოგიერთ გამოვლინებაზე დადებით, ზოგიერთის მიმართ კი უარყოფით დამოკიდებულებას იჩენს.

ანტიგლობალისტური განწყობა ძირითადად არადასავლური ქვეყნების მოსახლეობაში იგრძნობა, სადაც გლობალიზაცია ვესტერნიზაციად, ანუ დასავლეთის გავლენის უპრეცედენტო გაძლიერებად აღიქმება. მკვიდრდება აზრი, რომ ტრანსნაციონალური კორპორაციები, რომლებიც რეალურად დასავლური კომპანიებია, უმოწყალოდ ძარცვავენ ქვეყანას, აჩანაგებენ მის რესურსებს, ანგრევენ ნაციონალურ ეკონომიკას და ფაქტიურად მონებად აქცევენ ადგილობრივ მოსახლეობას. განსაკუთრებით მტკივნეულად აღიქმება დასავლური მასობრივი კულტურის მოძალეობა, რომელიც ანგრევს ადგილობრივ კულტურას, ტრადიციებს, მენტალიტეტს და კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს ეროვნულ იდენტურობას. სწორედ ამ შიშის მიზეზია ნაციონალიზმის აღორძინება მთელ რიგ ქვეყნებში, ხოლო ისლამურ სამყაროში ნოყიერი ნიადაგი შეექმნა ისლამური ფუნდამენტალიზმის გავრცელებას. ამასთანავე, მესამე სამყაროს ქვეყნები უარს არ ამბობენ დასავლური ტექნიკური მიღწევების (კომპიუტერი, მობილური ტელეფონი, ტელევიზორი, ავტომობილები და ა. შ.) ფართო გამოყენებაზე და სიამოვნებით მიეშურებიან დასავლეთის ქვეყნებში სამუშაოდ და ხშირ შემთხვევაში (არაღვგაღურად) მუდმივ საცხოვრებლადაც.

თავის მხრივ, დასავლეთის სამყაროშიც საკმაოდ ძლიერი ანტიგლობალისტური განწყობაა. აქ განსაკუთრებულ გაღიზიან-

ნებას არალეგალური იმიგრაცია იწვევს, რაც გლობალიზაციის შედეგად აღიქმება. განვითარებადი სამყაროდან მოძალებული მიგრანტების რაოდენობამ დასავლეთ ევროპის მრავალ ქვეყანაში და აშშ-ში მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი შეადგინა მოსახლეობის რაოდენობაში, რაც მათი მაღალი ბუნებრივი მატების გათვალისწინებით საკმაოდ სერიოზული საფრთხეა. დასავლეთის ზოგიერთ ქვეყანაში თავი იჩინა თითქოსდა უკვე დიდი ხნის მივიწყებულმა ნაციონალისტურმა განწყობამ. ქსენოფობიამ და დაპირისპირებამ ადგილობრივ და ჩამოსულ მოსახლეობას შორის. ამიტომ შემთხვევითი არ უნდა იყოს 2002 წლის საფრანგეთის საპრეზიდენტო არჩევნების პირველ ტურში ულტრამემარჯვენე პოლიტიკოსის ჟან-მარი ლე პენის წარმატება, რომელიც ნაციონალისტური ლოზუნგებითა და იმიგრაციის უმკაცრესი შეზღუდვის მოთხოვნებით გამოდის. მსგავს სურათს პქონდა ადგილი 2000 წელს ავსტრიის პარლამენტის არჩევნებში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება გაკეთდეს ზოგადი დასკვნა: გლობალიზაცია თანამედროვე ეპოქის ერთ-ერთი მთავარი, არსებითი თავისებურებაა. მიუხედავად მისი რთული და წინააღმდეგობრივი შინაარსისა, იგი უზარმაზარ როლს თამაშობს თანამედროვე პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში და საზოგადოებრივი ურთიერთობების ყველა სფერო მოიცვა. გლობალიზაციის პროცესმა გამოიწვია მისი საპირისპირო ფენომენის – ნაციონალიზმის – გამოცოცხლება და გავრცელება. ნაციონალიზმისა და გლობალიზაციის ურთიერთქმედება აშკარა და რეალური ფაქტია და თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს.

კითხვები და დაგალებები:

1. რა მნიშვნელობით შემოვიდა პირველად ხმარებაში ტერმინი “გლობალიზაცია” და რა მნიშვნელობა მიიღო შემდგომში?
2. რას გულისხმობენ როცა ამტკიცებენ, რომ საერთაშორისო პოლიტიკა მსოფლიო პოლიტიკად გარდაიქმნა?

3. როგორ განსაზღვრავენ გლობალიზაციას სხვადასხვა ავტორები? (გიდენსი, რიხტერი, კოქსი, კანტერი).
4. რა განსხვავებაა გლობალიზაციასა და ინტერნაციონალიზაციას შორის?
5. რა განსხვავებებს ხედავს უ. ბეკი გლობალიზაციას, გლობალურობასა და გლობალიზმს შორის?
6. როგორ აღიქვამენ გლობალიზაციას რეალისტები, ლიბერალები და მარქსისტები?
7. ჩამოთვალეთ ის თეორიები, რომლებიც შეიძლება გლობალიზაციის თეორიულ წინამორბედებად ჩაითვალოს.
8. რა ფორმებით იჩენს თავს გლობალიზაცია?
9. ჩამოთვალეთ მაგალითები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ გლობალიზაცია არც ისე „გლობალურია“, როგორც ერთი შეხედვით ჩანს.
10. შეადრეთ ჰიპერგლობალისტების, სეკტიკოსებისა და ტრანსფორმაციონისტების შეხედულებები გლობალიზაციის შესახებ.

ლიტერატურა

1. The Globalization of World Politics. By J. Baylis & S. Smith. Second Edition. Oxford University Press. Oxford, 2001, p.p. 1-12.
2. Held D., McGrew A. - The Global Transformation. Reader Oxford. 200, p.p.1-139.
3. Held D. et al. - Global Transformations: Politics, Economics and Culture. Cambridge Polity Press. Cambridge, 1999, p.p. 1-28.
4. Scholte J. A. - Globalization. A Critical Introduction. Palgrave. New-York, 2000, p.p. 13-61.
5. Бек У. - Что такое глобализация? Прогресс-Традиция. Москва, 2001, ст. 9-34.

თემა 6

გლობალიზაცია და სახელმწიფო

გლობალიზაციის მრავალ მახასიათებელს შორის ერთ-ერთი ძირითადი და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მისი დეტერიტორიზაცია, ანუ სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლაა. შესაბამისად, პირეულად იცვლება სახელმწიფოს მნიშვნელობა და როლი. თუ ადრე იგი საერთაშორისო ურთიერთობების მთავარი აქტორი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტიურად ერთადერთი რეგულატორი იყო, გლობალიზაციის პროცესის განვითარების პარალელურად მისი მნიშვნელობა საგრძნობლად მცირდება (ყოველ შემთხვევაში ასე ფიქრობენ გლობალისტები). ამასთანავე, ეს ცვლილება ეხება როგორც სახელმწიფოს, როგორც ინდივიდუალურ ერთეულს მთელი თავისი რთული და მრავალფეროვანი ფუნქციებით, ისე სახელმწიფოთა საერთაშორისო სისტემას და შესაბამისად მსოფლიო წესრიგს. გლობალიზაციის როლზე მსოფლიო წესრიგში და საერთაშორისო სისტემის ცვლილებაში ჩვენ შემდეგ ვისაუბრებთ. ამჯერად კი ყურადღებას გავამახვილებთ უშუალოდ სახელმწიფოს ადგილზე და ფუნქციებზე გლობალიზაციის ეპოქაში.

6.1 თანამედროვე სახელმწიფოს ფორმირება: ანტიგლობალისტური ხედვა

თანამედროვე სოციალური ცხოვრება ასოცირდება სახელმწიფოსთან, როგორც საზოგადოებრივი ქმედებების

ფაქტიურად ყველა ფორმის განმსაზღვრელთან. სახელმწიფო გვესახება, როგორც ყველგან მყოფი და მუდამ არსებული ფენომენი, რომელიც არეგულირებს ცხოვრების პირობებს დაბადების რეგისტრაციიდან სიკვდილის ცნობის გაცემამდე. ხოლო ის, რომ თავის საზღვრებს შიგნით იგი ძალაუფლების ერთადერთი მატარებელია, იცავს წესრიგს, უზრუნველყოფს ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას, განათლებას და ჯანმრთელობის დაცვას საყოველთაო ჭეშმარიტებაა. ნებისმიერი ადამიანი მიეკუთვნება რომელიმე ერს და ცხოვრობს განსაზღვრულ სახელმწიფოში. ამდენად, სახელმწიფო ადამიანის ცხოვრებაში რაღაც ხელშეუხებელი და მფარველი ფენომენის სახით წარმოგვიდგება.

მაგრამ ეს ყოველთვის ასე არ იყო. თანამედროვე სახელმწიფო, როგორც ჩვენ ვიცით, შედარებით ახალი მოვლენაა და მისი ისტორია ორი-სამი საუკუნის წინ დაიწყო, ისიც დასავლეთ ევროპაში. პლანეტის სხვა რეგიონებში თანამედროვე სახელმწიფო კიდევ უფრო გვიანდელი ფენომენია. ხუთასი-ექვსასი წლის წინ მსოფლიოს მაშინდელი ნებისმიერი ქვეყნის სოფლის მაცხოვრებელმა ძალიან ცოტა რამ თუ იცოდა იმის შესახებ, რაც მისი სოფლის გარეთ იყო. ბევრი მათგანი ისე ატარებდა სიცოცხლეს, რომ საკუთარი სოფლის გარეთ ფეხი არ გაედგა. ცხადია, ასეთ შემთხვევაში ძნელი წარმოსადგენია, რომ პიროვნებას საერთო სახელმწიფოებრივი თვითშეგნება ჰქონოდა. არც ის უნდა იყოს სადავო, რომ არც ერთი მმართველი და არც ერთი სახელმწიფო არ იყო სუვერენული იმ მნიშვნელობით, რომ უზენაეს ხელისუფალს წარმოადგენდა გარკვეულ შემოსაზღვრულ ტერიტორიაზე.

თანამედროვე სახელმწიფოები წარმოიშვნენ დასავლეთ ევროპაში და მათ კოლონიებში XVIII–XIX საუკუნეებში, თუმცა პირველი ასეთი სახელმწიფოები XVI საუკუნის ბოლოს შეიძლება მივაკუთვნოთ. ისინი განსხვავდებოდნენ მანამდე არსებული პოლიტიკური ერთობებისაგან ნათლად გამოიკვეთილი ტერიტორიით, სუვერენიტეტით მასზე და ლეგიტიმაციით. სწორედ ეს ფაქტორები გახდა განმსაზღვრელი ახალი ტიპის ანუ ერი-სახელმწიფოების ჩამოყალიბებისათვის.

ახლად ჩამოყალიბებული ერი-სახელმწიფოების ძირითადი თავისებურება იყო ტერიტორიალურობა, რომელიც გულისხმობდა ზუსტ და გამოკვეთილ საზღვრებს, ამ ტერიტორიაზე მონოპოლისტურ კონტროლს და სრულ სუვერენობას, მისი

ქმედებების ლეგიტიმურად მიჩნევას და დამოუკიდებლობას საგარეო ურთიერთობებში. ეს მახასიათებლები რჩება ძირითად და არსებით ნიშნებად დღევანდელი სახელმწიფოსთვისაც.

სწორედ ასეთი ერი-სახელმწიფოების შექმნამ განაპირობა სახელმწიფოთა საერთაშორისო სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც ახლაც საერთაშორისო სისტემის ძირითადი შინაარსია. XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ერი-სახელმწიფოები და განისაზღვრა მათი ნიშნები და ფუნქციები. ეს იყო ტერიტორიული სუვერენიტეტი, სახელმწიფოთა ფორმალური (იურიდიული) თანასწორობა, ერთმანეთის საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა და სახელმწიფოთა თანხმობა, როგორც აუცილებელი პირობა საერთაშორისო სამართლებრივი ხელშეკრულების დადებისა და ძალაში შესვლისათვის.

სახელმწიფოთა და პირველ რიგში ერი-სახელმწიფოთა რიცხვი განსაკუთრებით სწრაფად გაიზარდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. თუ 1871-1914 წლებში 12 ახალი სახელმწიფო წარმოიქმნა, 1918-1945 წლებში კი - 16, 1945-1997 წლებში ახლად შექმნილმა სუვერენული სახელმწიფოების რაოდენობამ 110 შეადგინა ანუ ორნახევარჯერ მეტი, რაც მანამდე იყო (Holtz, 1998). ამასთანავე საყურადღებოა ის ცვლილებები, რასაც ადგილი აქვს სახელმწიფოთა პოლიტიკურ რეჟიმში. სახელმწიფოთა უმრავლესობა დღეს დემოკრატიული მმართველობის გზაზეა, ხოლო ავტორიტარული და მით უფრო ტოტალიტარული რეჟიმების როლი განუხრელად მცირდება (იხ. ცხრილი ნ.1).

უკვე ის ფაქტი, რომ სახელმწიფოთა რიცხვი იზრდება, ხოლო ახლად შექმნილი სახელმწიფოების ძირითადი მიზანი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების გაძლიერებაა, ანტიგლობალიზაციისთვის საკმარისი საბაზია იმის დასამტკიცებლად, რომ ერი-სახელმწიფოების დრო კი არ მთავრდება, არამედ პირიქით, უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს. გარკვეული ტრანსფორმაცია, რასაც ერი-სახელმწიფოები განიცდიან გლობალიზაციის პროცესის გამო, სრულიადაც არ ნიშნავს მათ კვლამას. ეს მხოლოდ ერი-სახელმწიფოების ახალი როლისა და ფუნქციების მანიშნებელია.

გლობალიზაციისადმი სკეპტიკურად განწყობილ მკვლევართათვის უდავო ფაქტია, რომ დღეს სახელმწიფოთა ისეთი უფლება, როგორცაა ძალის გამოყენება და სამართლებრივი ზეწოლა, ისევე როგორც ეროვნული უშიშროების უზრუნველყოფა, გადასახადების აკრეფა, საერთო-სახელმწიფოებრივი კომუნიკა-

რეგიონი	1975			1995		
	ავტორიტარული	ნახევრადდემოკრატიული	ლიბერალურ-დემოკრატიული	ავტორიტარული	ნახევრადდემოკრატიული	ლიბერალურ-დემოკრატიული
დასავლეთი ევროპა, ჩრდილოეთი ამერიკა, ავსტრალია	2	0	22	0	0	24
კლათინური ამერიკა	15	2	5	2	5	15
აზია	18	4	3	11	5	9
ტროპიკული აფრიკა	43	2	3	12	16	20
ახლო აღმოსავლეთი	14	3	2	13	3	2
აღმ. ევროპა და ყოფილი სსრკ	9	0	0	5	14	8
სულ	101	11	35	43	43	78
პროცენტი	68,7%	7,5%	23,8%	26,2%	26,2%	47,6%

წყარო: Potter et al. 1997, p.9

ციების სრულყოფა, ეროვნული ენის და ეროვნული იდენტურობის გაძლიერებაზე ზრუნვა, ეროვნულ კულტურაზე, განათლების სისტემაზე და კიდევ სხვა მრავალ სფეროზე მონოპოლია არა თუ რჩება მთლიანად სახელმწიფოს გამგებლობაში, არამედ სახელმწიფოს როლი და მნიშვნელობა ამ სფეროებში განუხრელად იზრდება კიდევც.

სხვა საკითხია, რომ მრავალი ქვეყანა ვერ ახერხებს შეასრულოს სახელმწიფოს ყველა ფუნქცია (ე. წ. კვაზისახელმწიფოები და არშემდგარი ქვეყნები), მაგრამ ეს სრულიადაც არ არის ერი-სახელმწიფოების კრიზისის მანვენებელი. მისი ძირები, სკეპტიკოსების აზრით, კოლონიალიზმის სისტემის ხასიათშია. იმის გამო, რომ დასავლეთის ძლიერმა სახელმწიფოებმა შეინარჩუნეს პეგემონია ყოფილ კოლონიებში (რამაც არ მისცა საშუალება ახლად შექმნილ სახელმწიფოებს მათი პოტენციალის შესაბამისი ეკონომიკა განეითარებინათ და სწორი პოლიტიკა ეწარმოებინათ), გამოიწვია კიდევც არსებული მძიმე პრობლემები.

თვით ძლიერი და განვითარებული ქვეყნების გეოპოლიტიკური როლი შეიძლება შეიცვალოს. მაგალითად, დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი XX საუკუნის განმავლობაში მსოფლიო იმპერიებიდან საშუალო კატეგორიის ქვეყნებამდე ჩამოვიდნენ. მაგრამ ეს მსოფლიო წესრიგში, საერთაშორისო სისტემაში მომხდარი ცვლილებების შედეგია და არა ზოგადად ერი-სახელმწიფოს კრიზისი. ამ ზესახელმწიფოების ადგილი სხვებმა დაიკავეს (აშშ, სსრკ), ხოლო XXI საუკუნეში შესაძლოა უკვე სუპერსახელმწიფოდ ჩინეთი მოგვევლინოს. ასე რომ, აღნიშნული ცვლილებები სისტემის შიგნით ხდება. საბჭოთა კავშირის დაშლამ მნიშვნელოვნად შეცვალა საერთაშორისო სისტემის ხასიათი, სტრუქტურა და ძალთა ბალანსი, მაგრამ ის, რომ საერთაშორისო სისტემის საფუძველი სახელმწიფოთა სისტემაა – უცვლელი დარჩა.

რაც შეეხება უშუალოდ ერ-სახელმწიფოებს, სექტიკოსები თვლიან, რომ ერი-სახელმწიფოები რჩებიან პოლიტიკურ ერთობებად, რომლებიც ქმნიან ყველა პირობას წარმოქმნან და გააძლიერონ ბედის ერთობით დაკავშირებული ნაციონალური ერთობები. ნაციონალური პოლიტიკა კი ისეთივე მნიშვნელოვანია (თუ უფრო მნიშვნელოვანი არა), როგორც მაშინ იყო, როცა ერი-სახელმწიფოები პირველად ჩამოყალიბდა.

ერი-სახელმწიფოების ეკონომიკურ როლზე საუბრისას გლობალიზაციის მოწინააღმდეგეები ხშირად უსვამენ ხაზს სტატისტიკურ მონაცემებს, რითაც სურთ დაამტკიცონ, რომ თვით ეკონომიკაშიც კი სახელმწიფოს როლი არა თუ მცირდება, არამედ იზრდება კიდევ. უურნალ „Economist“-ში (1997წ. 20 სექტემბერი) მოყვანილია ასეთი მაგალითი:

„გოცუ საუკუნის დასაწყისში თანამედროვე ინდუსტრიულ ქვეყნებში სახელმწიფოს ხვედრითი წილი შეადგენდა ეროვნული შემოსავლის ერთ მეათედზე ნაკლებს. 1997 წელს იმავე ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი მთლიანი პროდუქციის ნახევარს აღწევდა. ათწლეულიდან ათწლეულში სახელმწიფოს წილი ეკონომიკაში ერთი მიმართულებით – ხვეით მოძრაობდა. ომის დროს იზრდებოდა, მშვიდობის დროს იზრდებოდა, 1920–1935 წლებში საერთაშორისო ვაჭრობისა და ეკონომიკური კავშირების მკვეთრი შემცირების დროსაც კი იზრდებოდა. 1960–1980 წლებს შუა პერიოდში, როცა გლობალური ვაჭრობა და ფინანსები გაფართოვდა კვლავ იზრდებოდა, 1980–1990 წლებში, როცა გლობალიზაციის სიო ძლიერ ქარად იქცა, ისევ იზრდებოდა,

ხოლო 1990 წლის შემდეგ, როცა ქარი ქარიშხლად იქცა, კიდევ უფრო მეტად გაიზარდა.“

აი, ასეთ არგუმენტებზე დაყრდნობით ამტკიცებენ ანტიგლობალისტები, რომ გლობალიზაცია ეს მითია. რეალისტებისთვის უდავო ჭეშმარიტებაა, რომ ერო-სახელმწიფო, ეროვნული ინტერესები და ძალის ფაქტორი არის და მომავალშიც დარჩება საერთაშორისო ურთიერთობების ქვაკუთხედად. ნეომარქსისტებისთვის კი გლობალიზაცია „აუცილებელი მითია“, რომლის საშუალებითაც თანამედროვე იმპერიალიზმი თავის ნამდვილ სახეს ფარავს. •

ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ სკეპტიკოსები ვერ ხედავენ გლობალიზაციის ფენომენს და მის გავლენას სახელმწიფოზე. მაგრამ მათი აზრით, აქ რაიმე ახალი და უპრეცედენტო არაფერია. ეს მოვლენები ადრეც ხდებოდა, ოღონდ მათ სხვა სახელი ერქვათ. ხოლო ის, რაშიც სკეპტიკოსებიც და გლობალისტებიც ერთმანეთს ეთანხმებიან, განსხვავებულ ახსნას პოულობს თითოეული მათგანის მხრიდან. ამ თვალსაზრისით სამი მომენტი უნდა გამოიყოს.

პირველი, გლობალიზაციის გავლენით სახელმწიფოს პოლიტიკას დაქვემდებარებული კონტინგენტი რამდენადმე შეიცვალა. თუ ტრადიციული სახელმწიფოს პოლიტიკური ქმედება საკუთარ მოსახლეობაზე იყო გამიზნული, გლობალიზაციის გავლენით სახელმწიფო თავის ინტერესებს სხვებზეც ავრცელებს და ამით სახელმწიფო ეროვნულ საზღვრებს უგულებელყოფს. მაგალითად, ირანი XX საუკუნის 80-იან წლებში აქტიურ დახმარებას უწევდა მსოფლიო ისლამიზმს, მიაჩნდა რა მსოფლიოს მთელი მუსლიმანური მოსახლეობა თავისი გავლენის გავრცელების ობიექტად.

მეორე, გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო სახელმწიფოთა შორის უფრო ხშირ და ინტენსიურ მრავალმხრივ კონსულტაციებს. ყოველწლიურად ათასობით ორმხრივი თუ მრავალმხრივი შეხვედრა იმართება სამთავრობო დონეზე, რაც სახელმწიფოთა დაახლოებას და ერთობლივი პოლიტიკის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „დიდი შვიდეული“ პლუს რუსეთის ყოველწლიური შეხვედრები, სადაც მსოფლიო პოლიტიკის ყველაზე აქტუალური საკითხების ერთობლივი გადაწყვეტა და განხორციელება ხდება.

მესამე, დაჩქარებულმა გლობალიზაციამ საგრძნობლად შეამცირა სახელმწიფოთა შორისი ომების შესაძლებლობა. თანა-

მედროვეობის ყველაზე გაერცვლებული კონფლიქტის ფორმად იქცა შიდა დაპირისპირება სახელმწიფო ხელისუფლების წინააღმდეგ და არა ტერიტორიული კონფლიქტები სახელმწიფოებს შორის.

აღნიშნული მაგალითები გლობალისტებს გლობალიზაციის გამოვლინების შედეგად მიაჩნიათ, მაშინ, როცა სკეპტიკოსები მასში რაიმე ახალს და განსაკუთრებულს ვერ ხედავენ. პირიქით, მიიჩნევენ, რომ თუნდაც ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ სწორედ სახელმწიფოა მთავარი სუბიექტი და მისი როლის დაკნინებაზე ლაპარაკი ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია. თავის მხრივ გლობალისტებს მრავალი არგუმენტი მოჰყავთ, რომლითაც ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ გლობალიზაციის პროცესმა არსებითად შეცვალა ერი-სახელმწიფოს როლი და მნიშვნელობა თანამედროვე საერთაშორისო სისტემაში.

6.2. ერი-სახელმწიფო თანამედროვე მსოფლიოში: გლობალისტური ხედვა

გლობალისტების შეხედულება სახელმწიფოს როლსა და მომავალზე, გლობალიზაციის ეპოქაში, დიამეტრულად განსხვავდება სკეპტიკოსების წარმოდგენისაგან.

ტრადიციული წარმოდგენა სახელმწიფოზე, როგორც მსოფლიო წესრიგის ძირითად ერთეულზე, გულისხმობს მის შედარებით პომოგენურობას, ანუ იგი გვევლინება როგორც უნიტარული, ერთიანი მიზნების მქონე სუბიექტი. მაგრამ თანამედროვე ეპოქაში საერთაშორისო და ტრანსნაციონალური ორგანიზაციების რიცხვის ზრდამ (გაერთი და მისი სპეციალური ორგანიზაციებით დაწყბული და არასამთავრობო გაერთიანებებით დამთავრებული) შეცვალა როგორც სახელმწიფოს, ისე სამოქალაქო საზოგადოების დინამიკა. სახელმწიფო იქცა დანაწევრებულ არენად, სადაც როგორც ტრანსნაციონალური (სამთავრობო და არასამთავრობო), ისე სხვადასხვა შინაური ძალები გვევლინება პოლიტიკის მკეთებლებად, ისევე როგორც ტრანსნაციონალური ძალების შეჭრამ სამოქალაქო საზოგადოებაში შეცვალა ამ უკანასკნელის ფორმა.

ექსკლუზიური კავშირი ტერიტორიასა და პოლიტიკურ ძალას შორის გაწყდა. ახალი საერთაშორისო და ტრანსნაციონა-

ლური ინსტიტუტები შეკავშირდა სუვერენულ სახელმწიფოებთან და სუვერენიტეტი საზიარო ძალად აქცია, ანუ სახელმწიფო სუვერენიტეტის რაღაც ნაწილი არასახელმწიფოებრივი სუბიექტების ხელში აღმოჩნდა.

ეს ტრანსფორმაცია თვალსაჩინოდ ჩანს საერთაშორისო ორგანიზაციების რაოდენობის ზრდის დინამიკაში. სწორედ მათი რაოდენობისა და გავლენის მუდმივმა ზრდამ დაამკვიდრა გლობალური პოლიტიკის ახალი ფორმები. თუ 1909 წელს მსოფლიოში მხოლოდ 37 საერთაშორისო სამთავრობო და 176 არასამთავრობო ორგანიზაცია არსებობდა, 90-იანი წლების შუა პერიოდისთვის უკვე 260 სამთავრობო და 5500-ზე მეტი არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაცია ფუნქციონირებდა (Held, Mc.Grew. p. 11. 1998). ყოველივე ამას უნდა დაემატოს საერთაშორისო შეხვედრებისა და კონფერენციების ფართო და მრავალმხრივი როლი, სადაც ერთობლივად წყდება მსოფლიო პოლიტიკის ყველაზე უფრო აქტუალური საკითხები. თუ XIX საუკუნის შუა წლებში წელიწადში ორი-სამი სახელმწიფოთაშორისი კონფერენცია და კონგრესი იმართებოდა, დღეს ეს რიცხვი ოთხ ათასს აღემატება. ასეთ პირობებში ძნელია სახელმწიფო დამოუკიდებელ და აბსოლუტურ სუვერენად მიიჩნიო. ფაქტია, რომ ეროვნული ხელისუფლება თანდათან იზღუდება სხვა სახელისუფლებო (ლოკალური, რეგიონული, გლობალური) სისტემებით ე. ი. იზღუდება სახელმწიფოს მთავარი ნიშანი—სუვერენიტეტი.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ისეთი ზესახელმწიფოებრივი (სუპრანაციონალური) ორგანიზაცია, როგორც ევროკავშირია. იგი არ შეიძლება მივიჩნიოთ ჩვეულებრივ საერთაშორისო ორგანიზაციად, სადაც წევრი სახელმწიფოები აბსოლუტურად სუვერენულია და თავიანთ ინტერესებს უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე საერთაშორისო ორგანიზაციის გადაწყვეტილებებსა და დადგენილებებს. ევროკავშირი თავისებური, რეგიონული მასშტაბის გლობალიზაციის ნათელი გამოხატულებაა: საერთო პარლამენტი, ერთიანი თავდაცვა, საერთო მოქალაქეობა, უვიზო მიმოსვლა საერთო პასპორტით, ერთიანი ვალუტა და სხვა მრავალი ატრიბუტი გვიჩვენებს, რომ ეს ორგანიზაცია ზესახელმწიფოს ჩანასახია. მისმა წევრებმა ნებაყოფლობით თქვეს უარი სუვერენიტეტის რაღაც ნაწილზე, ხოლო ეროვნულ სახელმწიფოებრიობაზე და ინტერესებზე მაღლა ხალხის ეკონომიკური კეთილდღეობა და

გაერთიანების იდეა დააყენეს. შეიძლება ითქვას, რომ ევროკავშირი გლობალიზაციის ყველაზე თვალსაჩინო და ნათელი გამოხატულებაა.

ეს პროცესი მარტო ევროპაში არ მიმდინარეობს. აღსანიშნავია ინტეგრაციისადმი მისწრაფება ჩრდილოეთ ამერიკაში (NAFTA), ლათინურ ამერიკაში (MERCOSUR), არაბულ სამყაროში (არაბული ქვეყნების ლიგა), სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში (ASEAN) და სხვა. გაერთიანების წევრი ქვეყნები ცხადია ვაღდებულნი არიან ანგარიში გაუწიონ სხვა წევრებისა და მთლიანად ორგანიზაციის ინტერესებს და უარი თქვან ზოგიერთ საკუთარ სურვილზე, ხოლო მთლიანად საერთაშორისო არენაზე არა მარტო თავისი, არამედ გაერთიანების სხვა წევრების სახელითაც გამოვიდეს. ე. ი. ნაციონალური დიპლომატიის პარალელურად (და ზოგჯერ მის ხარჯზე) საფუძველი ეყრება ე. წ. რეგიონულ დიპლომატიას. შემდეგ ეტაპზე ხდება რეგიონებს შორის დაახლოება, რასაც საბოლოოდ მივყავართ ერთიან გლობალურ მსოფლიომდე, სადაც გლობალური ინტერესები დაჩრდილავს ეროვნულ ინტერესებს.

რეგიონული და გლობალური პოლიტიკის ურთიერთკავშირი ტრადიციული გეოპოლიტიკის ჩარჩოებში ვერ თავსდება. ნარკოტიკების კონტრაბანდა, კაპიტალის გადინება, მუავე წვიმა, ტრეიფიკი, იარაღით არაღვევალური ვაჭრობა, ტერორიზმი თუ უკანონო ემიგრაცია არ ცნობს სახელმწიფო საზღვრებს. ცალკე ვერც ერთი ქვეყანა ამ პრობლემებს ვერ გაუმკლავდება. მხოლოდ ერთიანი ძალისხმევით შეიძლება მათი გადაჭრა. ასე რომ, თვით ობიექტური პირობები ქმნის სუვერენიტეტის განაწილების აუცილებლობას სხვადასხვა ძალებს შორის.

ამგვარად, გლობალისტების დასკვნა პარადოქსულია: სახელმწიფო სუვერენიტეტი წარსულის კეთენილებაა. ვესტვალის სუვერენული სახელმწიფოების საერთაშორისო სისტემამ არსებობა ფაქტიურად დაამთავრა. ასეთ შემთხვევაში ბუნებრივად იბადება კითხვა: თუ მსოფლიო პოლიტიკა აღარ არის დაფუძნებული სუვერენულ სახელმწიფოებრიობაზე, როგორ ხორციელდება მმართველობა თანამედროვე გლობალიზირებულ მსოფლიოში?

გლობალისტების პასუხი ასეთია: თანამედროვე პოლიტიკაში შენარჩუნებულია სახელმწიფო მმართველობა, მაგრამ იგი მჭიდროდ არის გადახლართული სუბსახელმწიფოებრივ, სუპრასახელმწიფოებრივ, საბაზრო და სამოქალაქო საზოგადოებრივ მმართველობასთან.

სუბსახელმწიფოებრივი მმართველობა. გლობალიზაციის ეპოქისთვის დამახასიათებელი ახალი მოვლენაა. პირდაპირი საზღვარგარეთული კავშირები ისეთი სუბსახელმწიფოებრივი ელემენტებისა, როგორცაა ადმინისტრაციული ერთეულები (პროვინცია, შტატი, რეგიონი), მუნიციპალიტეტები, ქალაქები და სხვა დასახლებები. როგორც წესი, სხვადასხვა ქვეყნების სუბსახელმწიფოებრივი ერთეულები ერთმანეთთან კავშირს ამყარებენ უშუალოდ, ცენტრალური ხელისუფლების გვერდის ავლით. კანადის პროვინციებს თუ ამერიკის შეერთებული შტატების უმრავლესობას ჰყავთ თავიანთი „დიპლომატიური“ წარმომადგენლები, რომლებიც თავიანთ ქვეყნების საელჩოებისაგან საკმაოდ დამოუკიდებლად მოღვაწეობენ. ევროპაში 17 ქვეყნის 50-ზე მეტი რეგიონული მთავრობა უშუალო კავშირშია ერთმანეთთან, ევროპის რეგიონების ასამბლეის მეშვეობით. საკმაოდ ინტენსიური კავშირებია მუნიციპალურ დონეზეც ისეთ საკითხების ერთობლივად გადაჭრის მიზნით, როგორცაა გარემოს დაბინძურება, დანაშაულის პრევენცია, კულტურულ-სპორტული კავშირები და სხვა. ასევე თანამშრომლობის გავრცელებული ფორმაა დაძმობილებული ქალაქების ურთიერთ-კავშირები და ა.შ. თავისთავად ცხადია, რომ სუბსახელმწიფოებრივი მმართველობა გარკვეულწილად სახელმწიფო სუვერენიტეტის ფუნქციების განხიარებაა, რაც ადრე წარმოუდგენელი იყო, გლობალიზაციის ეპოქაში კი რაიმე უჩვეულო მოვლენას არ წარმოადგენს.

სუპრასახელმწიფოებრივი მმართველობა. მმართველობის ამ ფორმაზე ზემოთ უკვე იყო საუბარი და მასში იგულისხმება იმ საერთაშორისო და რეგიონული ორგანიზაციების მმართველობა, რომლებიც თავიანთი მოქმედებით სახელმწიფო სუვერენიტეტის გარკვეულ ნაწილს ინაწილებენ. გარდა გაეროსი, ევროკავშირისა და სხვა გლობალური თუ რეგიონული ორგანიზაციებისა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ეკონომიკური პროფილის ისეთი ორგანიზაციები, როგორცაა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD), საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი, რომელთა მოღვაწეობა იმდენად ღრმა კვალს ტოვებს მრავალი ქვეყნის (განსაკუთრებით განვითარებად და ღსთ-ს სახელმწიფოებზე) ეკონომიკაზე, რომ ხშირად მათ ამ ქვეყნების ბატონ-პატრონებად მიიჩნევენ და ანტიგლობალისტების განსაკუთრებულ სამიზნეებადაა ქცეული.

სხვა ასეთი ორგანიზაციებიდან უნდა აღინიშნოს ეუთო, რომელიც კონფლიქტების დარეგულირებისა და გადაჭრის ძირითადი ორგანიზაციაა ევროპაში და მასზეა დამოკიდებული მთელი რიგი ქვეყნების ტერიტორიული მთლიანობისა და ლტოლვილთა ბედი (რაც, როგორც წესი, უშუალოდ სახელმწიფოს საქმე იყო ყოველთვის). ასევე აღსანიშნავია ადამიანის უფლებების დაცვის მთელი რიგი ორგანიზაციები, საერთაშორისო ტელეკომუნიკაციების კავშირი და ა. შ.

საბაზრო გლობალური მმართველობა. თანამედროვე მმართველობის ფორმა არ ამოიწურება მარტო ოფიციალური ორგანოების მმართველობით სახელმწიფო, სუბსახელმწიფოებრივ თუ სუპრასახელმწიფოებრივ დონეზე. გლობალიზაციის ეპოქაში ბაზარი ასრულებს უდიდეს როლს გლობალურ მმართველობაში და ავსებს იმ ხარვეზს, რომელიც ოფიციალური ხელისუფლების მოღვაწეობას აქვს.

კერძო სექტორის მმართველობა განსაკუთრებით საგრძნობია გლობალური საფინანსო ბაზრის მიმართებაში. ვაჭრობის გლობალური უსაფრთხოების, სტანდარტიზაციის და ნორმირების საკითხებს არეგულირებს ისეთი ორგანიზაციები, როგორცაა აქციათა მიმოქცევის საერთაშორისო ფედერაცია და ბაზრის უსაფრთხოების საერთაშორისო ასოციაცია. გარდა ამისა, კომერციულ ბანკებს, ოფიციალური ორგანიზაციების პარალელურად (მაგ., საერთაშორისო სავალუტო ფონდი) დიდი წვლილი მიუძღვით სამხრეთის ქვეყნების ფინანსურ მენეჯმენტში. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი (WEF), რომელიც 900-ზე მეტ მსხვილ კომპანიას აერთიანებს, არა მარტო მსოფლიო ფინანსურ, სავაჭრო და წარმოების პრობლემებზე ახდენს არსებით გავლენას და გარკვეულწილად წარმართავს კიდევ მას, არამედ აქტიურად მონაწილეობს სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტების (მაგ., ისრაელ-პალესტინის) მოგვარებაში. სულ უკანასკნელ წლებში ფართო გაქანება პოვა სხვადასხვა ფონდებმა, რომლებიც შემოწირულობისა და გრანტების გაცემის საშუალებებით მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ გლობალურ მმართველობაში. ამ მხრივ აღსანიშნავია ფორდის (ეკონომიკური განვითარების) და სოროსის (ყოფილ საბჭოთა ბლოკში დემოკრატიის დამკვიდრების) ფონდები.

გლობალური სამოქალაქო საზოგადოების მმართველობა. საბაზრო ინსტიტუციების გარდა არასახელმწიფო სექტორიდან სხვა ორგანიზაციებიც იღებენ მონაწილეობას თანა-

მედროვე გლობალიზირებული მსოფლიოს მართვაში. გლობალიზაციის ეპოქაში სულ უფრო და უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება არასამთავრობო, არაკომერციულ ე. წ. „მესამე სექტორს“ – სამოქალაქო საზოგადოებას. აქ მოქალაქეები გაეთიანებული არიან ნებაყოფლობით ასოციაციებში, რომელთა ამოცანაა გადაჭრან ის პრობლემები, რომელიც კაცობრიობის წინაშე დგას და რომელთა გადაჭრაც მარტო სამთავრობო ან თუნდაც კომერციული ორგანიზაციების დონეზე შეუძლებელია.

თანამედროვე სამოქალაქო ორგანიზაციების პირველი ჩანასახები ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში შეიქმნა, მაგრამ საყოველთაო, გლობალური გაქანება ამ პროცესმა მხოლოდ უკანასკნელ ათწლეულებში მიიღო. დღეს გლობალური სამოქალაქო ასოციაციების ინტერესების სფერო უაღრესად ფართოა: საყოველთაო განიარაღებიდან დაწყებული, ცალკეული ბიოლოგიური სახეობების დაცვით დამთავრებული. თუმცა მესამე სექტორის ასოციაციებს რესურსებისა და განსაკუთრებით ფინანსების დეფიციტი ახასიათებს, მათი გავლენა სახელმწიფო ორგანოებზე დიდია და სულ უფრო და უფრო იზრდება. ეს განსაკუთრებით საგრძნობია 90-იანი წლებიდან, როცა სამოქალაქო სექტორი, არასამთავრობო ორგანიზაციების სახით, აქტიურ მონაწილეობას დაუბუღებს სახელმწიფოს თუ მთლიანად კაცობრიობის წინაშე მდგარი პრობლემების გადაჭრისათვის ბრძოლაში. დღეს არამარტო სახელმწიფო ხელისუფლება, არამედ ოფიციალური საერთაშორისო ორგანიზაციებიც არასამთავრობო ორგანიზაციების ძლიერი გავლენის ქვეშ იმყოფება.

გლობალური სამოქალაქო საზოგადოების ამოცანაა არა მარტო პოლიტიკის შეცვლა, არამედ თვით პოლიტიკის ბუნების რეკონსტრუქცია. მაგალითად, მათი ერთ-ერთი ამოცანაა პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების არაიერარქიული მოდელის დამკვიდრება, ქალების აქტიური ჩაბმა პოლიტიკაში, მოსახლეობის პირდაპირი ჩართვა საერთაშორისო ურთიერთობებში და ა. შ.

როგორც ვხედავთ, ჩამოთვლილი გლობალური მმართველობის ფორმები, მიუხედავად მათი განსხვავებული შინაარსისა, ერთი საერთო ნიშნით არიან გაერთიანებული: თითოეული მათგანი საგრძნობლად ამცირებს სახელმწიფოს სუვერენიტეტის მნიშვნელობას და ხელს უწყობს სახელმწიფოს როლის შემცირებას საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. გლობა-

ღისტების აზრით, სწორედ ესაა გლობალიზაციის არსი სახელმწიფოსთან მიმართებაში.

აღნიშნულ ვითარებაში ისმის კითხვა. ნიშნავს თუ არა ასეთი არსებითი ცვლილებები მმართველობაში დემოკრატიზაციის პროცესის საყოველთაო გავრცელების, ანუ რა ურთიერთდამოკიდებულებაშია გლობალიზაცია და დემოკრატიზაცია?

ენთუზიასტების აზრით, გლობალიზაცია და დემოკრატიზაცია ერთი მონეტის ორი მხარეა. სახელმწიფო მმართველობის დონეზე დემოკრატიზაციის ტრიუმფი გლობალიზაციის ეპოქაში აშკარაა. ამასე თუნდაც დემოკრატიული მმართველობის სახელმწიფოთა რიცხვის ზრდა და ავტორიტარული რეჟიმების მკვეთრი შემცირება მიუთითებს (ცხრილი №6.1.) უკანასკნელ ათწლეულში. მკვლევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი არ იზიარებს ამ ოპტიმიზმს, რადგან მსოფლიოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ცხოვრობს იმ ქვეყნებში, სადაც ავტორიტარული რეჟიმი შენარჩუნებული. ამის გარდა, თვით დემოკრატიულ ქვეყნებშიც საკმაოდ ხშირია ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტები. მაგრამ ამასაც რომ თავი დავანებოთ, ყურადღების გარეშე რჩება და ჩვეულებრივ მოვლენად აღიქმება მთელი რიგი მოვლენები, რომლებიც თავისი შინაარსით აშკარად არადემოკრატიულია. მაგალითად, მოსახლეობა, როგორც წესი, არავითარ როლს არ თამაშობს მთავრობის გადაწყვეტილებაში: მიიღოს თუ უარყოს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციები, რომლის შედეგებიც შემდეგ მოსახლეობაზე აისახება. იგივე შეიძლება ითქვას მთელ რიგ სხვა მოვლენებზე, რომლებიც მოსახლეობის ნება-სურვილის გაუთვალისწინებლად ხდება.

დემოკრატიის თვალსაზრისით კიდევ უფრო მეტი პრობლემატია სუპრასახელმწიფოებრივი დონის მმართველობაში. საერთაშორისო ორგანიზაციების მოღვაწეობა და მათ მიერ გადაწყვეტილებების მიღება, როგორც წესი, დახურულ კარს მიღმა ხდება და მსოფლიო მოსახლეობის აზრი ფაქტიურად იგნორირებულია. გარდა ამისა, თვით ასეთი ორგანიზაციების დაკომპლექტება საკმაოდ საკამათოა. ის, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციების უმრავლესობაში ერთი სახელმწიფო ერთი ხმით არის წარმოდგენილი, ერთი მხრივ სახელმწიფოთა თანასწორობის და ამდენად დემოკრატიულობის მანქნებელია, მაგრამ მეორეს მხრივ, როცა ნაურუსა და ინდოეთს თანაბარი ხმა აქვთ, ეს გარკვეულწილად რეალურ მდგომარეობას არ ასახავს და ამდენად არადემოკრატიულია. ასევე დემოკრატიულობის

თვალსაზრისით გაუმართლებელია, რომ გაეროს უშიშროების საბჭოში ხუთი ქვეყანა მუდმივი წევრია და თანაც ვეტოს უფლებით სარგებლობს, რაც სხვა სახელმწიფოების უფლებებს საგრძნობლად ლახავს. ხოლო კვორტზე დაფუძნებული ხმები მსოფლიო ბანკში და საერთაშორისო სავალუტო ფონდში იწვევს იმას, რომ წევრ სახელმწიფოთა ერთი მეოთხედი ხმების სამ მეოთხედს ფლობს. მსგავსი შეუსაბამობების დაძლევის მიზნით გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა ევროკავშირის მიერ. კერძოდ, ევროპარლამენტის პირდაპირი არჩევნები მოსახლეობის მიერ და ამ ორგანიზაციის სხვა სტრუქტურების მოღვაწეობის საჯაროობა ამის დადასტურებად უნდა ჩაითვალოს.

სერიოზულ პრობლემებს ბადებს მმართველობის მარკეტიზაცია. ეკონომიკის სრული ლიბერალიზაცია ანუ *laissez-faire* გულისხმობს, რომ მთავრობა საერთოდ არ უნდა ჩაერიოს ეკონომიკაში, ხოლო გლობალური ბაზარი უნდა გახდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების (როგორც პოლიტიკური და ეკონომიკური, ისე კულტურული) განმსაზღვრელი. ცხადია, მხოლოდ ფულზე და მატერიალურ კომფორტზე დაფუძნებული დემოკრატია ძნელად შეესაბამება ადამიანის ღირსებისა და თანასწორობის იდეას, რაც დემოკრატის ერთ-ერთი საფუძველია. საბაზრო დემოკრატიაში პასუხისმგებლობა გულისხმობს ხელმძღვანელობის პასუხისმგებლობას აქციონერებთან და კომპანიის პასუხისმგებლობას მომხმარებლებთან, რაც ხშირად ირღვევა. ბაზარზე დაყრდნობილ მმართველობაში მონაწილეობა განისაზღვრება შემოსავლებით. აქციონერად გახდომისათვის კაპიტალია საჭირო. ცოტა უინმუხ თუ მიიწვევენ ისეთ კორპორაციებთან შეხვედრაზე, როგორიც მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი და ვინც მოხვდება, ისიც ვიწრო და პრივილეგირებული წრეების წარმომადგენელი იქნება.

ბევრს გლობალიზაციის ეპოქაში დემოკრატის მთავარ გამოვლინებად სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა მიაჩნია. სწორედ მისი დამსახურებაა, რომ სახელმწიფო გაცილებით ნაკლებად არღვევს ადამიანის უფლებებს, ხოლო თანამედროვე პოლიტიკაში და საერთოდ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქალების, არაშრომისუნარიანი მოსახლეობის, უმცირესობის როლი გაცილებით მეტია, ვიდრე ეს ვესტფალიური მსოფლიო პოლიტიკისთვის იყო დამახასიათებელი. მაგრამ პრობლემად რჩება ის, რომ მსოფლიო მოსახლეობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილია ჩაბმული სამოქალაქო საზოგადოების ინიციატივების

არეალში. მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა, სხვადასხვა პრობლემების გამო, მოწყვეტილია იმ რესურსებს, რომელთა მეშვეობითაც გლობალური სამოქალაქო ასოციაციების გაფლენა ვრცელდება. ხოლო განვითარებად სამყაროზე, რომელშიც მსოფლიოს მოსახლეობის 3/4-ზე მეტია თავმოყრილი, არასამთავრობო ორგანიზაციების მხოლოდ 15% მოდის.

როგორც ვხედავთ, გლობალიზაცია და დემოკრატიზაცია არ არის ისე მჭიდროდ დაკავშირებული ფენომენები, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს. თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში მმართველობა უფრო ელიტათა დაპირისპირების შედეგია, ვიდრე წარმომადგენლობითი და მით უფრო აღმასრულებელი დემოკრატიისა. ამ მომენტისთვის მთლად ნათელი არ არის რამდენად რეალიზდება დემოკრატია უფრო გლობალურ სამყაროში, თუმცა მისი ამა თუ იმ ფორმით გამოვლენის (და თანაც უფრო და უფრო ფართო მასშტაბით) გარდაუვალობა ეჭვს არ უნდა იწვევდეს.

6. 3. თავდაცვა და უსაფრთხოება გლობალიზაციის პირობებში

გლობალიზაციის პროცესმა მოიცილა სახელმწიფოს ისეთი სპეციფიკური ფუნქციებიც, როგორიც თავდაცვა და უსაფრთხოებაა. ეს სფერო ცალსახად სახელმწიფოს კომპეტენციაში შედიოდა და, ბუნებრივია, ხშირად მკაცრად იყო გასაიდუმლებული. გლობალიზაციის პროცესმა აქაც თავისი ცვლილებები შეიტანა და ბევრი რამ საფუძვლიანად შეცვალა. დღეს ძალიან ცოტა ქვეყანა თუ მოიძებნება, რომელიც თავდაცვის სტრატეგიად ნეიტრალიტეტს ან მხოლოდ საკუთარი ძალების იმედად ეფუძნას ირჩევს. ახლა მთავარი როლი გლობალური და რეგიონული უშიშროების ინსტიტუტებს ენიჭება. ამიტომ ბევრმა სახელმწიფომ არჩია კოლექტიური უშიშროების წევრი გამხდარიყო და ამით უზრუნველყო თავისი უსაფრთხოება. თანამშრომლობა და კოოპერაცია მარტო სამხედრო სფეროს არ შეეხო, იგივე შეიძლება ითქვას სახელმწიფო უშიშროების სამსახურებზე და განსაკუთრებით სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსზე. სამხედრო შეიარაღებისა და აღჭურვილობის წარმოება გახდა ერთ-ერთი ინტერნაციონალიზებული სფერო, სადაც

სხვადასხვა ქვეყნების სამხედრო და სამოქალაქო საწარმოების მჭიდრო თანამშრომლობა აღინიშნება.

რაც შეეხება ერთიანულ უშიშროებას, პირველად ისტორიაში იგი გახდა ერთობლივი საქმე, როცა სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ უზრუნველყოფს საკუთარ ერთიანულ უშიშროებას თუკი სახელმწიფოები ერთობლივი ძალისხმევით მოახდენენ საკუთარი რესურსების, ტექნოლოგიების, საიდუმლო სამსახურების და სხვა ძალების ერთიერთდაკავშირებას.

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ სახეზეა ერთგვარი სამხედრო გლობალიზაცია. რაში გამოიხატება ეს და მოიძებნება თუ არა ანალოგი წარსულ ისტორიულ ეპოქებში?

გასულ საუკუნეში გლობალიზაცია სამხედრო სფეროში პირველ რიგში გამოიხატებოდა იმპერიალისტური სახელმწიფოების გეოპოლიტიკურ, მეტოქეობაში, სამხედრო ალიანსების ჩამოყალიბებაში და იარაღით ვაჭრობაში. ცივი ომის დამთავრება ის საკვანძო მომენტი, როცა სამხედრო დაპირისპირება და სამხედრო-ბლოკური სისტემა შეიცვალა ახალი მოდელით, რომელსაც სამხედრო გლობალიზაციას ვუწოდებთ.

ერთი შეხედვით მსოფლიო სამხედრო წესრიგი XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე მრავალპოლუსური საერთაშორისო სისტემისაკენ დაბრუნებაა, მაგრამ მეორე მხრივ ერთი ზესახელმწიფოს არსებობა (აშშ) და მისი სამხედრო შესაძლებლობების მოცულობა ისტორიულად უნიკალური მოვლენაა. აქ მხედველობაში მისაღებია სამი გარემოება:

პირველი, სხვაობა ამერიკის სამხედრო სიძლიერესა და დანარჩენი დიდი სახელმწიფოების ერთობლივ სიძლიერეს შორის საკმაოდ საგრძნობია აშშ-ის სასარგებლოდ. ამდენად, აშშ რჩება სამხედრო თვალსაზრისით სუპერსახელმწიფოდ საშუალო რანგის სამხედრო სიძლიერის სახელმწიფოებს შორის. მეორე, წინა ისტორიულ პერიოდებთან შედარებით, არა მარტო სახელმწიფოთა შორის სამხედრო მეტოქეობაა სუსტი (მხოლოდ ჩინეთს აქვს პერსპექტივა მომავალში მეტოქეობა გაუწიოს აშშ-ს), არამედ უკვე აღარც გამოიხატება სამხედრო ტერმინებით. მესამე, დღევანდელი დიდი სახელმწიფოების უპირველესი ინტერესები, უშიშროების თვალსაზრისით (აშშ-ის გარდა), რეგიონულ და ლოკალურ დონეს არ სცილდება.

ყოველივე აქედან გამომდინარეობს, რომ არსებული სისტემა, მრავალპოლუსური სახელმწიფოთაშორისი სისტემისაგან გან-

სხვაეგვით, რასაც ადგილი ჰქონდა XIX–XX საუკუნეების უმეტეს წლებში და როცა დიდი სახელმწიფოების მეტოქეობას საყოველთაო ხასიათი ჰქონდა, დღეს უფრო რეგიონიზირებული, ურავმენტისირებული და შესაბამისად უფრო არაორგანიზებული ხდება.

ამ მოსახრების საწინააღმდეგოდ შეიძლება მოყვანილ იქნეს რამდენიმე არგუმენტი:

პირველი, ბევრ რეგიონში მიმდინარეობს პროცესი, რომელიც მიმართულია თავდაცვისა და უშიშროების სფეროში ერთობლივი მოქმედებისა და თანამშრომლობისაკენ. ცივი ომის დამთავრება სრულიად არ ნიშნავდა ნატოს, სიკედილს. პირიქით, ამ ორგანიზაციამ ახალი და გაცილებით მეტი მნიშვნელობა შეიძინა და ევროპაში თავდაცვისა და უსაფრთხოების საყოველთაო, გლობალურ ორგანოდ იქცა, ხადაც ევროპის უსაფრთხოების ერთიანი სტრატეგია მუშავდება და ხორციელდება. ეს კი სამხედრო გლობალიზაციის კარგი მაგალითია. ასევე გლობალურ დონეზე სულ უფრო შესამჩნევი ხდება გაეროს კოლექტიური უსაფრთხოების ფუნქციები (მშვიდობისმყოფელთა ქმედება). ისიც ფაქტია, რომ სულ უფრო და უფრო მეტი ქვეყანა აღიარებს, რომ თავდაცვის და უშიშროების უზრუნველყოფა საკუთარი ძალებით შეუძლებელია და კოლექტიური თავდაცვისა და უსაფრთხოების სისტემას უერთდება.

მეორე, სახელმწიფოთა შორის ფინანსური, სავაჭრო და ეკონომიკური ურთიერთობების ინტენსიფიკაციამ სახელმწიფო ძალზე მგრძობიარე გახადა ნებისმიერი კრიზისის მიმართ, თუნდაც ეს მისგან შორს ხდებოდეს. შესაბამისად მრავალი ქვეყანა (და არა მარტო დიდი სახელმწიფოები) დაკავშირებულია სხვა რეგიონების უშიშროებასა და სამხედრო განვითარებასთან. 1990 წლის სპარსეთის ყურის კრიზისმა გლობალური მნიშვნელობა შეიძინა. რეგიონალიზაცია და გლობალიზაცია სამხედრო და უშიშროების სფეროში წინააღმდეგობრივი პროცესებია და შესაძლებელია, რომ ისინი ერთდროულად და ერთმანეთთან კავშირში ვითარდებოდეს.

მესამე, ეროვნული უსაფრთხოების მიმართ საშიშროება მრავალგვაროვანია და მარტო სამხედრო საფრთხეზე არ დაიყვანება. მაგალითად, მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელება საშიშროებას წარმოადგენს ყველა ქვეყნისთვის. მაგრამ თვით ამ იარაღის წარმოება და გავრცელება არის სამრეწველო და ტექნოლოგიური ცოდნის გავრცელების პროდუქტი. ამდენად

ასეთი იარაღის გაერცელებისადმი წინააღმდეგობა გულისხმობს გლობალურ აქციებს. როგორც ეროვნული უსაფრთხოების საშიშროებები: ეკონომიკური საფრთხე, გარემოსთან დაკავშირებული პრობლემები, ნარკოტიკები, ტერორიზმი, ეროვნული კულტურის საწინააღმდეგო ქმედებები და სხვა შეუძლებელია გადაწყდეს მხოლოდ სამხედრო ძალით და ნაციონალურ დონეზე, ასევე ატომური იარაღის გაერცელების წინააღმდეგ ბრძოლა მოითხოვს საერთო ძალისხმევას.

მეოთხე, სახელმწიფოთა სისტემაში სამხედრო უსაფრთხოება სისტემური ფაქტორების საგრძნობი გავლენის ქვეშაა მოქცეული. დიდი სახელმწიფოების ძალა და მათი ქმედებები დიდ გავლენას ახდენს ერთმანეთზე და სხვა სახელმწიფოებზე. ისინი ქმნიან „თამაშის წესებს“, რომლებსაც სხვა სახელმწიფოებიც უერთდებიან. ასე რომ, დიდი სახელმწიფოები განსაზღვრავენ კიდევ მსოფლიო უსაფრთხოებას. მეორე მხრივ, არ არსებობს რა გლობალური სტაბილურობის გარანტი სახელმწიფოები, თითოეული ქვეყანა საკუთარი უსაფრთხოების დაცვას სამხედრო ძლიერების მიღწევით ცდილობს. ეს წარმოშობს მიძიმე დილემას. თითოეული ქვეყნის სამხედრო გაძლიერება საფრთხეს უქმნის სხვა ქვეყანას, რომელიც იძულებულია თვითონაც იზრუნოს სამხედრო გაძლიერებაზე. შესაბამისად ეროვნული უსაფრთხოება ანარქიულ სახელმწიფოთაშორის სისტემაში ვერასოდეს ვერ იქნება თავისუფალი გლობალური სისტემური პირობებისაგან.

სამხედრო გლობალიზაციაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იარაღის წარმოებას და იარაღით ვაჭრობას. მსოფლიოში წარმოებული იარაღის მოცულობის თვალსაზრისით სახელმწიფოთა რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოფა. პირველ ჯგუფში შედიან ის ქვეყნები, რომლებიც იარაღის წარმოებაში და ვაჭრობაში მონოპოლისტებია. 1980 წლისთვის ამ ჯგუფში ორი ქვეყანა – აშშ და სსრკ შედიოდა, ამჯერად კი ამ ჯგუფს მხოლოდ აშშ შეიძლება მივაკუთვნოთ. მეორე ჯგუფში 90-იანი წლების ბოლოს შედიოდა რუსეთი, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, ჩინეთი, გერმანია, იაპონია, იტალია, კანადა, შვედეთი, ესპანეთი, ბელგია, ნიდერლანდები, შვეიცარია, ჩეხეთი და პოლონეთი. მესამე ჯგუფს მიეკუთვნება ინდოეთი, ისრაელი, ბრაზილია, სამხრეთი კორეა, არგენტინა, ტაივანი, თურქეთი, პაკისტანი, საბერძნეთი, სინგაპური, სამხრეთი აფრიკა, ეგვიპტე,

ნრდილოეთ კორეა, სერბია, ირანი და ერაყი. ყველა სხვა ქვეყანა მეოთხე ჯგუფში ხვდება. (Held et al, 1999, p. 118).

იმის გამო, რომ თანამედროვე სამხედრო ტექნოლოგია მეცნიერებატექვადი და უაღრესად სპეციალიზებული დარგია, იარაღის წარმოებაში კოოპერაცია განსაკუთრებული სისწრაფით ვითარდება. ტრანსნაციონალური კომპანიების როლი იარაღის წარმოებაში სწრაფად იზრდება. დასავლეთის ქვეყნების თავდაცვითი ინდუსტრიის ტრანსნაციონალიზაცია მომდინარეობს კომერციული ლოგიკიდან, რაც ეროვნული უსაფრთხოების ინტერესებს აშკარად ეწინააღმდეგება, მაგრამ ეს ტენდენცია საყოველთაოა. მით უფრო, რომ სამხედრო მრეწველობა მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული სამოქალაქო დარგებთან, რომელთა სახეფრები სახელმწიფოებს შორის ფაქტიურად წაიშალა.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სფერო, სადაც გლობალიზაციის პროცესმა თავისი კორექტივები შეიტანა, საერთაშორისო უსაფრთხოების რეჟიმი. მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში მიმდინარე კონფლიქტები უკვე აღარ არის მხოლოდ კონფლიქტის მონაწილეთა საქმე. საერთაშორისო ორგანიზაციები (გაერო, ნატო, ეუთო) გადამწყვეტ როლს თამაშობენ არსებული კონფლიქტების მოგვარების საქმეში. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ მათი მოღვაწეობა ყოველთვის ეფექტურია, მაგრამ თვითონ პრინციპი, რომ ნებისმიერი რეგიონული თუ ლოკალური კონფლიქტი მსოფლიოს გადასაწყვეტია – გლობალიზაციის ფენომენის მახვევებელია. გაეროს სამშვიდობო ძალების მოღვაწეობამ მსოფლიოს ყველა კუთხე მოიცვა. ამასთან, თუ ცივი იმის პერიოდში ისინი 15 ქვეყანაში იყვნენ განლაგებული, ამჟამად 30 ქვეყანაში არიან წარმოდგენილნი. რაც შეეხება ნატოს, მისი აღმოსავლეთით გაფართოება სამხედრო გლობალიზაციის კიდევ ერთი ნათელი დადასტურებაა.

ზოგადად თანამედროვე სამხედრო გლობალიზაცია შემდეგი ძირითადი ნიშნებით შეიძლება დახასიათდეს.

- გლობალურ სახელმწიფოთა სისტემა, გლობალური სამხედრო წარმოება და იარაღით ვაჭრობა, გლობალური და რეგიონული უსაფრთხოების კომპლექსების ურთიერთგადაჯაჭვა;
- ყველა სამხედრო დარგს შორის ურთიერთდაკავშირებისა და ურთიერთდამოკიდებულების უპრეცედენტო დონე;
- სწრაფი საყოველთაო გავრცელება;
- მაღალი მგრძობიარობა მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების მიმართ;

- უადრესად განვითარებული ინფრასტრუქტურა, უნივერსალური კომუნიკაციები;

- ფართო ინსტიტუციონალიზაცია: იარაღის წარმოებისა და იარაღით ვაჭრობის კონსოლიდაცია, კოლექტიური თავდაცვა და უსაფრთხოება;

- ატლანტისტური დომინანტის შესუსტება, შედარებითი დეცენტრალიზაცია;

- მეტოქეობა, კონკურენცია და კონფლიქტი კოოპერატიულ, კოლექტიურ და კოლაბორაციულ სტრუქტურებს შიგნით.

რაც შეეხება სამხედრო გლობალიზაციის პოლიტიკურ შედეგებს, პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ცვლილება გადაწყვეტილების მიღებაში, როცა სამხედრო მოქმედების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ხდება კოლექტიური უსაფრთხოების წევრებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან შეთანხმებით. შესაბამისად ეროვნული უსაფრთხოება იცვლება კოლექტიური უსაფრთხოებით, რის შედეგადაც თანდათანობით ხდება ეროვნული უსაფრთხოების სახელმწიფოს გარდაქმნა ახალ, ნაკლებად მილიტარიზებულ საზოგადოებად, რომელსაც „პოსტ-მილიტარისტული“ საზოგადოება შეიძლება ეუწოდოთ (Held et al., 1999, p. 147).

კითხვები და დავალებები:

1. რა თავისებურებით ხასიათდებოდა ერი-სახელმწიფო?
2. როგორ უყურებენ გლობალისტები და სეკეპტიკოსები გლობალიზაციის გავლენას ერ-სახელმწიფოზე?
3. დაახსენეთ ის ძირითადი ახალი მომენტები, რაც გლობალიზაციის პროცესმა სახელმწიფოზე მოახდინა.
4. რა კავშირი შეიძლება დაეინახოთ ინტეგრაციულ პროცესებსა და გლობალიზაციას შორის? (ევროკავშირის მაგალითით).
5. დაახასიათეთ სუბსახელმწიფოებრივი და სუპრასახელმწიფოებრივი მმართველობის ძირითადი ნიშნები.
6. რას გულისხმობს გლობალური ბაზრის და გლობალური სამოქალაქო საზოგადოების მმართველობა?
7. როგორ ურთიერთდამოკიდებულებაშია გლობალიზაცია და დემოკრატია?
8. რა იგულისხმება ე. წ. სამხედრო გლობალიზაციაში?

9. რა მოსახრებები მოჰყავთ ხოლმე თანამედროვე საერთაშორისო სისტემის უკიდურესად რეგიონიზებულიობისა და ფრაგმენტიზებულიობის საწინააღმდეგოდ?
10. ჩამოთვალეთ სამხედრო გლობალიზაციის ძირითადი ნიშნები.

ლიტერატურა

1. The Globalization of World Politics. By J. Baylis & S. Smith. Second Edition. Oxford University Press. Oxford, 2001, p.p. 13-34.
2. Held D. et al. - Global Transformation. Politics, Economics, Culture. Cambridge. Polity Press. 1999, p.p. 32-49.
3. Holton R. - Globalization and the Nation-State. Palgrave. NewYork, 1998, p.p 80-107.
4. Scholte J. A. - Globalization. A Critical Introduction. Palgrave. NewYork, 2000, p.p. 132-158.
5. Hirst P. and Thompson G. - Globalization in Question. Second Edition. Polity. Cambridge, 1999, p.p. 256-280.

ეკონომიკური გლობალიზაცია

როგორც უკვე ითქვა, გლობალიზაციის ცნება თავდაპირველად ცალკეულ პროდუქტთა ბაზრების შერწყმის მნიშვნელობით შემოვიდა ხმარებაში და ამდენად ეკონომიკური შინაარსის მატარებელი იყო. მართალია, შემდგომში გლობალიზაციის მნიშვნელობა გაფართოვდა და სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო, მაგრამ დღესაც ტერმინი გლობალიზაცია ხშირ შემთხვევაში უფრო ეკონომიკური დატვირთვით გვეხვდება და ამ ფენომენზე საუბრისას ძირითადად ეკონომიკური პარამეტრები მოჰყავთ ხოლმე.

ეკონომიკური გლობალიზაცია ძალზე რთული და მრავალმხრივი ფენომენია, რომელიც ეკონომიკური ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს გლობალური ვაჭრობით დაწყებული და ბავშვთა შრომით დამთავრებული. ცხადია, აქ მრავალი განსხვავებული აზრი არსებობს, მაგრამ ისევე როგორც მთლიანად გლობალიზაციის ფენომენის შეფასებისას, ეკონომიკური გლობალიზაციის ირგვლივაც შეიძლება გამოიკვეთონ სექტიკოსები და გლობალისტები, რომლებიც სრულიად განსხვავებულად აღიქვამენ ეკონომიკური გლობალიზაციის არსსა და თავისებურებას.

ეკონომიკური გლობალიზაციის ირგვლივ დებატები შემდეგ ძირითად კითხვებზე დაიყვანება:

- რა მოცულობით ხდება ეკონომიკური აქტივობის გლობალიზაცია?

- ხომ არ უაღიბდება „მესამე სამრეწველო რევოლუციიდან“ მომდინარე კაპიტალიზმის ახალი ფორმა?

- რამდენად შენარჩუნდება ეროვნული და ინტერნაციონალური

ლური მმართველობა ეკონომიკური გლობალიზაციის დროს?

– ხომ არ ნიშნავს გლობალური მეტოქეობა ეროვნული ეკონომიკური სტრატეგიის დასასრულს?

ზოგადად ამ კითხვებზე სკეპტიკოსების პასუხია, რომ ადგილი აქვს არა ეკონომიკურ გლობალიზაციას, არამედ ინტერნაციონალიზაციას. ისრდება კავშირები ეროვნულ ეკონომიკებს შორის და სახელმწიფო კელავაც არის მთავარი აქტორი ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ამასთანავე, დღევანდელი ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულება სრულიადაც არ არის უპრეცედენტო მოვლენა. 1870–1914 წლებში საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირების ინტენსივობა გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ეს დღეს არის. ყოველივე ამის გამო წარმოდგენა ერთიან, უსაზღვრო, გლობალურ ეკონომიკაზე წმინდა წყლის მითია (Hirst, Thompson, 1999).

სულ სხვა შეხედულებისა არიან გლობალისტები. მათი აზრით, დღევანდელი მსოფლიოს ეკონომიკურ სურათს ანალოგი არ მოეძებნება ისტორიაში. იგი არავითარ შემთხვევაში არ არის უბრალოდ ეროვნულ ეკონომიკებს შორის კავშირების ინტენსიფიკაცია, არამედ თვისებრივად სულ სხვა მოვლენაა, როცა ხდება ეროვნული საზღვრების წაშლა და ყალიბდება ერთიანი, გლობალური ეკონომიკა, ერთიანი ბაზარი და ერთიანი საფინანსო სისტემა. გლობალურ და საერთაშორისო ეკონომიკებს შორის არსებითი განსხვავებაა, რადგან პირველი ერთიანი და განუყოფელია, მეორე კი ეროვნული ეკონომიკებისა და მათი ურთიერთკავშირების სისტემაა.

იმისათვის, რომ გლობალიზაციის როლი თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში ნათლად დავინახოთ, ცალ-ცალკე უნდა განვიხილოთ თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია და ეკონომიკური ურთიერთობების ცალკეული სფეროების თავისებურებები გლობალიზაციის პირობებში.

7.1. საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია გლობალიზაციის ეპოქაში

საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია საერთაშორისო ურთიერთობების გააზრებისა და ანალიზის ერთგვარი გამოხატულებაა. ამ ტერმინით აღინიშნება როგორც მიმდინარე პოლი-

ტიკურ-ეკონომიკური პროცესები, ისე ამ პროცესების შემსწავლელი მეცნიერება.

თვითონ ცნება საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია (ზოგჯერ მას საერთაშორისო ურთიერთობების პოლიტიკურ ეკონომიას უწოდებენ) ორ მნიშვნელოვან თავისებურებას გულისხმობს. პირველი მათგანის მიხედვით პოლიტიკა და ეკონომიკა ურთიერთგანუყოფელი ცნებებია. პოლიტიკა შეიძლება გაგებულ იქნეს მხოლოდ ეკონომიკასთან კავშირში და პირიქით, პოლიტიკა ქმნის ეკონომიკას და ეკონომიკა ქმნის პოლიტიკას.

მეორე თავისებურება კი ისაა, რომ საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიისათვის ის, რაც არის ინტერნაციონალური ანუ საერთაშორისო (ე. ი. ქვეყნის გარეთ) და რაც არის ნაციონალური ანუ სახელმწიფოს შიგნით არსებული, განურჩეველია. დღევანდელ პირობებში სახელმწიფოები იმდენადაა ერთმანეთზე ურთიერთდამოკიდებული, ხოლო საქონლის, ფულის, მოსახლეობის ნაკადები საზღვრებს გარეთ იმდენად ინტენსიურია, რომ არც ერთი ეროვნული ეკონომიკა თუ პოლიტიკა არ შეიძლება ჩაითვალოს „საშინაოდ“ (R. Tooze, 1997).

ამგვარად, საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია დიდწილად ფარავს საერთაშორისო ურთიერთობებს. ჯოსუა გოლდშტეინის აზრით, საერთაშორისო ურთიერთობები ორ მთავარ ნაწილად იყოფა – საერთაშორისო პოლიტიკურ ეკონომიად და საერთაშორისო უსაფრთხოებად (Goldstein, 2000)

საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია უკვე თავისი შინაარსით გულისხმობს რა საზღვრების წაშლას ეკონომიკასა და პოლიტიკას, საერთაშორისოსა და შიდასახელმწიფოებრივს შორის, თითქოსდა გლობალიზაციის პრობლემების შემსწავლელ მეცნიერებად წარმოჩინდება. ამდენად, დიდ ინტერესს იწვევს იმ ძირითადი თავისებურებების ანალიზი, რასაც ადგილი აქვს საერთაშორისო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ პროცესებში გლობალიზაციის ეპოქაში.

საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიის თვალსაზრისით გლობალიზაციის მთავარი პრობლემა არ გამომდინარეობს წარმოების, ფინანსების, ვაჭრობის, ინვესტიციების ინტენსიური, საზღვრებსგარეშე მიმოქცევისგან (თუმცა ესეც, რა თქმა უნდა, ძალიან მნიშვნელოვანია). მთავარი პრობლემა არის ის სრული შეუთავსებლობა, რაც გლობალიზაციის შედეგად წარმოიშვა სახელმწიფოთა სისტემის, რომელიც ტერიტორიულ პრინციპზეა დაფუძნებული და ეკონომიკურ სისტემას შორის, რომელიც

არატერიტორიულ, გლობალურ საფუძველზე ჩამოყალიბდა და განუხრელად ძლიერდება.

რა ძირითადი თავისებურებები ახასიათებს მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მსოფლიო ეკონომიკას?

მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესი სათავეს იღებს 1944 წლიდან, როცა აშშ საკურორტო ქალაქ ბრეტონ-ვუდსში შეიკრიბა პოლიტიკოსთა და ეკონომისტთა დიდი ჯგუფი იმ მიზნით, რომ გადაეჭრათ ორი ძალიან სერიოზული პრობლემა. პირველი, შეექმნათ გარანტიები, რომ 30-იანი წლების დიდი დეპრესიის მსგავსი მოვლენა აღარ განმეორდებოდა. სხვა სიტუაციებით, მოექმნათ გზები, რომელიც უზრუნველყოფდა სტაბილური მსოფლიო სავალუტო სისტემისა და თავისუფალი ვაჭრობის მსოფლიო სისტემის ჩამოყალიბებას. მეორე, ხელი შეეწყობოთ ომისაგან დანგრეული ევროპის ეკონომიკის აღორძინებისათვის.

ამ მიზნით შეიქმნა ბრეტონ-ვუდსის სისტემის ანუ მსოფლიოს ახალი ეკონომიკური წესრიგის სამი მთავარი ინსტიტუტი: *საერთაშორისო სავალუტო ფონდი*, რომელიც უზრუნველყოფდა სტაბილურ სავალუტო კურსის რეჟიმს და გადაუდებელ დახმარებას იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც საგადასახადო ბალანსის რეჟიმის დროებით კრიზისში აღმოჩნდებოდნენ; *რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი*, რომელსაც შემდგომში მსოფლიოში ბანკი ეწოდა და რომლის ამოცანაც იყო გაეადვილებინა კერძო ინვესტიციები ევროპაში და ხელი შეეწყობოთ ეკონომიკის რეკონსტრუქციისათვის, ხოლო შემდგომში სხვა რეგიონებისთვისაც იგივე მიზნები დაესახა, რაც დღეს ამ ბანკის მთავარი მისიაა; დაბოლოს, *ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმება (GATT)*, რომლის ამოცანაც საერთაშორისო ვაჭრობის ლიბერალიზაცია იყო.

ბრეტონ-ვუდსის სისტემის საფუძველი იყო შეთანხმება, რომ ქვეყნების ვალუტის კურსი მიბმული იქნებოდა აშშ-ის დოლართან, ხოლო აშშ-ის მთავრობა უზრუნველყოფდა დოლარის ფიქსირებულ კურსს ოქროსთან მიმართებაში (1 უნცია ოქრო – 35 დოლარი). 60-იანი წლების შუა პერიოდამდე ბრეტონ-ვუდსის სისტემა პრობლემების გარეშე ფუნქციონირებდა. მაგრამ 1965 წლის შემდეგ მდგომარეობა შეიცვალა. აშშ-ის ომმა ვიეტნამში ძალიან გაზარდა სამხედრო ხარჯები, ამას დაერთო პრეზიდენტ ჯონსონის „დიდი საზოგადოების“ პროგრამა, რაც განათლებას, სოციალურ სფეროზე და ქალაქების განვითარებაზე

რებაზე თანხების მნიშვნელოვან გაზრდას ითვალისწინებდა და თანაც გადასახადების ზრდის გარეშე. შედეგი სავალალო აღმოჩნდა. ქვეყნის შიგნით ფასების ზრდას თან დაერთო ამერიკული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის შემცირება მსოფლიო ბაზარზე, რასაც დასავლეთ ევროპისა და იაპონიის ეკონომიკური აღმავლობაც უწყობდა ხელს. ყოველივე ამის გამო აშშ-ის დოლარის მიმართ ნდობა დაიკარგა. 1971 წელს აშშ-მა გამოაცხადა, რომ იგი უარს ამბობს დოლარის კონვერტაციაზე ფიქსირებული ფასით (35 \$ უნცია ოქროზე) და აწესებს ე. წ. „მცურავ კურსს“, ამასთანავე იმპორტის ბაზუე ამბტებს 10%-იან დამატებით გადასახადს. ამ გადაწყვეტილებით ბრეტონ-ვუდსის სისტემა ისტორიის კუთვნილება გახდა და იგი თვისებრივად შეიცვალა.

70-იან წლებში მთავარმა ინდუსტრიულმა ქვეყნებმა ვერ შეძლეს მოექებნათ გზები თავიანთი სავალუტო კურსის კოორდინირებისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სტრუქტურებს შიგნით. ამის ნაცვლად რეგულარული ხასიათი მიიღო ამ სახელმწიფოების მეთაურთა (დიდი შვიდეული) ყოველწლიურმა შეხვედრებმა, სადაც ძირითადი ეკონომიკური (და პოლიტიკური) პრობლემების ურთიერთშეთანხმებულად გადაჭრა ხდებოდა.

ამავე პერიოდში გარკვეულწილად დაირღვა ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმების (GATT) პრინციპი ვაჭრობის ლიბერალიზაციაზე. განვითარებული ქვეყნების მხრიდან ადგილი ჰქონდა ახალი პროტექციონიზმის პოლიტიკის გატარებას, რაც განვითარებადი ქვეყნების პროდუქციის იმპორტზე ბარიერების დაწესებას ითვალისწინებდა. ამის საპირისპიროდ განვითარებადმა ქვეყნებმა გაეროს ფარგლებში გააჩაღეს კამპანია ახალი საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის დასამყარებლად, რაშიც დიდი როლი ითამაშა ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაციის (OPEC) მიერ 1973 წელს გატარებულმა პოლიტიკამ. მან სერიოზული ენერგეტიკული კრიზისი გამოიწვია განვითარებულ ქვეყნებში. ეს ბრძოლა საკმაოდ ხანგრძლივი გამოდგა და საბოლოოდ მხოლოდ 80-90-იანი წლების მიჯნაზე დამთავრდა და ცივი ომის დამთავრებას დაემთხვა. 1995 წელს GATT-ის ნაცვლად ჩამოყალიბდა მუდმივ მოქმედი მსოფლიოს სავაჭრო ორგანიზაცია (WTO), რომლის ამოცანაც მსოფლიო ვაჭრობის მაქსიმალური ლიბერალიზაციაა.

როდესაც დღევანდელ საერთაშორისო პოლიტიკურ ეკონომიკაზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში ყოველთვის უნდა გვქონდეს ის ტრადიციული თეორიული მიდგომები, რომლებიც მისთვის არის დამახასიათებელი.

ლიბერალური თვალთახედვით, მსოფლიო ეკონომიკა უნდა წარმოადგენდეს გლობალურ ბაზარს, სადაც თავისუფალი ვაჭრობა და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობა უნდა განსაზღვრავდეს მთავრობისა და ეკონომიკური აქტორების პოლიტიკას. წესრიგი მიიღწევა მხოლოდ გლობალური ბაზრის კონკურენციის „უხილავი ხელით“.

მერკანტილური მიდგომით, მსოფლიო ეკონომიკა არის სახელმწიფოთაშორისი მეტოქეობის არენა, სადაც თითოეული ქვეყანა ცდილობს მაქსიმალურად გაზარდოს თავისი სიმდიდრე და დამოუკიდებლობა. წესრიგი მიიღწევა მხოლოდ ძალთა წონასწორობის ან ჰეგემონობის პირობებში;

მარქსისტული თვალსაზრისით, მსოფლიო ეკონომიკა არის კაპიტალისტური დაპირისპირების არენა, სადაც კლასები (ბურჟუაზია და პროლეტარიატი) და სოციალური ჯგუფები მუდმივ კონფლიქტში არიან ერთმანეთთან. კაპიტალისტების მიზანია მოგების მიღება. წესრიგი მიიღწევა მხოლოდ მაშინ, როცა ისინი სავსებით დაიმორჩილებენ სხვებს.

ამ ტრადიციულ მიდგომებს მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესში მიემატა ახალი მიდგომები:

ინსტიტუციონალისტები თვლიან, რომ მსოფლიო ეკონომიკა არის სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის არენა. მთავარი აქტორები არიან ინსტიტუციები, რომლებზეც დელეგირებულია ძალაუფლება. მთავარი მამოძრავებელი ძალაა რაციონალური არჩევანი, რომელიც სახელმწიფოს დონეზე გამართლებულია თანამშრომლობიდან მაქსიმალური სარგებლის მიღებით. წესრიგის მთავარი პირობა საერთაშორისო ინსტიტუციების არსებობაა, რაც თანამშრომლობის საშუალებას იძლევა.

პოლიტიკონომისტებისთვის მსოფლიო ეკონომიკა ხასიათდება იმ დაპირისპირებით, რომელიც არსებობს სახელმწიფოს სხვადასხვა ჯგუფების ინტერესებს შორის. ძირითადი აქტორები არიან ინტერესთა ჯგუფები, რომლებიც სახელმწიფოს შიდა ეკონომიკის შიგნით ყალიბდებიან. მთავარი *მამოძრავებელი* ძალაა რაციონალური არჩევანი ჯგუფების დონეზე საშინაო ეკონომიკის შიგნით და პასუხობს საერთაშორისო ეკონომიკაში მომხდარ ცვლილებებს.

კონსტრუქტივისტები, კერძოდ ნეოგრამშიანელები, მსოფლიო ეკონომიკას აღიქვამენ როგორც ცოდნის, იდეების და ინსტიტუტების განსახლებურ სისტემას, რომელიც ასახავს მთავარი აქტორების ინტერესებს და რომლის შიგნითაც მუდმივ წინააღმდეგობას აქვს ადგილი. სისტემის ხასიათს განსახლებურავეს მისი სტრუქტურა. მთავარი მამოძრავებელი ძალაა კაპიტალისტური დაპირისპირებები. ერთი სახელმწიფოს უბრალო უპირატესობა არ არის საკმარისი პირობა საერთაშორისო წესრიგისთვის, არამედ ჰეგემონობა გულისხმობს ცოდნაზე და იდეებზე კონტროლსაც.

როგორც ტრადიციული, ისე ახალი თეორიული მიდგომები თავის აქტუალობას ინარჩუნებს (და გარკვეულწილად მეტ მნიშვნელობასაც იძენს) გლობალიზაციის პირობებში.

ცნება „გლობალიზაცია“ მსოფლიო ეკონომიკაში სულ ცოტა სამ მნიშვნელობას მოიცავს:

1. *ინტერნაციონალიზაცია* აღნიშნავს სახელმწიფოთაშორისი სავაჭრო, ფინანსური და წარმოებითი კავშირების მუდმივ ზრდას. ინტერნაციონალიზაციის პროცესი ვითარდება და ყალიბდება სახელმწიფოთაშორისი შეთანხმებების საფუძველზე ვაჭრობის, ინვესტიციებისა და კაპიტალის ურთიერთმიმოქცევის შესახებ, ასევე საშინაო პოლიტიკის შედეგად, რომელიც ნებას რთავს კერძო სექტორს საზღვარგარეთულ პარტნიორებთან თანამშრომლობას.

2. *ტექნოლოგიური რევოლუცია* ამ მნიშვნელობით გლობალიზაცია გულისხმობს უდიდეს მიღწევებს თანამედროვე კომუნიკაციების საშუალებებში (ინტერნეტი, სატელეფონო კავშირგაბმულობა, კომპიუტერიზაცია), რამაც ადგილისა და მანძილის პრობლემა ნაკლებად მნიშვნელოვანი გახადა არა მარტო მთავრობებისთვის, არამედ სხვა აქტორებისთვისაც.

3. *ლიბერალიზაციაში* იგულისხმება გლობალიზაციის ის მხარე, როცა სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში განუხრელად მცირდება სავაჭრო ტარიფებისა და ბარიერების მოხსნის, უცხოელი ინვესტორებისთვის თავისუფალი მოქმედების მიცემისა და სახელმწიფო საწარმოების პრივატიზაციის გზით.

აღნიშნული პროცესების არნახულმა გავრცელებამ საბაბი მისცა გლობალიზაციის აპოლოგეტებს (გლობალისტებს) სახელმწიფო უკვე დრომოჭმულ ინსტიტუტად გამოეცხადებინათ. კენიზი ომე, მაგალითად, პირდაპირ აღნიშნავს: „ერი-სახელმწიფო საზღვრებს გარეშე მსოფლიოში იქცა არაბუნებრივ, უფუნქციო

ერთეულად ადამიანთა მოქმედების ორგანიზაციისთვის და ეკონომიკური ცხოვრების მართვისთვის (Ohmae, 1990, p.24).

რაც შეეხება სკეპტიკოსებს, ისინი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებიან ასეთ მტკიცებას და მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფო არა თუ ინარჩუნებს თავის ფუნქციებს, არამედ მომავალშიც იქნება საერთაშორისო ურთიერთობების (მათ შორის ეკონომიკურის) ძირითადი აქტორი. სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური კავშირების გაღრმავება ჩვეულებრივი მოვლენაა და თვით სახელმწიფოს გაძლიერებას ემსახურება. სახელმწიფოს ყურადღების მოდუნება კაპიტალის მიმოქცევაზე და მცურავი სავალუტო კურსის მართვაზე იწვევს კატასტროფულ შედეგებს, რის მაგალითადაც 1997 წლის აზიის ფინანსური კრიზისი გამოდგება, რამაც უმძიმეს ფინანსურ მდგომარეობაში ჩააყენა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების უმრავლესობა. ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ გლობალიზაციის პროცესის საპასუხოდ სხვადასხვა ქვეყნებს სხვადასხვა შესაძლებლობა აქვთ. კერძოდ, ძლიერი ქვეყნების ჯგუფს უნდა მივაკეთოთ იმ წესებსა და ინსტიტუტებზე შექმნილი სახელმწიფოები, რომლებიც შესაძლებელს ხდიან გლობალურ ეკონომიკას. მათ რიცხვს მიეკუთვნება არა მარტო დაწინაურებული ინდუსტრიული სახელმწიფოები (მაგ., აშშ, რომელმაც ფაქტიურად შექმნა და დაშალა კიდევც ბრეტონ-ვუდსის სისტემა), არამედ ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებიც (ბრაზილია, ჩინეთი, მაღალიზია, ირანი, ერაყი). როგორც ვხედავთ, ამ ქვეყნების რიგში მოხვდა როგორც ლიბერალური ეკონომიკის (ბრაზილია), ისე მკაცრად პროტექციონისტური ეკონომიკის (ერაყი) ქვეყნები. სუსტი ქვეყნები მოკლებულნი არიან არჩევანის საშუალებას საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში და თითქმის არავითარი გავლენა არ გააჩნიათ გლობალური ეკონომიკის წესების ფორმირებაზე.

აღნიშნული მდგომარეობა იმის მაჩვენებელია, რომ გლობალიზაციის ეპოქაშიც სახელმწიფოს სიძლიერე განმსაზღვრელი ფაქტორია მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაში და წარმოდგენს სახელმწიფოს სიკვდილის შესახებ ძალზე გადაჭარბებულს.

როცა გლობალიზაციის შედეგად ამა თუ იმ ქვეყანაში ფინანსურ თუ ეკონომიკურ კრიზისს აქვს ადგილი, მთავარ დამნაშავედ გლობალიზაციის პროცესი „ცხადდება“. კერძოდ, ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორცაა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი და ვაჭრობის

მსოფლიო ორგანიზაცია ეროვნული ეკონომიკის, ეროვნული ფინანსების თუ საერთოდ ეროვნული სახელმწიფოს დამანგრეველ ძალებად, ახალი მოდის იმპერიალისტებად და კოლონიზატორებად მიიხედავს. ეკონომიკური გლობალიზაცია მსაფრ პრეტენსებს იწვევს მსახლეობის გარკვეულ ნაწილში. რამაც ანტიგლობალიზტურ მოძრაობას დაუდო სათავე. ანტიგლობალიზტების მასიურ გამოსვლებს ჰქონდა ადგილი 1999 წლის ნოემბერში სიეტლში, სადაც მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის კონფერენცია ტარდებოდა და 2000 წლის სექტემბერში პრალაში მსოფლიო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის ყრილობაზე. ანტიგლობალიზტებს შორის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი ეკონომიკურ ნაციონალიზტებს უკავიათ, რომლებიც კატეგორიულად მოითხოვენ მკაცრი პროტექციონისტური პოლიტიკის გატარებას, ეროვნული ეკონომიკის დაცვას უცხოური საქონლისაგან, სავაჭრო და საქარიფო ბარიერების დაწესებას და სხვა უმკაცრესი ღონისძიებების გატარებას სახელმწიფოს მხრიდან.

საერთოდ, გლობალიზებულ მსოფლიო ეკონომიკაში საერთაშორისო ეკონომიკური ინსტიტუტების როლის შესახებ არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებაა და ეს კარგად ჩანს სხვადასხვა თეორიული სკოლების წარმომადგენელთა მიდგომაში.

ინსტიტუციონალიზტები, კერძოდ ნეოლიბერალები თვლიან, რომ საერთაშორისო ინსტიტუციების შექმნის საფუძველი სახელმწიფოთა მიერ ურთიერთსარგებელი და მოგება უნდა იყოს. მოგების ნაწილი ურთიერთთანამშრომლობის გადრმავეებას უნდა მოხმარდეს. ხოლო თვით ინსტიტუციებმა ხელი უნდა შეუწყოს ეკონომიკის მაქსიმალურ ღიბერალიზაციას.

რეალისტების აზრით, საერთაშორისო ინსტიტუტების ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა, რომ სახელმწიფოები ერთმანეთის მიმართ მტრულად არ იყვნენ განწყობილნი, მათი მიზანი უნდა იყოს თანამშრომლობის გადრმავეება, მაგრამ ისე, რომ არ შეიცვალოს ძალთა წონასწორობა, ხოლო ინსტიტუტების მიერ გლობალიზაციის პროცესი უნდა იმართოს დომინანტი და ძლიერი სახელმწიფოების ინტერესების შესაბამისად.

კონსტრუქტივისტების აზრით, ინსტიტუციები წარმოიქმნება როგორც სახელმწიფოთა და ჯგუფების იდენტურობისა და ინტერესების ასახვა, რომლებიც ისედაც ურთიერთკავშირშია. მიზანია ურთიერთქმედებების მოდულების შეცვლა და ახლის წარმოქმნა, რაც გლობალიზაციაზე პასუხად წარმოჩინდება (Woods, 2001).

მიუხედავად განსხვავებული წარმოდგენისა, საერთაშორისო ინსტიტუტებზე, ფაქტია, რომ უკანასკნელ წლებში სწრაფად იზრდება როგორც ასეთი ორგანიზაციების რიცხვი, ისე მათი წევრი ქვეყნების რაოდენობა, რაც გლობალიზაციის პროცესის სულ უფრო და უფრო ფართო გავრცელების კიდევ ერთი მახეცნებელია.

7.2. ფინანსების გლობალიზაცია

სიტყვა „გლობალიზაცია“ ალბათ ყველაზე უფრო ადეკვატურად იმ პროცესებს გამოსახავს, რომელსაც საერთაშორისო საფინანსო ოპერაციების სფეროში აქვს ადგილი.

მსოფლიოში მიმდინარე სავალუტო ოპერაციების მოცულობა 70-იანი წლების დასაწყისში 15 მილიარდი დოლარიდან 90-იანი წლების ბოლოს 1,1 ტრილიონ დოლარამდე გაიზარდა (Удовик, 2002, с. 228). საერთაშორისო ბაზარზე ფინანსების მოცულობის ზრდამ საგრძნობლად გადააჭარბა საერთაშორისო ვაჭრობისა და მსოფლიო ერთობლივი პროდუქტის მოცულობების ზრდის მახეცნებებს (Тобин Дж., 1999, с. 54).

ზოგადად ფინანსების გლობალიზაცია შეიძლება განიმარტოს როგორც საფინანსო ბაზრების მზარდი და განუხრელი დაახლოება. შერწყმა და ერთიანი საფინანსო ბაზრის ჩამოყალიბება. ამ პროცესის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი ისაა, რომ წარმოქმნილი საფინანსო სისტემა არ არის კონცენტრირებული ერთ რომელიმე ქვეყანაზე, თუკი ტელევიზიამ და კავშირგაბმულობის საშუალებებმა მანძილის პრობლემა მოხსნა. საფინანსო გლობალიზაცია „გეოგრაფიის დასასრულის“ მახეცნებელია, რადგან ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში გეოგრაფიულ მდებარეობას მნიშვნელობა აღარა აქვს (O'Brien, 1992).

მიუხედავად ამისა, შეცდომა იქნება ვიფიქროთ, რომ ფინანსურმა გლობალიზაციამ თანაბრად მოიცვა მთელი მსოფლიო. ფინანსური ოპერაციების ძირითადი მასა ნაწილდება მსოფლიო ეკონომიკის სამ მთავარ ცენტრზე – აშშ-ზე, დასავლეთ ევროპასა და იაპონიაზე. მსოფლიო ფინანსების დიდი ნაწილი კონტროლდება აშშ-ის ფედერალური რეზერვების საბჭოს, იაპონიის ბანკის, გერმანული ბუნდესბანკისა და ლონდონის, ნიუ-იორკისა და ტოკიოს საფინანსო ბაზრების მიერ. უცხოელ ინვესტორთა

აქტივებმა აშშ-ის საფონდო ბირჟებზე 300 მილიარდ დოლარს მიადწია, ხოლო იაპონიაში 1980-იან წლებში 4,6 მილიარდიდან 54 მილიარდამდე გაიზარდა (Kogely and Wittkopf, 2001, p. 305).

მაგრამ ის, რა) ამ საფინანსო ცენტრების გავლენამ მოვლი მსოფლიო მოიცვა, უჩვეულო ფაქტია. ასეთი მასშტაბური (და ამავე დროს ლოკალური, ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობამ საერთოდ დაკარგა კონტროლი ფინანსურ მართვაზე, მით უფრო გლობალიზებული საფინანსო სისტემა ვერ იქნება ცალკეული ქვეყნების მიერ რეგულირების ობიექტი. ხდება პირიქით, ფინანსური ტრანსნაციონალური კორპორაციები ხდებიან მთავარი აგენტები მსოფლიოს ეკონომიკურ სფეროში, რომლებიც თავიანთი გავლენის ქვეშ აქცივენ განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობას.

ფინანსური გლობალიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია გლობალური, სუპრანაციონალური ფულის არსებობა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მეშვეობით მოქმედი ფიქსირებული, შემდეგ კი მკურავი სავალუტო გაცვლის რეჟიმმა საშუალება მისცა ზოგიერთ ეროვნულ ვალუტას საზღვარგარეთ გასულიყო მიმოქცევაში.

ცხადია, ვერც ერთი ეროვნული ფულის ერთეული ვერ იქნებოდა უფრო საყოველთაო, როგორც აშშ-ის დოლარი. მიხდა დოლარის გლობალიზაცია და მისი უზარმაზარი მასა აშშ-ის საზღვრებს კარეთ აღმოჩნდა. ლათინური ამერიკის ზოგიერთ ქვეყანაში ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისის დროს სწორედ დოლარი ცვლიდა ეროვნულ ვალუტას. 70-იან წლებში ზოგიერთმა სხვა ეროვნულმა ვალუტამაც (გერმანული მარკა, იაპონური იენი, შეეცარიული ფრანკი) შეიძინა გლობალური ხასიათი. 2002 წელს ევროს შემოღება ევროპის 12 ქვეყნის ერთადერთ ვალუტად ფინანსური გლობალიზაციის ერთ-ერთ ყველაზე ნათელ გამოვლინებად იქცა.

საგარეო სავალუტო ვაჭრობა ერთ-ერთ გავრცელებულ სუპრანაციონალურ ბისნესად იქცა. გლობალიზაციის პერიოდში ეს ვაჭრობა, როგორც წესი, ტელეფონით, ფაქსით, ელფოსტით ხორციელდება და მანძილს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. მსოფლიოს ბანკების უმრავლესობა ინტერნეტითაა დაკავშირებული ერთმანეთთან და პიროვნებას, რომელსაც ანგარიში აშშ-ის რომელიმე ბანკში აქვს გახსნილი, ფული შეუძლია გამოიტანოს ათასობით კილომეტრით დაშორებული ქვეყნების ბანკიდან ისე, რომ ბანკის მოხელეს არც კი შეხედვს. იგულის-

ხმება ავტომატური მოღარე-მანქანები (ATM), ვიზა და მას-ტერკარდები.

გლობალიზაცია შეეხო საბანკო საქმეს და გამოიხატა საზღვრის იქით დეპოზიტების 'ზრდაში, საზღვრის გარეთ სესხების გაცემაში, საზღვარგარეთ ფილიალების ქსელის შექმნაში და მყისიერ მსოფლიო ბანკთაშორისი ტრანსფერების წარმოქმნაში.

საზღვრისიქითა დეპოზიტების მაგალითია ე. წ. ევროპული ანუ ეროვნული ფული, იმ პიროვნებებისა და დაწესებულებების ხელში, რომლებიც მდებარეობენ მოცემული ვალუტის „სამშობლოს“ გარეთ (მაგ., ევროდოლარები, ევროიენები და ა. შ.). ევროფულის სწრაფი ზრდის მაგალითი იყო 70-იან წლებში ნავთობდოლარების მოხლევაება.

ფინანსური გლობალიზაციის კიდევ ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ოფშორული ცენტრების წარმოქმნა ანუ საბანკო-საფინანსო ოპერაციების ჩატარება ისეთ ტერიტორიებზე, სადაც ინვესტირებს სთავაზობენ ძალიან დაბალ გადასახადს და გამარტივებულ მომსახურებას. მაგალითად, კაიმანის კუნძულებზე (კარიბის ზღვა) ხუთასზე მეტი ოფშორული ბანკია 442 მილიარდი დოლარის საერთო დეპოზიტით (Globalization of World Politics, p. 530).

7.3. ვაჭრობის გლობალიზაცია

უკანასკნელი საუკუნეების მანძილზე მომხდარმა ტექნიკურმა და ტექნოლოგიურმა პროგრესმა ხელი შეუწყო ქვეყნების ეროვნული ბაზრების დაახლოებას. მაგრამ განსაკუთრებული სისწრაფით ეროვნულ ბაზრებს შორის კავშირების განმტკიცება ბოლო ათწლეულებში მოხდა და ტრანსპორტისა და კომუნიკაციების თვისებრივ ცვლილებასთან არის დაკავშირებული. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი მსოფლიო ვაჭრობის სწრაფი განვითარებისა იყო ტარიფების შემცირება და ვაჭრობის ლიბერალიზაცია.

როგორც ხემათ უკვე იყო აღნიშნული, მეორე მსოფლიო ომის მიწურულს შეიქმნა ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმება (GATT), რომლის მიზანი იყო ვაჭრობის მაქსიმალური ლიბერალიზაცია. 1947 წლის ენევის რაუნდზე

მიღწეულ იქნა შეთანხმება ტარიფების 35%-ით შემცირების თაობაზე. 1950 წლის, 1960 წ. (კენედის რაუნდი), 1970 წ. (ტოკიოს რაუნდი) და უკანასკნელი, ურუგვაის რაუნდი ასევე წარმატებული აღმოჩნდა და საბოლოოდ ფაქტიურად გაუქმდა ტარიფები დამუშავებითი მრეწველობის ნაწარმზე. ვაჭრობის საერთაშორისო ორგანიზაცია (WTO), რომელმაც 1994 წელს შეცვალა GATT, ამჯერად იბრძვის საგაჭრო ბარიერების სრული გაუქმებისთვის და აერთიანებს რა 135 ქვეყანას, იმ ტერიტორიებსაც მოიცავს, რომლებიც GATT-ის ინტერესების სფეროში არ შედიოდნენ.

მსოფლიო ვაჭრობის მოცულობა უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე წარმოება (შესაბამისად 6 და 3% ყოველწლიურად). 1996 წელს 5,2 ტრილიონი დოლარის პროდუქცია გაიყიდა ერთი ქვეყნიდან მეორეში, რაც ორნახევარჯერ მეტია 80-იანი წლების ბოლოს ანალოგიურ მანუვრებლებთან შედარებით. უცხოური საქონელი ხელ უფრო და უფრო დიდ ადგილს იკავებს ნებისმიერი ქვეყნის ბაზარზე და ეს ფაქტი ეკონომიკური გლობალიზაციის კარგი დადასტურებაა.

ცხადია, უცხოური საქონლით ეროვნული ბაზრის დაპყრობა მძიმე დარტყმას აყენებს ადგილობრივ წარმოებას, რაც მეწარმეების მძაფრ პროტესტს და წინააღმდეგობას იწვევს. ეს ეხება არა მარტო ცალკეულ ქვეყნებს, არამედ მთელ რიგ რეგიონებსაც. თვით ამ კონკურენციაში გამარჯვებული მხარე – გლობალური ჩრდილოეთი მიმართავს ნეომერკანტილისტურ ზომებს, რათა საკუთარი ბაზარი დაიცვას უცხოური პროდუქციის შემოტყვისაგან, კერძოდ, აზიის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების სამრეწველო ნაწარმისაგან. ამ უკანასკნელთათვის კი ვაჭრობის გლობალიზაცია საუკეთესო გზაა ეკონომიკური დაწინაურებისაკენ და უცხოური ფირმების ინვესტიციების მისაზიდად, რაც მომავალში დაეხმარება მათ კონკურენცია გაუწიონ დასავლეთს (გლობალურ ჩრდილოეთს).

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ქვეყნები საგრძობლად განსხვავდება ერთმანეთისაგან იმ ხარისხით, რითაც მათი ეკონომიკა ვაჭრობის მეშვეობით არის ინტეგრირებული გლობალურ პოლიტიკურ ეკონომიკაში. გლობალური სამხრეთის სავაჭრო ინტეგრაციის ტემპები უფრო მაღალია, ვიდრე გლობალური ჩრდილოეთისა, რაც იმის მანკვებელია, რომ სამხრეთს მზარდი როლი ენიჭება ჩრდილოეთის ეკონომიკური კეთილდღეობის ზრდაში. ამასთან, სამხრეთის რეგიონების მონაწილეობა

ვაჭრობის ინტეგრაციაში განსხვავებულია. ცენტრალური და აღმოსავლეთი აზია, ისევე როგორც აღმოსავლეთი ევროპა გლობალურ ბაზარში მსარდი წილით გამოირჩევა, მაშინ როცა ახლო აღმოსავლეთი, ჩრდილოეთი და ტროპიკული აფრიკა ბევრად ნამორჩებიან. მთლიანად გლობალური სამხრეთის ხეიდრითი წილი გლობალურ ვაჭრობაში 23-დან (1985წ.) 28%-მდე გაიზარდა (1997წ.). განსაკუთრებით საგრძნობია სამხრეთის ქვეყნების ხეიდრითი წილის ზრდა დამუშავებითი მრეწველობის ექსპორტში (10%-1980 წ., 25%-1997 წ.), რომელშიც უნდა აღინიშნოს ე. წ. ახალი პროდუქციის (კომპიუტერები, ელექტრონიკა, ვიდეო, ტელე და ფოტოაპარატურა) ექსპორტი. სამ აზიურ „კეფხვზე“ (სამხრეთ კორეა, ტაივანი, სინგაპური) პლუს მაღალიზია და ტაილანდი, მოდის განვითარებადი ქვეყნებიდან აღნიშნული პროდუქციის ექსპორტის 2/3 (Kegley, Wittkopf, 2001).

თანამედროვე ვაჭრობის გლობალიზაციაზე ნათლად მიუთითებს ასეთი ციფრები: „ნესკაფე“ იყიდება 200 ქვეყანაში, ლუდ „პაინეკენს“ სვამენ 170 სახელმწიფოში, „ნოკიას“ მობილური ტელეფონები გამოიყენება 130 ქვეყანაში, თომას კუკის ტურისტულ ბიუროს წარმომადგენლობა კეაქს 140 სახელმწიფოში, CNN-ს უყურებენ 128 ქვეყანაში, „ფაინენშელ ტაიმსს“ კითხულობენ 160 ქვეყანაში, „მალბორი“ იყიდება 170 სახელმწიფოში (Scholte, 2001, p. 527).

მაღალიათა დიდი ნაწილი საზღვარგარეთიდან მარაგდება. ხოლო მაღალიების საზღვრებს გარეთ გატანა ჩვეულებრივი მოვლენაა (მაგ., იტალიური „ბენეტონი“, ინგლისური „ბოდი-შოპი“ და სხვ.).

1990-იან წლებში განვითარდა ახალი სუპრატერიტორიული ბაზარი – ელექტრონული ვაჭრობა. დღევანდელ გლობალურ მომხმარებელს საკრედიტო ბარათით, ტელეფონით ან ინტერნეტით შეუძლია იყიდოს ყველაფერი სახლიდან გაუსვლელად. ინტერნეტით გაყიდული პროდუქციის მოცულობამ 1996 წლის 2,6 მილიარდი დოლარიდან 2000 წელს 300 მილიარდს მიაღწია (Scholte, 2001, p. 528).

ყოველივე ეს მიგვანიშნებს ვაჭრობის გლობალიზაციის უნიკალურ მასშტაბებზე. გლობალისტების აზრით, ეს ყველაფერი თანდათან მიგვიყვანს ერთიანი გლობალური ბაზრის ჩამოყალიბებამდე და პროტექციონიზმის ყოველგვარი გამოვლინების მოსაპობამდე. სკეპტიკოსები კი თვლიან, რომ სავაჭრო გლობალიზაცია გამოიწვევს უკმაყოფილებას და წინააღმდე-

გობის გაძლიერებას სახელმწიფოს მთელი რიგი ძალების მხრიდან, რის შედეგადაც პროტექციონიზმი და ეკონომიკური ნაციონალიზმი ხელახალი ძალით იჩენს თავს და საგრძნობლად შეამცირებს მსოფლიო ბაზრის გავლენას.

7.4. წარმოების გლობალიზაცია

თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია წარმოების გლობალიზაცია, ანუ მრავალეროვნული კორპორაციების როლის სწრაფი ზრდა.

თავისთავად ტრანსნაციონალური კომპანიები (ტნკ) ახალი მოვლენა არ არის და ისინი უკვე დიდი ხანია მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ მსოფლიო ეკონომიკაში. მაგრამ გლობალიზაციის ეპოქაში არა მარტო მათი რიცხვი გაიზარდა, არამედ თვისებრივადაც ახალი შინაარსი შეიძინა. ისინი ჭეშმარიტად ტრანსნაციონალურ, უსაზღვრებო, უეროვნებო და უსახელმწიფო ორგანიზაციებად იქცნენ. ცნობილი კომპანიის „დევი სტრაუსის“ ხელმძღვანელის სიტყვები ნათლად გამოხატავს თანამედროვე ვითარების თავისებურებას: „ჩვენი კომპანია ყიდულობს ნედლეულს ჩრდილოეთ კაროლინაში, გზავნის მას საფრანგეთში, სადაც იკურება ჯინსები, შემდეგ პროდუქცია მუშავდება ბელგიაში და იყიდება გერმანიაში ინგლისის სატელევიზიო რეკლამების გამოყენებით“ (Scholte, 2001).

ამჟამად მსოფლიოში 60 ათასზე მეტი ტრანსნაციონალური კომპანიაა, რომლებიც 450 ათასზე მეტ შვილობილ კომპანიას და ფილიალებს ფლობენ სათავო ოფისის ადგილსამყოფელი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ. მსოფლიოს 100 ყველაზე მსხვილი ტნკ-ის აქტივების თითქმის ნახევარი იმ სახელმწიფოებში საზღვრებს გარეთაა, სადაც სათავო კომპანიაა.

ტნკ-ს წილი მსოფლიოს ერთობლივ პროდუქტში უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში 17-დან 30%-მდე გაიზარდა, ხოლო კომპანიათა რიცხვმა თითქმის ხუთჯერ იმატა. 500 ყველაზე მსხვილი ტნკ-ს წილად მოდის მსოფლიოში წარმოებული ელექტრონიკისა და ქიმიური პროდუქციის 80%, მანქანათმშენებლობის – 76%, უარმაცვეტიკის – 95% (ციტირებულია Удовик, 2002, с. 208).

თუ მსოფლიოს სახელმწიფოებს და ტნკებს მათი წლიური შემოსავლების მიხედვით დაედასტურებოდა, პირველ ასეულში 51 ტნკ და 49 სახელმწიფო მოხედება. ე.ი. ას ყველაზე მდიდარ ერთეულში ტნკები მეტია, ვიდრე სახელმწიფოები. ყველაზე მძლავრი ტნკ-ის „ჯენერალ მოტორსის“ გაყიდვული პროდუქციის ღირებულებამ 2000 წლისთვის 161,3 მილიარდი დოლარი შეადგინა (დაახლოებით 80-ჯერ მეტი, ვიდრე საქართველოს მთელი ერთობლივი შიდა პროდუქტის მოცულობა) და აღნიშნულ ხიაში 24-ე ადგილზე იყო, მცირედ ჩამორჩებოდა რა დანიას (176,4 მილიარდი დოლარი), მაგრამ უსწრებდა ნორვეგიას (154 მილიარდი), პოლონეთს (150,8 მილიარდი) და ინდონეზიას (138,5 მილიარდი). „ჯენერალ მოტორსის“ დიდად არ ჩამორჩება „დაიმდერ კრაისლერი“ (154,6 მილიარდი) და „ფორდ მოტორი“ (144,4 მილიარდი) (Kegely, Wittkopf, 2001, p. 231).

ამ ასეულში ბოლო ადგილებზე მყოფ „ტომიბას“ (41,5 მილიარდი) და „რენოს“ (41,4 მილიარდი) წლიური შემოსავალი კი თითქმის იმდენივეა, რაც უკრაინის ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის ღირებულება (42,7 მილიარდი).

ტნკების როლზე თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში იხივ მიუთითებს, რომ მათი აქტივების საერთო თანხა 13 ტრილიონ დოლარს აღემატება, ხოლო წლიურად მათ მიერ გაყიდვული პროდუქციის საერთო ღირებულება 9,5 ტრილიონ დოლარზე მეტია. ამ კომპანიებში დასაქმებულია საერთო რაოდენობა კი 75 მილიონ კაცს აღწევს ანუ გაცილებით მეტს, ვიდრე საფრანგეთის, იტალიის ან დიდი ბრიტანეთის მოსახლეობაა.

საინტერესო დეტალია, რომ ტნკებში დასაქმებულია მხოლოდ 20% მოდის განვითარებულ ქვეყნებზე და ეს მაშინ, როცა ათი ყველაზე უფრო გლობალური კორპორაციიდან რვა ევროპულია, ათი ყველაზე დიდი (შემოსავლის მიხედვით) კორპორაციიდან კი ხუთი ამერიკული და ოთხი იაპონურია. საერთოდ 500 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კორპორაციიდან 170 ევროპულია, 162 ამერიკული, 126 იაპონური და მხოლოდ 42 სხვა ქვეყნიდან. ე. ი. 92% სამ ეკონომიკურ ცენტრზე მოდის.

როგორც ეხედავთ, ტნკ-ის განაწილება (სათავეს ოფისების მიხედვით) გეოგრაფიულად საკმაოდ არათანაბარია. მაგრამ მდგომარეობას ცვლის ის უამრავი შვილობილი კომპანია და ფილიალი, რომლებიც ფაქტიურად მთელ მსოფლიოს მოიცავს.

გლობალიზაციის პროცესმა თავი იჩინა არა მარტო ტნკ-ის რაოდენობის ზრდაში და მათი გეოგრაფიის გაფართოებაში, არამედ თვით კომპანიების სტრუქტურასა და წარმოების მართვის ფორმაში.

90-იანი წლების დასაწყისში ფორდ მოტორმა დაიწყო კომპანიის რეკონსტრუქცია (პროგრამა ფორდი 2000) იმ მიზნით, რომ იგი გამხდარიყო ჭეშმარიტად საერთაშორისო კორპორაცია. კომპანიის მართვა და კონტროლი აღარ უნდა განხორციელებულიყო ერთი ცენტრიდან, კერძოდ, მიჩიგანის შტატის ქალაქ დერბორნიდან, როგორც ეს ადრე იყო, არამედ უნდა განაწილებულიყო მთელს მსოფლიოში, სადაც ადგილობრივი კადრები დააკომპლექტებდნენ ყველა ადგილს. დაისახა წარმოების ხაზის შეცვლაც. სხვა მრავალი ტნკ-გან განსხვავებით, რომლებიც აწარმოებენ და ყიდიან პროდუქციას ცალკეული განსახდერული რეგიონული ბაზრებისათვის, ფორდმა განავითარა წარმოების შესაძლებლობები, რამაც საშუალება მისცა მოეხდინა პროდუქციის სტანდარტიზაცია და ყველგან გამოემართა ერთი და იგივე მანქანა, ნამდვილი „მსოფლიო ავტომობილი“.

ფორდ მოტორის ეს რეკონსტრუქცია ყველაზე ნათლად გამოხატავს ტრანსნაციონალიზაციის და გლობალიზაციის „უმაღლეს სტადიას“ ანუ ტნკ-ის მომავალს 21-ე საუკუნეში. ასეთ შემთხვევაში წარმოებული პროდუქცია ვერანაირად ვერ იქნება რომელიმე ქვეყნის ნაწარმი, არამედ ის ჩაითვლება ჭეშმარიტ „მსოფლიო პროდუქციად“ სახდერების გარეშე. ისე რომ, მარკა „დამზადებულია აშშ-ში“ შეიცვლება მარკით „დამზადებულია ფორდ მოტორში“ და არავითარი მნიშვნელობა არ ექნება თუ კონკრეტულად რომელ ქვეყანაში დამზადდა პროდუქცია. ასევე შეუძლებელი იქნება თვითონ ფორდ მოტორი ამერიკულ კორპორაციად ჩაითვალოს, რადგან იგი სათავო ოფისის გარეშე იქნება წარმოდგენილი.

ზოგადად, წარმოების გლობალიზაციის პარალელურად ტნკები გაივლის გარკვეულ სტადიებს, პირველ ეტაპზე ანუ კორპორაციული კოლონიალიზმის ეპოქაში დასავლური კორპორაციები მიმართავს თავიანთ ინვესტიციებს განვითარებადი სამყაროსკენ. ასე იყო II მსოფლიო ომის შემდეგ, როცა აშშ-ს კომპანიები დომინირებდა, ევროპულმა კომპანიებმა ინვესტიციები ჩაღეს თავიანთ კოლონიებში. შემდეგ ეტაპზე იაფი მუშახელისა და ნაკლები დანახარჯების გამო ხდება წარმოების გატანა განვითარებად ქვეყნებში, მაგრამ მენეჯმენტი მეტრო-

პოლიდან ხორციელდება. (ასეა დღეს არსებული ტნკ-ის უმრავლესობა). ბოლო სტადიაზე კი, რაც ფორდ მოტორმა უკვე განახორციელა, „ცენტრი“ უქმდება და კორპორაცია ფაქტიურად საყოველთაო „გლობალური მსოფლიოს“ ნაწილი ხდება.

როგორც ვხედავთ, ადგილი აქვს ტრანსნაციონალური კორპორაციების გლობალურ კორპორაციებად გარდაქმნას. თუ მათ ეკონომიკურ სიძლიერეს გავითვალისწინებთ და იმ ტენდენციებს მივიღებთ მხედველობაში, როგორი გზითაც ეს პროცესი ვითარდება, შეიძლება მივიღეთ დასკვნამდე, რომ მსოფლიო ეკონომიკა თანდათან აღმოჩნდება ტრანსნაციონალური კორპორაციების ხელში და სახელმწიფო საერთოდ დაკარგავს ყველანაირ ეკონომიკურ ფუნქციას. ეს კი სახელმწიფოს კვდომის აშკარა ნიშანია. შესაბამისად კონკურენცია ბაზრის ხელში ჩასაგდებად იქნება არა სახელმწიფოებს, არამედ ტნკ-ს შორის.

უკვე დღეს ტნკ-ს შორის თანამშრომლობა გლობალური ხასიათისაა და თავისი მასშტაბებით დიდად არ ჩამორჩება სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებს. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია სტრატეგიული კორპორაციული ალიანსი ანუ ტნკ-ს და უცხოურ კომპანიებს შორის კოოპერაცია წარმოების ერთსა და იმავე დარგში და ვირტუალური კორპორაციები, რომლებიც გულისხმობს ტნკ-ს შორის შეთანხმებებს, რათა გაერთიანებული ძალებით აწარმოონ და გაყიდონ ცალკეული პროდუქტები გლობალურ ბაზარზე.

წარმოების გლობალიზაცია შრომის გლობალიზაციას ნიშნავს, რაც მოსახლეობის მიგრაციის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია.

7.5. გლობალიზაცია და მოსახლეობა

წარმოებისა და შრომის გლობალიზაციამ მასიური ხასიათი მისცა მოსახლეობის მიგრაციის უპრეცედენტო მასშტაბებს. ეს პირველ რიგში ეხება მიგრაციულ ნაკადებს გლობალური სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, ანუ განვითარებადი ქვეყნებიდან განვითარებული სახელმწიფოებისაკენ. განსაკუთრებულ პრობლემას ის ქმნის, რომ მიგრანტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი არალეგალურ მიგრანტებს მიეკუთვნება.

მიგრაცია თავისი გამომწვევი მიზეზების მიხედვით შეიძლება იყოს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალურ-კულტურული, რელიგიური თუ ეკოლოგიური ხასიათის. განხორციელების ფორმებით შეიძლება იყოს ნებაყოფლობითი და იძულებითი, ხოლო დროითი განსომილებით – მუდმივი ან დროებითი. განვითარებადი სამყაროდან განვითარებულ ქვეყნებში მიმდინარე მიგრაციული პროცესები, როგორც წესი, ეკონომიკური ხასიათისაა და თუმცა დროებით მიგრაციად ითვლება, ხშირ შემთხვევაში მიგრანტთა ნაწილი უკან აღარ ბრუნდება და ლეგალური თუ არალეგალური ფორმებით ცდილობს მიმღებ ქვეყნებში დარჩენას.

ყველას, ვინც ახალ ქვეყანაში ემიგრაციაში მიდის, იმედი აქვს, რომ იშოვის უკეთეს სამუშაოს, მატერიალურად უკეთ იქნება უზრუნველყოფილი და უკეთესი საყოფაცხოვრებო პირობები ექნება, ვიდრე სამშობლოში ქონდა. მაგრამ მიმღები ქვეყანაც არ არის ვალდებული უზრუნველყოს მიგრანტთა სულ უფრო და უფრო მზარდი რაოდენობა. ისევე როგორც ვაჭრობაში, მიგრაციაშიც არიან მოგებულები და წაგებულები. მიგრანტები იაფი მუშახელია მასპინძელი ქვეყნისთვის და ამით ხელს უწყობენ მის ეკონომიკურ აღმაშენლებას და კეთილდღეობას. მაგრამ ხშირად უმუშევრად ტოვებენ ადგილობრივ მოსახლეობას, რაც ზოგჯერ შიშურ დაპირისპირებას იწვევს.

გლობალიზაციის პროცესში არალეგალური მიგრაციის პრობლემა კიდევ უფრო მწვავე გახადა. ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში „დროებითი“ მიგრანტების ხვედრითმა წილმა მთელ მოსახლეობაში საკმაოდ მაღალ ციფრს მიაღწია. გერმანიაში, მაგალითად, 4 მილიონზე მეტი თურქია, ხოლო საფრანგეთში არაბებისა და აფრიკელების რაოდენობა ოფიციალური მონაცემებით ქვეყნის მთელი მოსახლეობის 10%-ზე მეტია. მარტო ქალაქ მარსელში მუსლიმანების ხვედრითმა წილმა ქალაქის მოსახლეობის ნახევარს ბევრად გადააჭარბა. უკვე დღეს აშშ-ის მოსახლეობის დაახლოებით 12%-ს ესპანურენოვანი ამერიკელები შეადგენენ, რომლებიც ლათინური ამერიკის ქვეყნებიდან (პირველ რიგში მექსიკიდან) არიან იმიგრირებულნი, ხოლო XXI საუკუნის ბოლოს, როგორც ვარაუდობენ, ისინი ქვეყნის მოსახლეობის ნახევარს შეადგენენ. დასავლეთის ქვეყნების ბევრი ლიდერი შიშობს, რომ ემიგრაციის ასეთი გააქტიურებისა და ქვეყანათშორისი მიმოსვლის ლიბერალიზაციის პირობებში შეიძლება სერიოზული პოლიტიკური პრობლემები წარმოიშვას.

კერძოდ, უცხო ეთნიკური და რელიგიურ-კულტურული ჯგუფების ზრდა ადგილობრივ მოსახლეობაში იწვევს უკვე თითქოს მივიწყებული ეთნიკური ნაციონალიზმის, რელიგიური შეუწყნარებლობისა და ქსენოფობიის გამოცოცხლებას, რაც შეიძლება ეთნიკურ-რელიგიურ დაპირისპირებასა და კონფლიქტებში გადაიზარდოს.

საერთაშორისო სამართალი მიგრანტებისაგან ასხვავებს ლტოლვილებს. მათ მიეკუთვნებიან ის პირები, რომლებიც იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ სამშობლო ომის, კონფლიქტების, ეთნიკური, რელიგიური თუ პოლიტიკური დევნის, აგრეთვე ეკოლოგიური კატასტროფის გამო. ამასთან საერთაშორისო სამართალი ავალდებულებს სახელმწიფოს მიიღოს ლტოლვილები, რომლებიც მის საზღვრებს მიადგებიან. ომის, კონფლიქტის ან ეკოლოგიური კატასტროფის შედეგად ლტოლვილებს ეძლევათ თავშესაფარი დროებით ბანაკებში, ხოლო პოლიტიკურ დევნილებს შეიძლება მიეცეთ მიმღებ ქვეყნებში მუდმივად ცხოვრების უფლება. ლტოლვილთა რაოდენობა კიდევ უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე მიგრანტთა რიცხვი. თუ 1976 წელს მსოფლიოში სულ 3 მილიონი ლტოლვილი იყო, 1995 წლისთვის მათმა რაოდენობამ 23 მილიონს მიაღწია, ამას უნდა დაემატოს 26 მილიონი კაცი, რომლებიც საკუთარ ქვეყანაში არიან ადგილნაცვალი პირები, ანუ დევნილები, კიდევ 40 მილიონი კაცი იმყოფება რისკის ქვეშ და საჭიროებს საერთაშორისო პუმანიტარულ დახმარებას (Goldstein, 1996 p. 496).

მიგრაცია, თავის მხრივ, შეიძლება განვიხილოთ როგორც დემოგრაფიული პრობლემების ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი. (რა თქმა უნდა, პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებთან კავშირში).

დემოგრაფიული პრობლემები ერთ-ერთი უმწვავესი გლობალური პრობლემებია, რომელთა გადაჭრაც კაცობრიობის ერთიან ძალისხმევას მოითხოვს, რადგან ცალკეული ქვეყნები თუ ქვეყანათა ჯგუფები ამ პრობლემების გადაჭრაში უძლურნი არიან.

მესამე ათასწლეულის დასაწყისისთვის მსოფლიო მოსახლეობის რაოდენობამ 6 მილიარდს გადააჭარბა და ყოველწლიურად დაახლოებით 90 მილიონი კაცით იზრდება. პროგნოზით 2025 წელს მსოფლიოს მოსახლეობა 8, ხოლო 2050 წლისთვის 10 მილიარდს მიაღწევს, რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა. მოსახლეობის მატჩების 97% მოვა გლობალურ სამ-

ხრეთზე ანუ განვითარებად სამყაროზე, აქედან 1/3 - აფრიკის წილად (Goldstein, 1996, p.451)

მნიშვნელოვნად შეიცვლება ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ქვეყნების წილი მსოფლიოს ყველაზე უფრო ხალხმრავალი ქვეყნების რიგში. XX საუკუნის დასაწყისისთვის მოსახლეობის მიხედვით მსოფლიოს 10 ყველაზე დიდი ქვეყნიდან 8 (რუსეთი, აშშ, გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იტალია, იაპონია და ავსტრია-უნგრეთი) ჩრდილოეთის ქვეყნები იყო, 2000 წლისთვის ამ პირველ ათეულში ჩრდილოეთს მხოლოდ სამი ქვეყანა დადარჩა (აშშ, რუსეთი, იაპონია), 2050 წლისთვის კი მხოლოდ აშშ (ისიც იმიგრანტების წყალობით) დარჩება მათ რიგში.

განვითარებული ქვეყნები უკვე დიდი ხანია გადავიდნენ მარტივი აღწარმოების სტადიაში. ზოგიერთ ქვეყანაში კი მოსახლეობის ბუნებრივი კლება ანუ დემოკრატიული აღინიშნება. ამიტომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების არა მარტო ხვედრითი წილის შემცირება ხდება მსოფლიოს მოსახლეობის რაოდენობაში, არამედ ამ სახელმწიფოებში ადგილი აქვს მოსახლეობის აბსოლუტური რიცხვის შემცირებას. ვარაუდობენ, რომ 2050 წლისთვის რუსეთის მოსახლეობა დღევანდელთან შედარებით 35 მილიონი კაცით დაიკლებს და 114 მილიონამდე ჩამოვა, ხოლო გერმანიისა განახევრდება. სამაგიეროდ, კენიის, ზაირის, ტანზანიის და აფრიკის კიდევ ზოგიერთი ქვეყნის მოსახლეობა, რომელიც ამჟამად 25-30 მილიონს არ აღემატება, 100 მილიონს გადააჭარბებს.

ცხადია, დღევანდელი ტენდენციები მუდმივად არ იქნება შენარჩუნებული და სამხრეთის ქვეყნებიც თანდათანობით გადავლენ დემოგრაფიული აღწარმოების ახალ სტადიაზე, როცა შობადობის შემცირების შედეგად მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ტემპები შემცირდება. აზიისა და ლათინური ამერიკის მრავალ ქვეყანაში უკვე სახეზეა ბუნებრივი მატების ტემპის აშკარა კლება. პერსპექტივაში იგივე მოხდება აფრიკის ქვეყნებშიც. ყოველივე ეს აძლევს საშუალებას დემოგრაფებს დაასკვნან, რომ XXI საუკუნის ბოლოს მსოფლიოს მოსახლეობა 12-13 მილიარდი კაცის დონეზე გამყარდება და შემდგომში მარტივი აღწარმოების დონეზე დარჩება.

კიდევ ერთი თავისებურება დღევანდელი დემოგრაფიული ვითარებისა არის ის, რომ, არათანაბარი ბუნებრივი მატების გამო, ძალიან არის დარღვეული მოსახლეობის ასაკობრივი

სტრუქტურა ცალკეული რეგიონების მიხედვით. თუ სამხრეთის ქვეყნებში მოსახლეობის ნახევარი 18-20 წელზე ახალგაზრდაა, ჩრდილოეთში დემოგრაფიულად „დაბერებული“ ერებია, სადაც ხანდაზმულთა ხვედრითი წილი (60 წელზე ზევით) მოსახლეობის 30-35%-ს აღწევს. ასეთ შემთხვევაში ქვეყანა განიცდის შრომითი რესურსების დეფიციტს და მათი შევსება განვითარებადი ქვეყნიებიდან მოსული მიგრანტებით ხდება. ამგვარად, პერსპექტივაში მოსალოდნელია ევროპელი ხალხების როგორც აბსოლუტური რიცხვის, ისე განსაკუთრებით მათი ხვედრითი წილის მკვეთრი შემცირება არა მარტო მთლიანად მსოფლიოს, არამედ თვით საკუთარი ქვეყნების მოსახლეობაში, რაც, ბუნებრივია, საკმაოდ სერიოზული პრობლემების წარმოშობის მიზეზი შეიძლება გახდეს.

7.6. გლობალიზაცია და ეკოლოგიური პრობლემები

სანამ ტერმინი „გლობალიზაცია“ დამკვიდრდებოდა, „გლობალური პრობლემების“ ცნება უკვე საკმაოდ გავრცელებული და საყოველთაო ყურადღების ცენტრში იყო მოქცეული. ამ ცნებაში გაერთიანებული იყო ის პრობლემები, რომლებიც არ დაიყვანებოდა ცალკეული ქვეყნების, რეგიონების ანდა საზოგადოებების დონეზე და საყოველთაო, გლობალური ხასიათი ექონდა, ხოლო მათი გადაჭრა მხოლოდ მთელი კაცობრიობის ერთიანი ძალისხმევით იყო შესაძლებელი.

ამ საყოველთაო, გლობალურ პრობლემებს შორის პირველ რიგში გულისხმობდნენ გარემოს დაცვის პრობლემებს ანუ იმ ეკოლოგიურ მდგომარეობას, რომელმაც XX საუკუნის მეორე ნახევარში სერიოზული საფრთხე შეუქმნა კაცობრიობის უსაფრთხოებასა და თვით არსებობასაც კი.

დღეს უკვე არავის არ ეპარება ეჭვი იმაში, რომ ეკოლოგიური უსაფრთხოება არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე სამხედრო საფრთხისაგან სახელმწიფოს დაცვა ანუ ეროვნული უსაფრთხოება. ამასთანავე, ეკოლოგიური უსაფრთხოება მაშინ, როცა ყველა ერთ დედამიწაზე ვცხოვრობთ, საერთო პაერს ესუნთქავთ და საერთო რესურსებს ვიყენებთ, არც ერთი ქვეყნის კერძო საქმე არ არის და ინტენსიურ ურთიერთთანამშრომ-

ლობას საჭიროებს. ამიტომ გახაკვირი არაა, რომ ეკოლოგიური პრობლემები ის სუფროა, სადაც სახელმწიფოთა თანამშრომლობა და საერთაშორისო ორგანიზაციების (განსაკუთრებით არასამთავრობო) მოღვაწეობა განსაკუთრებით ინტენსიურია. სწორედ გარემოს საკითხებზე აღწევენ შეთანხმებას ყველაზე ადვილად სხვადასხვა მხარეები, რადგან ეკოლოგიური საფრთხე და საერთო ძალისხმევის აუცილებლობა ყველას კარგად აქვს გაცნობიერებული. შესაბამისად ნეოლიბერალიზმის თეორიული დებულება მსოფლიოს, როგორც ერთიანი, საზღვრებს გარეშე ერთობისა, რაც ასევე გლობალიზაციის ძირითადი არსია, ყველაზე მკაფიოდ სწორედ ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრისათვის თანამშრომლობაში იჩენს თავს.

ეკოლოგიური პრობლემები ძალზე რთული და მრავალფეროვანია და თითოეულ მათგანზე გულდასმით შემუშავებული გლობალური პოლიტიკის გატარებაა საჭირო. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას რამდენიმე მათგანი იმსახურებს.

ენერჯის ეკოპოლიტიკა გულისხმობს ენერჯის წყაროების მაქსიმალურად რაციონალურ და გეგმაზომიერ გამოყენებას, როგორც მათი დაცვის, ისე გარემოს გაბინძურების თავიდან აცილების მიზნით.

მთავარი ენერგეტიკული რესურსის, *ნავთობის* მოხმარების დონე XX საუკუნის მანძილზე არნახულად გაიზარდა და 90-იანი წლების ბოლოს წელიწადში 33 მილიარდ ტონას მიაღწია (ანუ დღე-ღამეში 65 მილიონი ბარელი). ამჟამად ნავთობზე მოდის მსოფლიო ენერგომომარაგების 85%. ამასთანავე ნავთობის მოპოვების, გაყიდვისა და ფასების დაწესების მონაპოვია დიდი ხნის განმავლობაში ტენკების პატარა ჯგუფის (ექსონი, მობილი, ბრიტიშ პეტროლიუმი, როიალ დაჩ-შელი, ამოკო და სხვ.) ხელში იყო. ისინი ადვილად იღებდნენ კონცესიებს ნავთობით მდიდარი ახლოაღმოსავლური სახელმწიფოებისაგან, ხოლო მათ ერთადერთ კონკურენტს კომუნისტური სახელმწიფოები წარმოადგენდა. ნავთობის მრეწველობის ნაციონალიზაციამ და ნავთობის ექსპორტიორი სახელმწიფოების ორგანიზაციის (OPEC) ჩამოყალიბებამ რამდენადმე შეცვალა არსებული სურათი, თუმცა ნავთობის მოპოვება და გადაამუშავება კვლავ რჩება ერთ-ერთ „ტრანსნაციონალიზებულ“ სფეროდ.

როგორც ჩანს, XXI საუკუნეშიც ნავთობი კვლავ დარჩება ენერჯის ძირითად წყაროდ. იმ დროს, როცა ნავთობის მსოფ-

ლით მარაგი ლიმიტირებულია და უკვე დღეს ნავთობის მოპოვების მნიშვნელოვანი, თანაც მზარდი ნაწილი ზღვის შეღწეზე მოდის, ნავთობით უზრუნველყოფისა და მისი რაციონალური გამოყენების პრობლემა გლობალურ აქტუალობას იძენს. განვითარებადი ქვეყნების დანქარებული ინდუსტრიალიზაცია და ავტომობილიზაცია არა მარტო ნავთობის მოხმარების რაოდენობას გაზრდის, არამედ მკვეთრად გააუარესებს ატმოსფეროს მდგომარეობას, მით უფრო, რომ მესამე სამყაროს ქვეყნებში გარემოს გაბინძურების წინააღმდეგ ბრძოლას ჯერჯერობით ნაკლები ყურადღება ექცევა. ასევე უმწვავესი პრობლემა ტანკერებიდან ოკეანეში ჩაღვრილი ნავთობი, რომელიც უზარმაზარ ფართობზე აბინძურებს წყალს და გამოუსწორებელ ზიანს აყენებს ზღვის ფაუნას.

ბუნებრივი გაზის როლი ენერჯის წყაროებს შორის უკანასკნელ ათწლეულებში მკვეთრად გაიზარდა, ნავთობისაგან განსხვავებით, ბუნებრივი გაზის ძირითადი მარაგი ჩრდილოეთში, კერძოდ აშშ-სა და რუსეთშია. 2000 წლისთვის ბუნებრივი გაზის მოხმარებამ შეადგინა 2 მილიარდი ტონა ნავთობის ეკვივალენტი და 2010 წლისთვის 2,6 მილიარდამდე გაიზარდება (The Economist, 1999, № 21). მომხმარებლისთვის გაზის მიწოდების ერთადერთი საშუალება გაზსადენია, მაგრამ ის ძალიან ზრდის სატრანსპორტო ხარჯებს. ერთადერთი ალტერნატივაა გაზის გათხევადება და ტანკერებით გადატანა, მაგრამ ეკოლოგიურად ეს უსაფრთხო არ არის და ექსპერტები თავს იკავებენ ამ ნაბიჯის გადადგმისაგან.

ნახშირი იაფი და ხელმისაწვდომი ალტერნატივაა ნავთობის და გაზის ენერჯის. მით უფრო, რომ იგი ერთადერთი სათბობი წიაღისეულია, რომლის მარაგი კიდევ ათასი წლის მანძილზე ეყოფა კაცობრიობას (მოხმარების დღევანდელი დონის პირობებში), მაშინ როცა ნავთობის მოძიებული მარაგი 2040 წლისთვის ამოიწურება.

თუმცა ნახშირის წილმა მსოფლიო ენერჯეტიკაში 62-დან (1910 წ.) 23%-მდე (2000 წლისთვის) დაიწია, იგი მაინც რჩება მნიშვნელოვან ენერჯეტიკულ რესურსად და, როგორც ჩანს, მომავალშიც შეინარჩუნებს მნიშვნელობას. ნახშირის მოპოვებისა და მოხმარების 60% სამ ქვეყანაზე – აშშ, რუსეთსა და ჩინეთზე მოდის. მათ შორის ეს უკანასკნელი სწრაფი ტემპით ზრდის ნახშირის მოპოვებას და მის გამოყენებას ენერჯის წყაროდ, რაც საგრძნობლად აბინძურებს გარემოს და მსოფლიო საზოგადოების პროტესტს იწვევს.

ენერჯის ეკოლოგიურად სუფთა სახეები - ქარი, წყალი, მზე, სულ უფრო და უფრო ფართოდ გამოიყენება მსოფლიოს ქვეყნებში. ზოგიერთი ოპტიმისტური მოსაზრებით XXI საუკუნის ბოლოსთვის კაცობრიობის მიერ მოხმარებული ენერჯის 2/3 მოვა მზისა და ქარის ენერჯიაზე, 1/4 - ბიომასაზე და დანარჩენი - პიდრო და გეოთერმულ ენერჯიაზე. ატომური ენერჯის გამოყენება შეწყდება XXI საუკუნის 20-იანი წლებისათვის, ნავთობისა - 70-იან, ხილვ ნახშირისა და ბუნებრივი გაზისა - 80-90-იანი წლებისთვის (Crump, 1998). ენერჯის სუფთა სახეები, როგორც წესი, ეკოლოგიურ საშიშროებას არ შეიცავს და ამდენად ყველაზე პერსპექტიულია. გარკვეულ გამოწვევებს წარმოადგენს პიდროენერჯეტიკა, რომელიც დიდი კაშხალების მშენებლობას მოითხოვს, რაც ტერიტორიის ნაწილს ტბორავს და რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მდინარის ჩამოტანულ მასალას კაშხალში ტოვებს, რითაც ირღვევა წონასწორობა მდინარის აკუმულაციურ და ზღვის დამანგრეველ მოქმედებას შორის. შედეგად შეიძლება სანაპიროს ნაწილი ზღვამ დაფაროს (ამით იყო გამოწვეული ქართველი მწვანეების პროტესტი თურქეთში მდ. ჭაროხზე დიდი ელექტროსადგურისა და კამხლის მშენებლობის გამო).

ყველაზე უფრო მწვავედ ეკოლოგიური პოლიტიკის თვალსაზრისით ატომური ენერჯეტიკა დგას, რადგან ატომური ელექტროსადგურის თუნდაც პატარა ავარიამ შეიძლება უსარმაზარი ზიანი მიაყენოს არა მარტო იმ ქვეყანას, სადაც ეს აეს-ი მდებარეობს, არამედ მრავალ სხვა სახელმწიფოსაც. ჩერნობილის კატასტროფა ამის დადასტურება იყო. ძალიან სერიოზული პრობლემაა ბირთვული ნარჩენების შენახვის პრობლემა. ისევე როგორც ზოგადად „ჭუჭყიანი საწარმოები“, ბირთვული ნარჩენებიც გლობალურ ჩრდილოეთს გლობალურ სამხრეთში გააქვს და იქ მარხავს, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის მძაფრ პროტესტს იწვევს. ამის და მრავალი სხვა პრობლემის გამო ატომური ენერჯეტიკა, მიუხედავად სიიარაღისა და მოხერხებულობისა, თანდათან ნაკლებ როლს თამაშობს და მოსალოდნელია მისი შეცვლა ენერჯის ეკოლოგიურად სუფთა სახეებით.

კლიმატური ცვლილებები. ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული ეკოლოგიური გლობალური პრობლემა ატმოსფეროს პრობლემაა. მრეწველობისა და ტრანსპორტის განვითარებამ კრიტიკულ ზღვრამდე მიიყვანა ჰაერის გაბინძურება. ზოგიერთ

სამრეწველო ქალაქში მავნე გამონაბოლქვი გაზების შემცველობა პაერში რამდენიმე ასეულჯერ აღემატება დასაშვებ ნორმას. საქმე მარტო ატმოსფეროს გაბინძურებაში არ არის (თუმცა მხოლოდ ეს ფაქტორიც ყველაზე უფრო ხერხიზულ გლობალურ პრობლემათა რიცხვს მიეკუთვნება). გამონაბოლქვი გაზების და, პირველ რიგში, ნახშირორჟანგის შემცველობის ზრდამ ატმოსფეროში გამოიწვია ე. წ. სათბურის ეფექტი ანუ გლობალური დათბობა, როცა სათბობის წვის შედეგად გამოყოფილი გაზები საბანიეით ეფარება ატმოსფეროს ქვედა ფენებს. რაც ზრდის პაერის საშუალო ტემპერატურას. უკანასკნელი 150 წლის განმავლობაში დედამიწაზე პაერის საშუალო ტემპერატურამ 2 გრადუსით მოიმატა და კრიტიკულ ზღვარს მიუახლოვდა, რადგან თუ მოსამავალშიც ასე გაგრძელდება, იქნება საშიშროება დაიწყოს ანტარქტიდისა და გრენლანდიის ყინულების დნობა, რაც მსოფლიო ოკეანის დონეს რამდენიმე მეტრით ასწევს და მოელი რიგი ქვეყნების დაბლობი ტერიტორიები წყლით დაფარული აღმოჩნდება. ცხადია, ეს უმწვავესი გლობალური პრობლემაა და ყველა სახელმწიფოს ერთიან მოქმედებას მოითხოვს.

ატმოსფეროს გაბინძურებასთან არის დაკავშირებული ასევე უმძიმესი ეკოლოგიური პრობლემები, როგორიცაა მუავე წვიმები, ანუ ნალექები, რომელიც გამოწვეულია გოგირდის ორჟანგისა და აზოტის ჟანგის შერევის შედეგად და რომელიც უმძიმეს ეკოლოგიურ შედეგებს იწვევს. მეორე ასეთი პრობლემა ოსონის გარსში (რომელიც დედამიწის ცოცხალ ორგანიზმებს მზის რადიაციისაგან იცავს) ხერელების გაჩენაა. ოსონის პირველი ხერელის გაჩენამ ანტარქტიდის თავზე იმ ტერიტორიაზე, სადაც ულტრაიისფერმა სხივებმა დაუბრკოლებლივ მიაღწიეს დედამიწის ზედაპირს, ადგილობრივი ფაუნის მასობრივი სიკვდილი გამოიწვია.

ყველა ამ პრობლემის წინააღმდეგ საბრძოლველად 1972 წლიდან მოქმედებს გაეროს გარემოს პროგრამა (UNEP), რომელიც შეისწავლის გარემოს მდგომარეობას და მისი გლობალური დაცვისა და რეგულირების ღონისძიებებს შეიმუშავებს.

ტყეებისა და ბიომრავალფეროვნების ეკოპოლიტიკა. კიდევ ერთი უმწვავესი გლობალური ეკოლოგიური პრობლემა მსოფლიოს ტყეების დაცვას ესება. როგორც ცნობილია, დედამიწაზე ჟანგბადის ერთადერთი წყაროს მცენარეები წარმოადგენენ, ამიტომ ტყეებით დაფარული ფართობის სიდიდე პირდაპირ

კავშირშია ატმოსფეროში ჟანგბადის შემცველობასთან. თანამედროვე პირობებში, როცა წარმოების პროცესის ინტენსიფიკაციის გამო ქაერში სხედასხვა მანეგ ვახები გამოიფრქვევა, ტყეებით დაფარული ფართობების ზრდა პირდაპირ უკავშირდება წონასწორობის დაცვას ატმოსფეროში. სწორედ ამიტომ უწოდებენ ტყით დაფარულ ტერიტორიებს (განსაკუთრებით ამასონის ჯუნგლებს) დედამიწის ფილტვებს.

სამწუხაროდ, ტყით დაფარული ტერიტორიების ფართობი დედამიწაზე განუხრელად მცირდება, რაც უმძიმესი პრობლემის წინაშე აყენებს კაცობრიობას. ტყეების განსხვავის შედეგად იცვლება კლიმატი, კლებულობს ნალექების რაოდენობა და შესაბამისად ჩნდება წყლის დეფიციტი, იცვლება მცენარეული საფარი. ყოველივე ამის შედეგაა გაუდაბნოების ინტენსიური პროცესი, რომელმაც მსოფლიოს მრავალი რეგიონი მოიცვა. მაგრამ განსაკუთრებით მწვავედ აფრიკის კონტინენტზე ე. წ. საჰელის ზონაში იმინა თავი. ყოველწლიურად მილიონობით პექტარი ტყის განსხვავისა და თითქმის ამავე რაოდენობის ნაყოფიერი მიწების გაუდაბნოების პროცესი (იმ დროს, როცა დედამიწის მისახდევობა წელიწადში 90 მილიონი კაცით მატულობს) იმის მახვენებელია, რომ დედამიწის ყოველ მცხოვრებზე მიწით და შესაბამისად სურსათით უზრუნველყოფა მცირდება, რაც ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემაა.

ახევე სერიოზული პრობლემაა ბიომრავალფეროვნების დაცვა. ამ ცნებაში იგულისხმება პლანეტის ეკოსისტემების მცენარეული და ცხოველური სახეობებით სიმდიდრე. ინდუსტრიალიზაციის ეპოქაში ეამრავი სახეობა დაღვა გადაშენებისა და მოსპობის გზაზე ყოველწლიურად რამდენიმე სახეობა ქრება და საბოლოოდ იკარგება. ამიტომ მათი დაცვა და გადარჩენა ახევე საკაცობრიო, გლობალური პრობლემაა.

ეკოლოგიური პრობლემების უაღრესმა სიმწვავემ ეკონომიკური გლობალიზაციის პირობებში წარმოიშვა მდგრადი განვითარების კონცეფცია, რაც გულისხმობს ეკონომიკურ ზრდას ისეთნაირად, რომ არ გამოიწვიოს რესურსების განადგურება და ეკოლოგიური პრობლემები.

მდგრადი განვითარების პრინციპები შემუშავდა 1992 წელს რიო დე ჟანეიროში გამართულ „მსოფლიო სამიტზე“, რომელშიც 150 ქვეყანა მონაწილეობდა და ერთ-ერთ ყველაზე წარმომადგენლობით შეხვედრად შეიძლება ჩაითვალოს. ამ სამიტზე საფუძველი დაედო მსოფლიოს სახელმწიფოთა ერთობლივ ეკოლოგიურ პოლიტიკას გლობალიზაციის ეპოქაში.

რიოს ხამიტზე მიღებული დოკუმენტებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია შემდეგი:

Agenda 21 - 400-გვერდიანი პროგრამული დოკუმენტი, რომელიც ითვალისწინებს იმ კონკრეტულ მოქმედებებს, რაც მდგრად განვითარებას უზრუნველყოფს. აქ ცალ-ცალკეა განხილული საქალაქო განვითარების, ტყეების დაცვის, ბიოტექნოლოგიური მენეჯმენტის, მთიანი ეკოსისტემებისა და სხვა მრავალი პრობლემის გადაჭრის პროგრამები. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ადგილობრივი ხელისუფლების, პროფკავშირების, ბიზნესის, ინდუსტრიის, მეცნიერების, ქალების, მკვიდრი მოსახლეობისა და სხვა ფაქტორების როლის მდგრადი განვითარების განხორციელებაში. მდგრადი განვითარების სპეციალური კომისია დაუუძნდა როგორც გაეროს სისტემის ნაწილი და, უდავოდ, წარმოადგენს ერთ-ერთ ავტორიტეტულ ორგანიზაციას მსოფლიოს მასშტაბით.

გლობალური ცვლილებების ხარისხ კონვენცია (FCCC) ხელმოწერილია 153 სახელმწიფოს მიერ. ადგენს იმ პრინციპებს, მიზნებს, ინსტიტუციებსა და პროცედურებს, რომლებიც მომავალში უნდა განვითარდეს, რათა მაქსიმალურად მიაღწიონ გლობალური დათბობისა და სათბურის ეფექტის შედეგების განეიტრალების და ამ პროცესის შემდგომი განვითარების შეწყვეტას.

კონვენცია ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ. ხელი მოაწერა 155 ქვეყანამ. მიზნად ისახავს შეინარჩუნოს დედამიწის ბიომრავალფეროვნება, სახეობების, ეკოსისტემებისა და ლანდშაფტების დაცვის გზით და შექმნას პირობები გენეტიკური რესურსებისა და ბიოტექნოლოგიების გამოყენებისათვის.

ტყეების პრინციპი. აცხადებს ტყის დაცვის პრინციპებს და მენეჯმენტს იმის საზღვარში, რომ ქვეყანას აქვს სუვერენული უფლება საკუთარ ტერიტორიაზე ტყეების ვქსპლუატაციისა.

კონვენცია გაუდაბნოების წინააღმდეგ ბრძოლისთვის. აღნიშნავს კოორდინირებული საერთაშორისო ქმედებების მნიშვნელობას არიდულ, სემი-არიდულ და მშრალ სუბჰუმიდურ არეალებში, რომელიც ხელს შეუშლიდა გაუდაბნოების პროცესის შემდგომ გაერცვლეპას. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ადგილობრივ მიწისმყლობელთა, არახამთავრობო ორგანიზაციათა, ხელი-სუფლების, საერთაშორისო დონორების ერთობლივ მუშაობას.

როგორც უკვე ითქვა, ეკოლოგიური პრობლემები ის იშვიათი სფეროა, სადაც სახელმწიფოთა შორის თანხმობა შედა-

რებით ადვილად მიიღწევა. მაგრამ ეფექტური მოქმედება იშვიათია. გლობალიზაციის პირობებში სულ უფრო და უფრო იზრდება მესამე სექტორის როლი (თუნდაც მარტო გრინპისი გავიხსენოთ) და, როგორც ვარაუდობენ, სწორედ სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება და მოსახლეობის ეკოლოგიური კულტურის ამადლება იქნება ის ფაქტორები, რომლებიც წარმატებით გადაჭრიან ამ მწვავე პრობლემებს.

კითხვები და დაგალებები:

1. რა ძირითად კითხვებზე დაიყვანება დებატები ეკონომიკური გლობალიზაციის ირგვლივ ?
2. რას მიიჩნევს საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია გლობალიზაციის მთავარ პრობლემად?
3. რა ძირითადი თავისებურებები ახასიათებს მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მსოფლიო ეკონომიკას?
4. დაახასიათეთ საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიის ტრადიციული და თანამედროვე მიდგომები.
5. რა ძირითადი თავისებურებით ხასიათდება ფინანსების გლობალიზაცია?
6. დაახასიათეთ ვაჭრობის გლობალიზაციის მთავარი ნიშნები.
7. რაში გამოიხატება წარმოების გლობალიზაცია?
8. როგორ აისახა გლობალიზაცია ტნკ-ის სტრუქტურაზე? (ფორდ მოტორის მაგალითი).
9. აღწერეთ გლობალიზაციის გავლენა მოსახლეობის მიგრაციაზე.
10. დაახასიათეთ თანამედროვე გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები.

ლიტერატურა

1. The Globalization of World Politics. By J. Baylis & S. Smith. Second Edition. Oxford University Press. Oxford, 2001, pp. 277-298; 387-414, 519-539.
2. Held D. et al. - Global Transformation. Politics, Economics, Culture. Cambridge. Polity Press. 1999, pp. 163-189, 201-235, 297-326, 76-413.

3. Scholte J. A. - Globalization. A Critical Introduction. Palgrave, New-York. 2000, pp. 111-131.
4. Hirst P. Thompson G. - Globalization in Question. Second Edition. Polity. Cambridge, 1999, pp. 19-96.
5. Бек У. - Что такое глобализация? Прогресс -Традиция. Москва, 2001, с. 224-278.

თემა 8

კულტურის გლობალიზაცია

8.1. ზოგადი თავისებურებანი

გლობალიზაციის სხვადასხვა გამოხატულებებს შორის კულტურის გლობალიზაცია ერთ-ერთი ყველაზე უფრო თვალსაჩინო, ფართოდ გავრცელებული და წინააღმდეგობრივია. საუკუნეების მანძილზე ხალხები თავიანთ თვითმყოფადობის შენარჩუნებას საკუთარი ეროვნული კულტურის შენარჩუნების უასად ახერხებდნენ. სწორედ ეროვნული კულტურა და ეროვნული ენა იყო ის განმასხვავებელი ნიშანი, რომელიც ამა თუ იმ ხალხს სხვისგან გამოარჩევდა და ეროვნული იდენტიფიკაციის საშუალებას იძლეოდა. ამდენად ეროვნება და ეროვნული კულტურა თითქმის გაიგივებულ ცნებებად აღიქმებოდა და პიროვნება მაშინ ითვლებოდა გარკვეული ეროვნების წარმომადგენლად, როცა ამავე ეროვნული კულტურის მატარებელი იყო.

გლობალიზაციის პროცესმა ეს თითქოსდა ხელშეუხებელი სფეროც მოიცვა. ბევრის აზრით, თანდათან ქრება ეროვნული კულტურების უნიკალური მრავალფეროვნება და ყალიბდება გლობალური, ზეეროვნული მასობრივი კულტურა, რომელიც სხვა არაფერია თუ არა დასავლეთის, კერძოდ აშშ-ის სუროგატული კულტურის მთელ მსოფლიოში გავრცელება. ე. ი. ეროვნული კულტურების ნაცვლად ყალიბდება კოსმოპოლიტური კულტურა, სადაც ყველაფერი ეროვნული იკარგება. სხვადასხვა ქვეყნების მოსახლეობას აცვია ერთნაირად, ჭამენ ერთსა და იმავე საჭმელს (მაკდონალდსიზაცია), სვამენ ერთსა და იმავე სასმელს (კოკა-კოლიზაცია), უსმენენ ერთსა და იმავე მუსიკას, უყურებენ ერთსა და იმავე ფილმებსა და ტელეგადაცემებს და ყოველივე ამის შედეგად აქვთ ერთნაირი ღირებულებები და

ერთნაირად ფიქრობენ. მოკლედ, ყალიბდება უეროვნებო, კოსმოპოლიტი, მსოფლიო მოქალაქე.

სკეპტიკოსები არ იზიარებენ ასეთ უკიდურეს თვალსაზრისს და მიაჩნიათ, რომ შეფასება აშკარად მცდარია. ეროვნული კულტურა კვლავაც რჩება ადამიანის ეროვნული იდენტიფიკაციისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების მთავარ ფაქტორად. გლობალიზაციის პროცესს არ შეუძლია შეცვალოს კულტურების ეროვნული სახე და მრავალფეროვნება. ხდება მხოლოდ სხვადასხვა კულტურების ურთიერთგაცნობა და არა ერთიანი კოსმოპოლიტური კულტურის ჩამოყალიბება. პირიქით, კულტურებს შორის განსხვავება უფრო და უფრო აღრმავებს წინააღმდეგობას და ცივილიზაციათა შეჯახებისკენ მიყვავართ.

რაც შეეხება მესამე მიმართულებას ანუ ტრანსფორმაციონისტებს, მათი აზრით, მიმდინარეობს ეროვნული კულტურების ურთიერთშერწყმა და ახალი გლობალური კულტურული ქსელის წარმოქმნა, რომელიც მრავალეროვნულია და არა ზე-ეროვნული და, მით უმეტეს, კოსმოპოლიტური.

ამგვარად, სახეზეა ეროვნული კულტურების ტრანსფორმაცია. ის, რომ ისინი გლობალიზაციის პირობებში სერიოზულ ცვლილებებს განიცდიან, არაეისტვის სადავო არ არის. საკითხი დგას მხოლოდ იმ კუთხით, თუ როგორ და რა მიმართულებით იცვლება კულტურა. ავსტრალიელი მეცნიერი რ. პოლტონი (Holton, 1998) სამ ძირითად ფორმას გამოყოფს – *პომოგენიზაციას*, *პოლარიზაციას*, *ჰიბრიდიზაციას*.

პომოგენიზაცია გულისხმობს კულტურების გაერთიანებას, შერწყმას ისეთნაირად, რომ წარმოიშევა ერთი, არაეროვნული, კოსმოპოლიტური, გლობალური კულტურა. ხდება კულტურის გაერთფეროვნება და ხალხები სულ უფრო და უფრო ნაკლებად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან თავიანთი კულტურით. სწორედ ასე ესახებათ გლობალისტებს კულტურის მომავალი.

მაგრამ, ბუნებრივია, კულტურების პომოგენიზაცია შეუძლებელია ისე მოხდეს, რომ რომელიმე კულტურის დომინანტი არ ფიგურირებდეს. სწორედ ამიტომ, როცა თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში კულტურის პომოგენიზაციაზეა ლაპარაკი, ბევრის მიერ ის აღიქმება როგორც დასავლეთის კულტურული იმპერიალიზმი – ვესტერნიზაცია, უფრო კონკრეტულად კი ამერიკანიზაცია.

ბოლოს საუკუნეებში დასავლეთის დაწინაურებამ როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიკურად და კულტურულად, ჩამოაყა-

ლიბა ღირებულებათა სისტემა, რომელიც დასავლეთში აღიქმება უნივერსალურ და ერთდერთ ჭეშმარიტ სისტემად. ამიტომ ყველა სხვა შეხედულება, რომელიც ეწინააღმდეგება დასავლურს ითვლება უცხო და მიუღებლად. ამოცანა სწორედ ისაა, რომ მოხდეს დასავლური აზროვნების, დასავლური ფასეულობების და დასავლური ცხოვრების სტილის საყოველთაო, გლობალური გავრცელება. მსოფლიოს უნდა ეცვას, ჭამდეს, ფიქრობდეს, აფასებდეს ისე, როგორც დასავლეთი. რა თქმა უნდა, ამას ძალით არავინ ახორციელებს, მაგრამ დღევანდელი კომუნიკაციის პირობებში (და ესეც დასავლეთის მიღწევაა) უბრძოლველად, უსისხლოდ, შეპარვით და შეუმჩნეველად ხდება დასავლური ცხოვრების სტილის დამკვიდრება.

მაგრამ თვითონ დასავლეთიც არ არის ჰომოგენური და დასავლურ ეროვნულ კულტურებს შორისაც საკმაო განსხვავებაა. ამიტომ თვით დასავლურ კულტურებს შორის დაპირისპირებისას უპირატესობა პოლიტიკურად და ეკონომიკურად ყველაზე ძლიერი ქვეყნის, აშშ-ის მხარეზეა. შესაბამისად ამერიკული კულტურის დომინანტი უდავოა და ვესტერნიზაცია უპირველეს ყოვლისა ამერიკანიზაციაა. ამერიკელები ამაში არაბუნებრივს არაფერს ხედავენ, რადგან მიაჩნიათ, რომ ამერიკული კულტურა უკვე თვითონვე წარმოადგენს სინთეზურ კულტურას, რომელიც სხვადასხვა (მათ შორის ზოგიერთი არადასავლური) კულტურების შერწყმის შედეგად წარმოიშვა.

ცხადია, სულ სხვაგვარად აღიქვამენ დასავლურ და კერძოდ, ამერიკული კულტურის მოძალებას არადასავლური ცივილიზაციები. მათთვის ამერიკული მუსიკა თუ ტელევიზორიალები, მაკდონალდსი თუ კოკა-კოლა, ჰოლივუდი თუ CNN, და, რაც მთავარია, ამერიკული ლიბერალიზმი და დემოკრატია არის ის იარაღი, რომლითაც ნადგურდება მათი ცივილიზაცია, ეროვნული კულტურები, რელიგია, თვითმყოფადობა და იდენტურობა. ამიტომაც სულ უფრო და უფრო მეტ ქვეყანაში ჩნდება აშკარად ექსტრემისტული ნაციონალისტური თუ რელიგიური ჯგუფები, რომელთა მიზანი ამერიკის და საერთოდ დასავლეთის გავლენის გაძლიერების წინააღმდეგ ბრძოლაა. მარტო ისლამისტური ორგანიზაციების გახსენებაც კი საკმარისია, რათა წარმოვიდგინოთ ის მასშტაბები, რაც დასავლური კულტურული იმპერიალიზმის გავრცელებას და მის საწინააღმდეგო მოქმედებებს მოჰყვა.

მხედველობაში მისაღებია ისიც, რომ მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობა მულტიეთნიკური და შესაბამისად მულტიკულ-

ტურულია. როდესაც ასეთ ქვეყანაში რომელიმე ეროვნული კულტურა დომინირებს, დანარჩენი ეთნოკულტურების წარმომადგენლებისთვის სწორედ ის უცხო, შორეული, გლობალური (ანუ დასავლური, თუნდაც ამერიკული) კულტურა შეიძლება უფრო მისაღები იყოს, ვიდრე თავისივე ქვეყანაში დომინირებული ეროვნული, მაგრამ მისთვის უცხო კულტურა. როგორც არხუნ აპადურაი აღნიშნავს, „ირიან ჯაიას ხალხისთვის სავარაუდოა, რომ ინდონეზიზაცია უფრო მიუღებელი და საშიშია, ვიდრე ამერიკანიზაცია, ასევე კორეელებისათვის – იაპონიზაცია, შრი-ლანკელებისთვის – ინდიზაცია, კამბოჯელებისთვის – ვიეტნამიზაცია, ხოლო სომხებისთვის – რუსიზაცია“ (ციტირებულია Holton, 1998, p. 170).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემიდან გამომდინარე, ბევრი მკვლევარი, კერძოდ ისინი, რომლებიც გლობალიზაციის მიმართ სკეპტიკურ დამოკიდებულებაში არიან, თვლიან, რომ კულტურის ჰომოგენიზაცია ჩვეულებრივი მითია, რეალურად კი ხდება სულ სხვა პროცესი, რომელსაც კულტურის პოლარიზაცია შეიძლება ეწოდოს.

პოლარიზაციის ცნება გაიგება, როგორც კულტურების არათუ დაახლოების და შერწყმის პროცესი, არამედ პირიქით, მათი მზარდი ურთიერთდაპირისპირება და ურთიერთწინააღმდეგობა. ამ მიმართულების მიმდევრები თვლიან, რომ გლობალიზაციის პროცესმა უკუშედეგი მოიტანა და ეროვნული კულტურები ერთმანეთს დააშორა, მეტიც, ისინი ერთმანეთის მიმართ მტრულად ჩამოაყალიბა.

იმ ავტორთა შორის, რომლებიც გლობალიზაციაში კულტურის პოლარიზაციას ხედავენ, პირველ რიგში სამუელ ჰანტინგტონი და ბენჯამენ ბარბერი უნდა აღინიშნოს. ჰანტინგტონის „ცივილიზაციათა შეჯახება“ (Huntington, 1996) ერთ-ერთ პოპულარულ წიგნად იქცა, სადაც ავტორი მსოფლიოს მთავარ საფრთხეს ცივილიზაციათა ომში, კერძოდ, დასავლურ და ისლამურ-კონფუციურ ცივილიზაციათა დაპირისპირებაში ხედავს. ბარბერი კი თავის მონოგრაფიაში „ჯიჰადი და Mc მსოფლიო“ [Barber, 1995] (აქ Mc მაკდონალდსის მნიშვნელობითაა და მსოფლიოს მაკდონალდსიზაციას ანუ ამერიკული ფასეულობის გლობალურ გავრცელებას გულისხმობს) თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების დინამიკას იმ წინააღმდეგობაში ხედავს, რომელიც, ერთი მხრივ, გლობალურ მომხმარებლობით კაპიტალიზმს, კომერციულ ეშმაკობებს, ტექნოლოგიას, პოპკუ-

ელტურასა და დისნეის, ხოლო, მეორე მხრივ, ტომობრიობას, ეთნიკურობას, რელიგიურობას და გამორჩეულობის თვითრწმენას შორის წარმოიშვა.

ამ ორი თითქოსდა ემოციების დინეზე დაწერილი შრომის საფუძველი არის მკაცრი ნორმატიული და ფასეულობაზე ორიენტირებული მიდგომა. ბარბერისათვის მაკმსოფლიოსა და ჯიპადს შორის პოლარიზაციის პრობლემა ისაა, რომ ორივე ძალა მტრულად არის განწყობილი დემოკრატიზაციისადმი. პირველი გლობალური ეკონომიკური სიძლიერის, მეორე კი ყოველივე განსხვავებულისადმი ფუნდამენტური მიუღებლობისა და სიძულვილის გამო. პანტინგტონისთვის კი გამორიცხულია სხვადასხვა ცივილიზაციებს შორის მორალური თანაბარუფლებიანობა.

პანტინგტონი დუმილით უვლის გვერდს იმ ფაქტებს, რომ ყველაზე უფრო ექსტრემისტი ანტივესტერნისტებიც კი ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე იყენებენ დასავლურ ტექნოლოგიებს – კომპიუტერს, ინტერნეტს, მობილურ ტელეფონებს, ვიდეოკამერატურას, ტელევიზორს, რომ არაფერი ვთქვათ დასავლურ სამედიცინო ტექნოლოგიებზე და, რაც მთავარია, სამხედრო ტექნიკაზე, რომლითაც ისევ დასავლეთს უნდა ებრძოლონ.

ბარბერი, პირიქით, ხაზს უსვამს დაპირისპირებული მხარეების ურთიერთგადახლართვას და ურთიერთში შეღწევას. იგი წერს: „ირანელ ფანატიკოსს ერთი თვალი მიპყრობილი აქვს მოლასაკენ, რომელიც საღვთო ომისკენ მოუწოდებს, მეორეთი კი რუპერტ მერდოკის „star tv“-ში „დინასტიას“, დონაჰიუს და სიმპსონებს მისჩერებია. ჩინელი მეწარმეები ერთმანეთს ეცილებიან, რომელი მიიპყრობს პარტიული ხელმძღვანელობის ყურადღებას და იმავდროულად თვალს ადევნებენ KFC-ის პრივილეგიებს. რუსული მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელიც იბრძვის ძველი სარწმუნოების ნებისმიერი განახლების წინააღმდეგ, კალიფორნიელ ბიზნესმენებთან ერთად სარისკო საქმეში ებმება ნატურალური წყლების ჩამოსხმისა და გაყიდვის სახით. ორთოდოქსი ქაშიდები და პირწავარდნილი ნეონაციისტები, ორიენი, როკ-მუსიკას მიმართავენ, როცა ახალი თაობის წინაშე წარსდგებიან ხოლმე“ (Barber, 1995, p.5).

მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ კულტურების სრული პოლარიზაცია ისევე შეუძლებელია, როგორც სრული პომოგენიზაცია. ამიტომ საკმაოდ ბევრი მკვლევარი უარყოფს რა კულ-

ტურის პომოგენიზაციასაც და პოლარიზაციასაც, მხარს უჭერს მესამე გზას, რომელსაც კულტურის პიბრიდიზაციას უწოდებენ.

პიბრიდიზაცია. ამ ცნებაში იგულისხმება ცალკეული კულტურების დაახლოება, ურთიერთგამდიდრება და ურთიერთშერწყმა ისეთნაირად, რომ ეროვნული ხასიათი არ იკარგება. იგი უბრალოდ ინოვაციას განიცდის და სხვა ეროვნული კულტურების ელემენტებით ივსება.

ასეთი კულტურის ჩამოყალიბების მიზეზი ხალხთა, იდეათა და ღირებულებათა ინტენსიური მოძრაობაა, რომელიც პოლიტიკურ და კულტურულ საზღვრებს არ სცნობს. იგი ზოგჯერ იძულებითია (მაგ., მონებით ვაჭრობა, რამაც აფრიკული მუსიკალური ტრადიციები შეიტანა ამერიკაში), ზოგჯერ ბაზარი მართავს (ნებაყოფლობითი მიგრაციები, რამაც მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოუტანა ამერიკულ, ევროპულ თუ ავსტრალიურ კულტურას). კულტურული პიბრიდიზაციის მაგალითებია ბანგრა მუსიკა ბრიტანეთის აზიური წარმოშობის ახალგაზრდებში, რომელიც ინდური მუსიკისა და ევროპული საცეკვაო რიტმების კომბინაციაა, ანდა რაი მუსიკა, რაც არაბული სიმღერებისა და დასავლური პოპის სინთეზია. გერმანელი მკვლევარი უბეკი კულტურული გლობალიზაციის საუკეთესო დადასტურებად მიიჩნევს იმ ფაქტს, რომ 1997 წელს საფრანგეთის პოპ-მუსიკის ფესტივალზე სწორედ რაი მუსიკის „მეფის“, ალჟირიდან ემიგრირებული მომღერლის პალედის სიმღერა „აიშამ“ გაიმარჯვა და ეს სიმღერა ყოველდღე გადაიცემა საფრანგეთის მთავარი რადიოსადგურებით. ბეკის აზრით, ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ფრანგულ ნაციონალურ კულტურაში მადრიბული ელემენტი დამკვიდრდა, ხოლო პალედი უცხოელების თვალში საფრანგეთს გამოხატავს და არა ალჟირს (Бек, 2001, с.40).

კულტურის პიბრიდიზაცია არ ნიშნავს კოსმოპოლიტიზაციას და დეტერიტორიზაციას. პიბრიდიზაციის დროს კულტურა ეროვნულობას ინარჩუნებს. დღევანდელი ფრანგული კულტურა უკვე უხეად შეიცავს არაბული (მადრიბული) და აფრიკული კულტურების ელემენტებს. სავსებით სხვა მდგომარეობა იყო ასი წლის წინ, როცა ფრანგულ კულტურაში ამ ელემენტებზე საუბარს უბრალოდ უაზრობად თვლიდნენ. მაგრამ მაშინაც და დღესაც ეს ფრანგული ეროვნული კულტურაა და არავის მოუვა აზრად იგი კოსმოპოლიტურ კულტურად მიიჩნიოს.

იგივე შეიძლება ითქვას დეტერიტორიზაციაზე. ევროპაში და ამერიკაში მიგრირებული აზიელები თუ აფრიკელები, მიუხე-

დავად თავიანთ კულტურაში ევროპული ელემენტის შემოსვლისა, ხშირად უფრო ნაციონალისტური იდეებით და მოქმედებებით გამოირჩევიან, ვიდრე მათი სამშობლოში დარჩენილი თანამემამულეები (მაგ., ქურთები, სომხები და ა. შ.). ასე რომ, კულტურის ჰიბრიდიზაცია, რომელიც ხელს არ უშლის ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნებას და ხშირად განმტკიცებასაც, როგორც ჩანს, ყველაზე უფრო შეეფერება კულტურული გლობალიზაციის დღევანდელ სურათს.

ენტონი სმიტი გლობალურ კულტურაში, რომელიც ახლა ყალიბდება და მისი აზრით მომავალში მართლაც საყოველთაო, გლობალური გახდება, სამ თავისებურებას ხედავს. ესაა მისი *უნივერსალურობა, ტექნიკურობა და დროის გარეშე არსებობა* (Smith, 1995, p.20).

უნივერსალურობა გამოიხატება მის საყოველთაობაში. არც ერთი აქამდე არსებული იმპერიული და ერთი შეხედვით „კოსმოპოლიტური“ კულტურა უნივერსალურობას ვერ დაიხმებს. ჩინეთის, რომის, ბიზანტიის, თუ საბჭოთა იმპერიების კულტურები, ანდა მსოფლიო ცივილიზაციები (ბუდისტური, ისლამური, ქრისტიანული) გარკვეულ საზღვრებში იყო მოქცეული და თავიანთი დრო და ადგილი ჰქონდა. დღევანდელი და ხვალისდელი გლობალური კულტურა, მიუხედავად იმისა, რომ პირველ რიგში დასავლეთ ევროპასთან და ჩრდილოეთ ამერიკასთან ასოცირდება, ძნელად ექვემდებარება დროში და სივრცეში განსაზღვრას.

ტექნიკურობაში იგულისხმება, რომ დღევანდელი გლობალური კულტურა პირველი წმინდა ტექნიკური ცივილიზაციაა. კულტურის ეთნიკური და ნაციონალური ელემენტების მიმართ იგი ძირითადად ნეიტრალურია. იგი ემყარება თანამედროვე ტექნიკურ მიღწევებს, ტექნოლოგიურ ბაზას, კომუნიკაციურ სისტემებს, რაც ქმნის ურთიერთზე დამოკიდებულ სოციალურ ქსელებს, რომლებიც თავის გამოხატულებას სტანდარტიზებულ, ტექნიკურ, ხშირად რაოდენობრივ ფორმაში პოულობენ. ამით აიხსნება ტექნიკური ინტელიგენციის გადამწყვეტი როლი თანამედროვე (უფრო სწორად გვიანი მოდერნიზმის) ეპოქაში და მის მიერ ჰუმანიტარული და ნაციონალისტური ინტელექტუალების შევიწროება.

გლობალური კულტურა დროის გარეშე კულტურაა. მას არა აქვს ისტორიული ფონი, განვითარების რიტმი, არა აქვს

დროის და თანამიმდევრობის გრძობა. ასეთმა ხელოვნურმა, არაბუნებრივმა გლობალურმა კულტურამ შეიძლება წარსული უბრალოდ ილუსტრაციის მიზნით და ეკლექტიკური კაპრიზების დასაკმაყოფილებლად გამოიყენოს, თვითონ კი უარს ამბობს ადგილზე ისტორიაში. უარყოფს რა განვითარების ისტორიულ ფესვებს, გლობალური კულტურა არის უფორმო, ყველგან არსებული და ზედაპირული.

როგორც ვხედავთ, სმიტის შეფასება საკმაოდ კატეგორიულია. ბუნებრივია, ასეთი მკვეთრი დასკვნები არ შეიძლება საწინააღმდეგო მოსაზრებებს არ იწვევდეს. განსაკუთრებით საკამათოა იმის მტკიცება, რომ გლობალურ კულტურას ისტორიული ფესვები არ აქვს. მრავალი ავტორი პირიქით ამტკიცებს, რომ კულტურის გლობალიზაციას მრავალი ისტორიული ანალოგი მოეძებნება. ამდენად, საინტერესო იქნება ამ საკითხზეც შევჩერდეთ.

მ.2. კულტურის გლობალიზაცია ისტორიულ რეტროსპექტივაში

მიუხედავად იმისა, რომ კულტურის გლობალიზაცია, იმ მნიშვნელობით, რაც ამ ცნებაში იგულისხმება, უდავოდ ახალი ფენომენია და სულ რამდენიმე ათწლეულს მოიცავს, კულტურების ურთიერთშერწყმა, მათი დიფუზია ყოველთვის მიმდინარეობდა და ამ პროცესის გარეშე ნებისმიერი ეროვნული კულტურის განვითარება შეუძლებელია. ერთ-ერთი ეთნოლოგიური თეორია – დიფუზიონიზმი – საერთოდ ნებისმიერი ეროვნული კულტურის ჩამოყალიბების და განვითარების მთავარ, განმსაზღვრელ ფაქტორად კულტურათა დიფუზიას მიიჩნევს და თვლის, რომ იზოლირებულად წარმოშობილი და განვითარებული კულტურები საერთოდ არ არსებობს.

მაგრამ კულტურული დიფუზიისაგან განსხვავებით, კულტურული გლობალიზაცია კულტურათა შერწყმას კი არ გულისხმობს, არამედ ერთიანი ზენაციონალური, გლობალური კულტურის ჩამოყალიბებას. ამდენად, კითხვა ასე ისმის: იყო თუ არა კაცობრიობის ისტორიაში ისეთი მომენტები, როცა ადგილი ჰქონდა ერთიანი, ზენაციონალური კულტურის ჩამოყალიბებას და გავრცელებას? ისტორიკოსთა მნიშვნელოვანი

ნაწილი ამ კითხვას დაიღებოდად პასუხობს და რამდენიმე ასეთ მომენტს ასახელებს:

მსოფლიო რელიგიები. ნებისმიერი რელიგია რწმენას ეროვნებაზე და სახელმწიფოზე მაღლა აყენებს და ყოველგვარი იდეა, ქმედება თუ ღირებულება, რაც მის დოგმებს ეწინააღმდეგება, მიუღებლად მიაჩნია. როცა ქრისტიანობა, ბუდიზმი ან ისლამი ვრცელდებოდა ამა თუ იმ ხალხში, აუცილებელი იყო ხალხს უარი ეთქვა იმ წეს-ჩვეულებებზე, ტრადიციებზე და იდეებზე, რომლებიც მათთვის ახლობელი და წინაპრებიდან მომდინარე იყო, მაგრამ ახალ სარწმუნოებას არ შეესაბამებოდა. ე. ი. ხალხი უარს ამბობდა ეროვნული კულტურის საკმაოდ დიდ ნაწილზე და მის ნაცვლად ახალ, რელიგიურ კულტურას ითვისებდა. ეს კულტურა კი ზეეროვნული და ზესახელმწიფოებრივი იყო. რელიგიური მორალიდან გამომდინარე, მხოლოდ შენივე სარწმუნოების ადამიანია შენი სულიერი ძმა და იგი უფრო ახლობელია რა ეროვნებისააც არ უნდა იყოს, ვიდრე შენი ეროვნების ის წარმომადგენელი, რომელიც სხვა სარწმუნოებას აღიარებს.

აქედან გამომდინარე, რომელიმე რელიგიის გავრცელება უკვე თავისთავად იყო თავისებური „რელიგიური გლობალიზაცია“. ისლამი, მაგალითად, საერთოდ უარყოფს ეროვნულ დაყოფას და ყველა მუსლიმანი ერთიანი საზოგადოების „უმზას“ წევრად მიაჩნია. შესაბამისად არსებობს ერთიანი ისლამური საზოგადოება, მუსლიმანი ხალხი და ისლამური კულტურა, ხოლო საკუთარ ენებზე ლოცვა კატეგორიულად აკრძალულია და ამ მიზნით მხოლოდ არაბული ენა გამოიყენება. იგივე შეიძლება ითქვას ქრისტიანულ რელიგიაზე. განსაკუთრებით კი კათოლიციზმზე, სადაც წირვა-ლოცვა მხოლოდ ლათინურ ენაზე უნდა შესრულდებოდეს. ეს თავისებური ენობრივი გლობალიზაციის მაგალითებია.

ცხადია, ვერავინ ვერ უარყოფს ქრისტიანული (მის შიგნით კი მართლმადიდებლური, კათოლიკური, პროტესტანტული), ისლამური, ბუდისტური, ინდუისტური, კონფუციანური კულტურების არსებობას. არც ის არ არის სადავო, რომ ერთი და იმავე რელიგიის მიმდევარი ხალხების კულტურებს გაცილებით მეტი აქვთ საერთო ერთმანეთთან, ვიდრე სხვა რელიგიის კულტურებთან (მაგ., ქართველი, რუსი, ბერძენი, რუმინელი საერთო მართლმადიდებლური კულტურის მატარებლები არიან და ერთმანეთთან უფრო ახლოს დგანან, ვიდრე ფრანგებთან,

ინგლისელებთან, ამერიკელებთან და მით უმეტეს არაბებთან და იაპონელებთან). მაგრამ ეროვნული კულტურების სრული შერწყმა და ერთიანი ზენაციონალური რელიგიური კულტურების წარმოქმნა მაინც არ მოხდა. ქართული კულტურა, მაგალითად, საგრძნობლად განსხვავდება ასევე მართლმადიდებლური ბულგარული ან სერბული კულტურისაგან. იგივე შეიძლება ითქვას სხვა ერთი და იგივე სარწმუნოების, მაგრამ სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა კულტურების შესახებაც. მაშასადამე, კულტურის გლობალიზაცია საშუალოდ რელიგიამ ვერ შეძლო, თუმცა სწორედ მან ითამაშა ყველაზე დიდი როლი იმ პროცესებში, რომლებსაც დღეს გლობალიზაციას ვუწოდებთ.

იმპერიები. მსოფლიო ისტორიაში არც თუ ისე იშვიათია შემთხვევები, როცა ცალკეულ იმპერიებში ხორციელდებოდა მიზანმიმართული (ზოგჯერ კი სტიქიური) პროცესი, რომლის მიზანიც იმპერიაში მცხოვრებ ხალხებს შორის ენობრივი, კულტურული თუ რელიგიური განსხვავების წაშლა იყო, რათა წარმოქმნილიყო ერთიანი ხალხი საერთო თვითშეგნებით, ენით, რელიგიით და კულტურით. მართალია, ასეთ შემთხვევაში უფრო გაბატონებული ეთნიკური ჯგუფის მიერ სხვა ხალხების ასიმილაციასთან გვაქვს საქმე, და არა ეროვნებების წაშლა, არამედ ერთი ეროვნების გაბატონებული მდგომარეობის მიღწევა ხდებოდა ხოლმე. მაგრამ მაინც ეს პროცესი გარკვეულად ემსგავსება დღევანდელ კულტურულ გლობალიზაციას (დღესაც ხომ ბევრს მიაჩნია, რომ გლობალიზაცია სხვა არაფერია თუ არა ამერიკანიზაცია).

ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დაპყრობილ ტერიტორიაზე, სადაც ერთიანი იმპერია ფაქტიურად შექმნისთანავე დაიშალა და ცალკეული სახელმწიფოები წარმოიშვა, ადგილი ჰქონდა აღმოსავლური და ბერძნული კულტურების უნიკალურ სინთეზს, რაც ელინისმის სახელითაა ცნობილი. ელინისტური კულტურა ფაქტიურად ერთიანი კულტურაა, საერთო ოფიციალური და ლიტერატურული ენით (ბერძნული) და ერთიანი ღირებულებებით. მიუხედავად იმისა, რომ ელინისტური სახელმწიფოების მოსახლეობა ეთნიკურად საკმაოდ ჭრელი იყო და ადგილობრივი ენობრივ-კულტურული განსხვავებები საკმაოდ საგრძნობი, საერთო ელინისტური კულტურა სრულიად აშკარად გამოკვეთილი ფენომენია და იგი კულტურული გლობალიზაციის ერთ-ერთ პირველ მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ.

კულტურული გლობალიზაციის აშკარა ნიშნები იგრძნობოდა რომის იმპერიაში. მიუხედავად უზარმაზარი ტერიტორიისა და მოსახლეობის სიჭრელისა, აქ ეს პროცესი საკმაოდ წარმატებით ხორციელდებოდა. დაპყრობილი და შემოერთებული ტერიტორიების საბოლოო დამორჩილება და იმპერიის ნაწილად გადაქცევა იმდენად სამხედრო ძალით არ ხდებოდა, რამდენადაც რომაული კულტურისა და ლათინური ენის დამკვიდრებით. რომი ამას ახერხებდა იმით, რომ იმით დაკავებულ ტერიტორიებზე მმართველ ელიტას იმავე პოზიციებზე ტოვებდა, რომლებზეც იმყოფებოდნენ და ცდილობდა მათ კულტურულ და პოლიტიკურ ინკორპორაციას რომის სახელმწიფოში. შედეგი თვალსაჩინო იყო, ხდებოდა შემოერთებული ხალხების (განსაკუთრებით განვითარების შედარებით დაბალ საფეხურზე მყოფი ეთნიკური ჯგუფების, რომლებისთვისაც სახელმწიფოებრიობა და დამწერლობა უცნობი იყო) მასობრივი რომანიზაცია, ლათინიზაცია და რომაული კულტურის სამყაროში ჩართვა.

შუა საუკუნეებში იგივე პროცესი ხდებოდა ბიზანტიის იმპერიაში, სადაც მართლმადიდებლური რელიგიისა და ბერძნული ენის საფუძველზე ხდებოდა იმპერიის ფარგლებში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების შერწყმა ერთიან კულტურად და ერთიან ეთნოსად. კიდევ უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობდა ეს პროცესი არაბთა ხალიფატში, სადაც ისლამური რელიგია და არაბული ენა იქცა იმ ფაქტორებად, რომლებმაც უამრავი სხვადასხვა ხალხი და ტომი გააერთიანეს ერთ ეთნოკულტურულ ერთობად. ცოტა მოგვიანებით მსგავსი მოვლენები განვითარდა ოსმალეთის იმპერიაშიც, როცა ჩამოყალიბდა თურქი ეთნოსი და მასში მრავალრიცხოვანი ეთნიკური ჯგუფის ჩართვა მოხდა.

ახალ პერიოდში უნდა აღინიშნოს ბრიტანეთის იმპერია, რომელიც, ალბათ, ყველაზე გლობალური იმპერია იყო ისტორიაში. განსხვავებით ზემოთ ხსენებული ანტიკური და შუა საუკუნეების იმპერიებისაგან, იგი არ წარმოადგენდა სახმელეთო, კომპაქტურ და ტერიტორიულად ერთიან სივრცეს, არამედ შეადგენდა ერთმანეთისაგან ზღვით დაშორებულ, სხვადასხვა კონტინენტებზე მდებარე ხალხებისა და ქვეყნების კონგლომერატს, რომლებიც ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავდებოდნენ თავიანთი ენებით, რელიგიით, კულტურით და მენტალიტეტით. ასეთ პირობებში, ცხადია, შეუძლებელი იყო მათი ისეთნაირად დაახლოება, რომ რაღაც საერთო სოციალურ-

კულტურული ერთობა ჩამოყალიბებულიყო, მაგრამ კულტურების ჰიბრიდიზაცია უდავოდ ხდებოდა. ეს პირველ რიგში ეხება ინგლისური ენის საყოველთაო გავრცელებას იმპერიაში და ინგლისური განათლების სისტემის დანერგვას. ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ის ფაქტი, რომ ადგილობრივი ელიტის შვილები უმაღლეს განათლებას იღებდნენ რა კემბრიჯისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტებში, შემდეგ ცდილობდნენ თავიანთ ქვეყნებში ისეთი რეფორმები გაეტარებინათ, რაც მათ „ევროპიზაციას“ შეუწყობდა ხელს. ბრიტანეთის იმპერიის ცალკეული ნაწილების ურთიერთდაკავშირებასა და ურთიერთდაახლოებაში დიდი როლი ითამაშა ტექნიკურმა პროგრესმა, კერძოდ, ტელეგრაფმა. მის შემდეგ, რაც დიდი ბრიტანეთი ტელეგრაფის კაბელით დაუკავშირდა ერთი მხრივ ჩრდილოეთ ამერიკას, ხოლო მეორე მხრივ ინდოეთისა და ინდოჩინეთის გავლით ავსტრალიას, ინფორმაციების გაცვლა მეტროპოლიასა და კოლონიებს შორის სწრაფი და ყოველდღიური გახდა, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო ინგლისური ენისა და ინგლისური კულტურის ფართოდ გავრცელებისათვის.

ბრიტანეთის იმპერიისაგან განსხვავებით, რუსეთის იმპერია ტერიტორიულად კომპაქტური სახმელეთო იმპერია იყო. ამიტომ მასში შემაჯავლ ვთნიკურად არარუსულ ტერტორიებს კოლონიების სტატუსი არ ჰქონია და უშუალოდ იყო მიერთებული იმპერიას. შესაბამისად ავტონომიაზე და განსხვავებულ პოლიტიკაზე არარუსულ ტერიტორიებზე ლაპარაკიც კი გამორიცხული იყო. ერთადერთი ოფიციალური პოლიტიკა ეროვნებების მიმართ რუსიფიკაცია იყო. როგორც განათლების, ისე საქმეთ-წარმოების ენა მთელს იმპერიაში რუსული უნდა ყოფილიყო. ამ პოლიტიკას გარკვეული წარმატება ჰქონდა იმ ხალხების მიმართ, რომლებსაც ისტორიულად არასოდეს ჰქონიათ თავიანთი სახელმწიფო ან პოლიტიკურ-ტერიტორიული ერთეული და წარმართულ ანდა მართლმადიდებლურ რელიგიებს აღიარებდნენ (ვოლგისპირეთის, ურალის, ციმბირის, შორეული აღმოსავლეთისა და უკიდურესი ჩრდილოეთის ხალხები, აგრეთვე უკრაინელები და ბელორუსები). დანარჩენ ხალხებში რუსიფიკაცია დიდ წინააღმდეგობას აწყდებოდა ერთი მხრივ ისლამური სარწმუნოების ძლიერი, ხშირად ფანატიზმამდე მისული პოზიციების გამო (ჩრდილოეთ კავკასიის, შუა აზიის და აზერბაიჯანის მოსახლეობა), მეორე მხრივ სხვა უფრო დაწინაურებული ცივილიზაციისადმი კუთვნილების გამო (ბალტიის-

პირეთი, ფინეთი, პოლონეთი) და მესამე მხრივ ძველი სახელმწიფოებრიობისა და კულტურული ტრადიციების არსებობის გამო (ქართველები, სომხები). ასე რომ, მიუხედავად მიზანდასახული მცდელობისა, საერთო რუსეთული კულტურა ვერ ჩამოყალიბდა, თუმცა იმპერიის ხალხების კულტურების გარკვეული დაახლოება რუსულ კულტურასთან და ზოგიერთი საერთო ნიშნის წარმოქმნა უდავოდ მოხდა.

კიდევ უფრო ინტენსიურად ხდებოდა ასიმილაციისა და ეთნოსთმორისი ინტეგრაციის პროცესების არათუ წახალისება, არამედ ხშირ შემთხვევაში შემუშავება და განხორციელება საბჭოთა იმპერიაში. ოფიციალური საბჭოთა პროპაგანდა აცხადებდა, რომ შეიქმნა ახალი ისტორიული ერთობა „საბჭოთა ხალხი“, რაც ერთიანი საბჭოთა ერის ჩამოყალიბების წინაპირობად ცხადდებოდა. აშკარა ფაქტად მიიჩნეოდა ერთიანი საბჭოთა კულტურის არსებობა, რომელიც შინაარსით სოციალისტური, ფორმით კი ეროვნული (მრავალეროვნული) იყო. ამგვარად, ის, რაც ოფიციალურად აღიარებული იყო და რისი პროპაგანდაც ხდებოდა, თავისუფლად შეიძლება მივიჩნიოთ კულტურული გლობალიზაციის გამოვლინებად ერთი ქვეყნის ფარგლებში. სხვა საკითხია, რომ საბჭოთა ხალხი და საბჭოთა კულტურა უფრო კომუნისტური პროპაგანდა იყო, ვიდრე რეალობა, მაგრამ ასევე აბსოლუტურად არასწორია ამ პროცესის უარყოფა. საბჭოთა ხელისუფლების თითქმის 75 წლის მანძილზე, მართლაც ჩამოყალიბდა ხალხის რაღაც რაოდენობა, რომელსაც საბჭოთა ხალხი შეიძლება ეწოდოს. ისინი რეალურად არ მიეკუთვნებოდნენ კონკრეტულად რომელიმე ეროვნებას და არ იყვნენ რომელიმე ეროვნული კულტურის მატარებლები. მათთვის სამშობლო მთელი საბჭოთა კავშირი იყო და არა რომელიმე რესპუბლიკა. ცხადია, მათი აბსოლუტური უმრავლესობა რუსულად ლაპარაკობდა და რუსულ განათლებას იღებდა, მაგრამ თავს რუსებად არ მიიჩნევდნენ. ზოგადად ისინი რუსულენოვან (русскоязычные) მოსახლეობად იწოდებოდნენ და საბჭოთა ხელისუფლების დასაყრდენად ითვლებოდნენ ეროვნულ რესპუბლიკებში. მათი რიცხვი ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა და საბოლოოდ უნდა გადაქცეულიყვნენ კიდევ საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის უმრავლესობად. ამ პროცესს ბევრი რუსიფიკაციის თანამედროვე ვარიანტად თვლიდა, მაგრამ ის ფაქტი, რომ გარკვეული საბჭოთა კულტურული (და არა მარტო კულტურული) გლობალიზაცია აშკარად ხდებოდა, სადავო არ უნდა იყოს.

იდეოლოგიები. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელმაც საგრძნობი როლი ითამაშა კულტურის გლობალიზაციაში არის არარელიგიური, სეკულარული იდეოლოგიების წარმოქმნა და გავრცელება. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ისეთი პოლიტიკური იდეოლოგიები, როგორც სოციალიზმი და ლიბერალიზმი.

სოციალიზმი და კერძოდ მისი უკიდურესი, მარქსისტული ვარიანტი – კომუნიზმი – სათავეს XIX საუკუნის ევროპული კაპიტალისტური ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციისგან იღებს და გულისხმობს როგორც ფილოსოფიურ, თეორიულ მოძღვრებას, ისე პრაქტიკულ ქმედებას და ბრძოლას. იგი ძალიან სწრაფად გავრცელდა მთელს მსოფლიოში და განსაკუთრებით ეკონომიკურად და კულტურულად შედარებით ჩამორჩენილ ქვეყნებსა და რეგიონებში. თუმცა მან საკმაო ცვლილებები განიცადა ადგილობრივი პირობებიდან გამომდინარე და დღეს შეიძლება ლაპარაკი ისეთ ცნებებზე, როგორცაა საბჭოთა, ჩინური, იუგოსლავიური თუ დასავლეთ ევროპული კომუნიზმი, ანდა აფრიკული, არაბული და ლათინურ-ამერიკული სოციალიზმი, ზოგადად იდეები საერთოა და ამდენად იგი ერთიან იდეოლოგიად წარმოჩინდება.

ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა მარქსიზმის ერთ-ერთი ძირითადი დებულება, რომ ისტორიის განვითარების ობიექტური კანონებიდან გამომდინარე, მსოფლიო რევოლუციურ პროცესში პროლეტარიატის გამარჯვება გარდაუვალია და შესაბამისად მთელს მსოფლიოში დამყარდება უკლასო, სოციალისტური საზოგადოება. სოციალისტური მსოფლიო სისტემა, რომელიც მთელს დედამიწას მოიცავს, შემდგომი განვითარების და სრულყოფის შესაბამისად გარდაიქმნება მსოფლიო კომუნისტურ სისტემად. როცა მთელს მსოფლიოში კომუნიზმი გაიმარჯვებს, თავისთავად გამოირიცხება სახელმწიფოების არსებობის აუცილებლობა. პოლიტიკური საზღვრები აღარ იარსებებს და ერთი ადგილიდან მეორეში მიმოსვლა, თუ საქონლის გაცვლა უპრობლემო იქნება. ეკონომიკური განსხვავებები განვითარების დონეში მოისპობა, ყველგან სიუხვე და სიმდიდრე იქნება და წარმოება მოთხოვნილების შესაბამისი გახდება. ფულის არსებობა აზრს დაკარგავს. ყოველივე ამის შედეგად კულტურული განსხვავებები ხალხებს შორის მოისპობა, ჩამოყალიბდება ერთი საერთო ენა, რომელიც არა დღეს არსებული რომელიმე ენა, არამედ ახალი, სინთეზურ საფუძველზე წარმოშობილი ენა იქნება.

ყოველთვის ამის შედეგად კი ერების გაქრობა და მათი თანდათანობითი შერწყმა ერთ ენაზე მოლაპარაკე და ერთიანი კულტურის მქონე ახალ ერად გარდაუვალი გახდება.

ზემოაღნიშნული დებულება (სხვა საქმეა, რომ იგი ფაქტიურად სრული უტოპია გამოდგა და მიუხედავად უამრავი ბრძოლისა და მსხვერპლისა კრახით დასრულდა) კლასიკური მაგალითია სრული გლობალიზაციისა. ამგვარად, თუ თანამედროვე გაგებით გლობალიზაციის ანალოგებს წარსულში დავუწყებთ ძიებას, მარქსიზმი ალბათ ყველაზე ნათელი და შესაფერისი მაგალითი იქნება.

რაც შეეხება ლიბერალიზმს, იგი უკვე დიდი ხანია წარმოადგენს დასავლური ფასეულობების მსოფლიოში გავრცელებისა და დამკვიდრების იდეოლოგიას. დასავლური ლიბერალიზმის ისეთი დებულებები, როგორცაა დემოკრატია, ინდივიდუალიზმი, ადამიანის უფლებები, თვითგამორკვევა და სხვ. თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების საკვანძო საკითხებია და საერთაშორისო სამართლის ნორმად იქცა. ლიბერალიზმის სულ უფრო და უფრო მკვიდრად დამკვიდრება მსოფლიოს ისეთ რეგიონებში, სადაც ადრე სულ სხვა იდეოლოგიები იყო გაბატონებული, უჭკველი ფაქტია. სწორედ საზოგადოებრივი ურთიერთობების ყველა სფეროს ლიბერალიზაცია მიიჩნევა გლობალიზაციის აუცილებელ პირობად. მეტიც, „დემოკრატიული მშვიდობის“ თეორიის თანახმად, თუ ყველა ქვეყანაში ლიბერალური რეჟიმი იქნება, ომი სახელმწიფოთა შორის გამორიცხებულია. ეს კი მთავარი ხელშემწყობი პირობა იქნება მსოფლიოს ქვეყნებისა და ხალხების პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული დაახლოებისთვის. ასე რომ, ლიბერალიზმი გლობალიზაციის წინაპირობაა.

მაგრამ არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ ლიბერალიზმისა და კერძოდ, დასავლური ფასეულობების გავრცელება არადასავლურ ქვეყნებში ხშირად ვესტერნიზაციად და ახალ იმპერიალიზმად აღიქმება, რაც მძაფრ უკურეაქციას იწვევს, ნაციონალიზმისა და რელიგიური ფუნდამენტალიზმის აფეთქების წყარო ხდება.

მ.პ. თანამედროვე კულტურული გლობალიზაციის ფორმები

თანამედროვე კულტურული გლობალიზაცია, როგორც რთული და მხრავალმხრივი პროცესი თავს ისინს სხვადასხვა ფორმით. მისი დამახასიათებელი ნიშნებია: უპრეცედენტო მასშტაბის ახალი გლობალური ინფრასტრუქტურები; კულტურული გაცვლა-გამოცვლის გაზრდა და დაჩქარება; დასავლური მასობრივი კულტურის როლის ზრდა გლობალურ კულტურულ ურთიერთობებში; კულტურული პროდუქციის წარმოებაში მულტინაციონალური კომპანიების როლის ზრდა; გლობალური კულტურული ურთიერთმოქმედებების გეოგრაფიის ცვლილება მეორე მსოფლიო ომამდელ სურათთან შედარებით და სხვ. ეს ზოგადი ნიშნები გამოიხატება როგორც მთლიანად კულტურასთან მიმართებაში, ისე კულტურის ცალკეული სფეროების მიმართაც.

მ.პ.1. გლობალური ინფრასტრუქტურები: ტელეკომუნიკაციები და ინტერნეტი

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდი აღინიშნება რაოდენობრივი და თვისობრივი ცვლილებებით, ტელეკომუნიკაციების ექსპლუატაციის თვალსაზრისით. ეს ცვლილებები უპირველეს ყოვლისა ტექნოლოგიური სიახლეებით იყო გამოწვეული, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა ტელეკომუნიკაციების მოცულობა და სისწრაფე. თვისებრივად ახალი ტექნოლოგიის სადენებს და კაბელებს შეეძლოთ ინფორმაციის უზარმაზარი რაოდენობა მყისიერად გადაეტანათ ნებისმიერ წერტილში. სწორედ ამ ახალი სისტემების დაწერგვამ დაუდო საფუძველი ინფორმაციულ გლობალიზაციას.

პირველი ახალი საკომუნიკაციო სისტემა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დამკვიდრდა, იყო ტელექსი, რომელიც საშუალებას იძლეოდა ტექსტის ორმხრივი ურთიერთგაცვლისა, ნაცვლად ომამდე არსებული ტელეგრაფის ცალმხრივი მიმართულებისა. შემდეგ ტრანსატლანტიკური სატელეფონო კაბელის გაყვანამ ტელეგრაფი და ტელექსი ტელეფონით შეცვალა საერთაშორისო კომუნიკაციებში. განსაკუთრებით სწრაფად გაიზარდა ტელეკომუნიკაციების რაოდენობა 80-90-იან წლებში.

1983 წელს მოქმედებდა 22 ათასი ტრანსატლანტიკური და 2 ათასი ტრანსპასიფიკური (წყნარი ოკეანის გადაშტეკვით) კაბელი. ხოლო 1996 წელს შესაბამისად 1264 ათასი და 864 ათასი. იმავე პერიოდში სატელეკომუნიკაციო კავშირების ხაზების რიცხვი ატლანტის ოკეანის გავლით 78 ათასიდან 710 ათასამდე, ხოლო წყნარი ოკეანის გავლით 39 ათასიდან 234 ათასამდე გაიზარდა (Held et al., 1999, p. 343). ეს მაშინ, როცა პირველი ექსპერიმენტული საკომუნიკაციო სატელეკომუნიკაციო 1962 წელს ამოქმედდა აშშ-ში.

კიდევ უფრო თვალსაჩინო ზრდა აღინიშნა მსოფლიო სატელეკომუნიკაციო კავშირებში. 1982 წელს მსოფლიოში დაფიქსირდა 12,7 მილიარდი წუთი სატელეკომუნიკაციო საუბარი, 1996 წელს კი - 67,5 მილიარდი.

ცხადია, კომუნიკაციების ინტენსივობა თანაბარი არ არის მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით. ეს კარგად ჩანს ცხრილიდან №8.1.

ცხრილში მოცემული მონაცემები მეტყველებს თუ რა უზარმაზარი როლს ენიჭება კომუნიკაციის საშუალებებს. შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ეპოქა ინფორმაციული, კომუნიკაციური რევოლუციის ეპოქაა. თანაც, ის მონაცემები, რომლებიც ცხრილშია მოყვანილი 1995 წელს შეესაბამება და ახლა გაცილებით მეტია.

ტელეკომუნიკაციური ინფრასტრუქტურა სხვადასხვა ქვეყნებში (1995 წ.)

ცხრილი №8.1

ქვეყანა	მოსახლეობა (მლნ)	ფოტური ტელეფონები (ათასი)	ფაქსი მანქანები (ათასი)	პერსონალური კომპიუტერები (ათასი)	ტელეფონიდან დარეკვა (მლნ წუთი)	გარეგან დარეკვა (მლნ წუთი)
ჩინეთი	1201,0	3629	279	2600	533	551
საფრანგეთი	58,1	1379	1200	9300	2804	2999
გერმანია	81,9	3500	1447	13500	5244	3881
ინდოეთი	929,3	135	50	1000	341	805
იაპონია	125,1	10204	6000	19000	1638	1140
შვედეთი	8,8	2025	უცნობია	1700	900	უცნობია
დიდი ბრიტანეთი	58,5	5737	უცნობია	10900	4016	4021
აშშ	263,1	33786	14052	86400	15623	7010

წყარო: (Held et al., p. 344)

მაგრამ ინფორმაციული გლობალიზაციის ყველაზე მკაფიო მაგალითი ინტერნეტია, რომელმაც სრულიად ახალ ეპოქას დაუდო სათავე და ფაქტიურად ნებისმიერი ინფორმაციის მომენტალური მიღება შესაძლებელი გახადა დედამიწის ნებისმიერი რეგიონიდან. ფაქტიურად, ინტერნეტმა დროისა და მანძილის პრობლემა მოხსნა.

ინტერნეტი საშუალებას იძლევა: მექსეულად მოხდეს კონტაქტი ინტერნეტის ნებისმიერ მომხმარებლებს შორის; ჩატარდეს ინტერნეტ-კონფერენციები და კრებები ადგილის შეუცვლელად; დაუკავშირდე ნებისმიერ რეფერენტულ ჯგუფს და სხვადასხვა ელიტებს, რითაც სტატუსში განსხვავების ფაქტორის ლიკვიდაცია ხდება. გამოიყენო იგი დასვენებისა და გართობის საშუალებად; განახორციელო ბიზნესის წარმართვა, ვაჭრობა, საბანკო ოპერაციები, საქონლისა და მომსახურების რეკლამა; გამოიყენო როგორც სწავლების საშუალება, მიიღო ნებისმიერი საგანმანათლებლო პროგრამა და ჩართო სხვადასხვა რანგის სპეციალისტები; უზრუნველყო პირადი მიობილური კავშირები და კომფორტული ცხოვრება; მოახდინო ავტომობილის, საყოფაცხოვრებო ტექნიკის მართვა დისტანციაზე; გამოიყენო იგი როგორც მოქალაქეებსა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთობების საშუალებად და ოპერატიული რეაგირება მოახდინო სიტუაციის ცვლილებაზე ქვეყნის ნებისმიერ რეგიონში; ორგანიზება გაუკეთო მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს რეალური დროის რეჟიმში (Удовик, 2002, с. 223).

ამ ამოუწურავი საშუალებების ფენომენმა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო ერთ სისტემად გააერთიანა და ამასთან გააღრმავა განსხვავება ბირთვისა და პერიფერიის ქვეყნებს შორის. ფაქტიურად კაცობრიობა დაიყო ინტერნეტის მცოდნე და ინტერნეტის უცოდინარ ნაწილებად ანუ „მქონებლებად“ და „უქონლებად“. ინტერნეტის მომხმარებელთა 38,4% აშშ-ზე მოდის (ეს აბსოლუტურ ციფრებში 135 მილიონია ანუ ქვეყნის მოსახლეობის ნახევარი), 24,1% – დასავლეთ ევროპაზე, 7,6 – იაპონიაზე, 1,9% – რუსეთზე, 4,5% – ჩინეთზე, 4,2% – სამხრეთ კორეაზე, 4,3% – კანადაზე, 4,0% – ბრაზილიაზე, 2,3% – ავსტრალიაზე, 1,8% – ტაივანზე და ყველა დანარჩენ ქვეყანაზე – 12,4%. თუ ინტერნეტით სარგებლობს აშშ-ის მოსახლეობის ნახევარი, იაპონიაში ეს მაჩვენებელი 23%-ია, იტალიაში – 20%, რუსეთში – 4%, ჩინეთში – 1,3% (Baylis and Smith, 2001, p. 548). ამასთანავე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ

ინტერნეტის გამოყენების ტემპი ძალიან სწრაფად იზრდება და ალბათ მომავალში სხვაობა ცენტრსა და პერიფერიის ქვეყნებს შორის რამდენადმე შემცირდება. მოსალოდნელია, რომ ინტერნეტით მოსარგებლეთა გეოგრაფია ქვეყნების შიგნითაც შეიცვლება, სადაც დღეს აშკარა დისპროპორციაა. მაგალითად, რუსეთში ინტერნეტით მოსარგებლეთა 60% მოსკოვის აგლომერაციაზე მოდის, უკრაინაში კი კიევის წილი 45%-ია (Удовек, 2002, с. 224–225). საუარაუდოა, რომ კიდევ უფრო მაღალი იქნება თბილისის წილი საქართველოში ინტერნეტით მოსარგებლეთა შორის.

მ.3.2. კულტურის ტნკ-ები. კულტურის გლობალური ბაზარი

როგორც უკვე ითქვა თანამედროვე ეპოქა ტრანსნაციონალური კორპორაციების რაოდენობისა და როლის უპრეცედენტო ზრდის ეპოქაა და სწორედ ეს ფაქტი ითვლება გლობალიზაციის ერთ-ერთ ძირითად ნიშნად. ტრანსნაციონალურმა კორპორაციებმა მოიცვა ეკონომიკის ყველა სფერო და, ბუნებრივია, არც კომუნიკაციები წარმოადგენს გამონაკლისს.

70-იან წლებამდე ტელეკომუნიკაციების კორპორაციები და მედიის კომპანიები საკმაოდ მრავლად იყვნენ სხვადასხვა ქვეყნებში, მაგრამ ისინი, როგორც წესი, ეროვნულ კორპორაციებს წარმოადგენდნენ და შიდა ბაზარს ემსახურებოდნენ. ხოლო უმრავლეს ქვეყნებში როგორც ტელესაკომუნიკაციო კომპანიები, ისე ტელერადიოგადაცემები სახელმწიფოს მკაცრი კონტროლის ქვეშ იყო. იგივე შეიძლება ითქვას პრესაზე. 70-იანი წლებიდან მდგომარეობა მკვეთრად იცვლება და ტელეკომუნიკაციებისა და მედიაინდუსტრიის ეროვნულმა თუ გლობალურმა რეგულაციამ ტრანსფორმაცია განიცადა. ეს გამოწვეული იყო სხვადასხვა მიზეზებით, კერძოდ, მფლობელობის მზარდი კონცენტრაციით, სახელმწიფო საკუთრების კერძო საკუთრებაზე გადასვლის ტენდენციით, კორპორაციების ტრანსნაციონალურ სტრუქტურაზე გადასვლით, პატარა ფირმების შესყიდვით და სხვ.

დღეს უმსხვილესი ტელესაკომუნიკაციო და მედიაინდუსტრიის კორპორაციებიდან უმრავლესობა ამერიკულია, შემდეგ მოდის დასავლეთ-ევროპული და იაპონური კორპორაციები. სხვა

რეგიონების წილი უმნიშვნელოა. კერძოდ, 81 უმსხვილესი კორპორაციიდან 39 ამერიკული, 29 ევროპული, 8 იაპონური, 5 კანადური და 1 ავსტრალიურია. ამერიკული კორპორაციებიდან პირველ რიგში აღსანიშნავია: თაიმ-უორნერი, უოლტ დისნეი, ABC, CBS. იაპონური კორპორაციების ამ სექტორში ყოფნა განპირობებულია არა ადგილობრივი კულტურული ინდუსტრიის ექსპანსიით, არამედ – მედიის და ელექტრონული მრეწველობით. როგორც სონი, ისე მაცუშიტა დამკვიდრდა ამ სფეროში ამერიკული ფირმების კოლეუმბიის (სონი) და MCA-ის (მაცუშიტა) შექმნით. ნიუს ინტერნეიშენელი არის ავსტრალიური კომპანია, რომელიც რუპერტ მერდოკის საკუთრებაა. ევროპაში მხოლოდ ოთხ ქვეყანაშია მნიშვნელოვანი მედია, კორპორაციები. დიდ ბრიტანეთში ესაა Thorn-EMI, BBC, რანკი და როიტერი, გერმანიაში – ბერთელსმანი, საფრანგეთში – მატრა-აშპეტი და ავასი, ხოლო ელსვეიერი და პოლიგრამი – ნიდერლანდებში.

ამ კორპორაციების უპირატესობა და დომინირება დარგების მიხედვით იცვლება. ინფორმაციის მოპოვებაში ლიდერობენ UPI (United Press Internationals), ასოშიტედ პრესსი და როიტერი. მაშინ, როცა ვიზუალური ინფორმაციის მოგროვება მთავარი ქსელების გარეთ, ძირითადად, როიტერისა და WTN-ის ხელშია. საერთაშორისო სატელევიზიო ახალ ამბებში CNN და BBC ლიდერობს. მუსიკალური ფირფიტებით ვაჭრობის 73% Thorn-EMI-ს, პოლიგრამის, ვორნერისა და სონის წილად მოდის. სატელევიზიო პროგრამებისა და ფილმების ბაზარში აშშ-ის კორპორაციების უპირატესობა აშკარაა.

როგორც ვხედავთ, მსოფლიო პრესის, ტელევიზიის, მუსიკის, კინოსა და კულტურის სხვა სფეროების ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობა რამდენიმე ტრანსნაციონალურ კორპორაციას უკავია, რაც კულტურული გლობალიზაციის და კულტურის საბაზრო პროდუქტად გადაქცევის ნათელი დადასტურებაა.

8.3.3. რადიო და მუსიკის ინდუსტრია

ელექტრონული მედიისა და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებს შორის რადიო ყველაზე უფრო გლობალიზებულად შეიძლება ჩაითვალოს. მისი გამოგონება XX საუკუნის დასაწყისში მოხდა და თავდაპირველად ტელეგრაფის ალტერნატივად მიიჩნეოდნენ. რადიოს მნიშვნელობა განსაკუთრებით მოკლეტალღოვანი სიხშირის შექმნის შემდეგ გაიზარდა. იგი ტექ-

ნოლოგიურად მარტივი და იაფი, მაგრამ მირგაბმულობის საშუალებად იქცა. ამ მიზეზების გამო, რადიოგადაცემების ტრანსნაციონალიზაცია და გლობალური დიფუზია სხვა ელექტრონული მედიის საშუალებებზე ბევრად ადრე მოხდა. ჯერ კიდევ მეორე მსოფლიო ომის წინ რადიო მასობრივი საერთაშორისო კომუნიკაციის მთავარი საშუალება იყო. ცივი ომის პერიოდმა მნიშვნელოვანი სტიმული მისცა სხვა ქვეყნებისთვის გამიზნული პროპაგანდისტური შინაარსის რადიოგადაცემების ფართო გავრცელებას. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ისეთი რადიოსადგურები, როგორიცაა „ამერიკის ხმა“, „თავისუფლება“, „გერმანული ტალღა“ და სხვ.

უკანასკნელ ათწლეულებში ელექტრონული მედიის სხვა საშუალებების განვითარების გამო (პირველ რიგში კი საკაბელო ტელევიზია და განსაკუთრებით ინტერნეტი) რადიოს როლი შემცირდა, უფრო სწორედ იგი აღარ არის საერთაშორისო კომუნიკაციების ერთადერთი საშუალება მოსახლეობის ფართო ფენებისთვის. მაგრამ იგი კვლავ რჩება ყველაზე უფრო მასობრივ და ყველგან არსებულ ელექტრომედიის საშუალებად. ამდენად, მისი როლი გლობალიზაციის პროცესში უაღრესად მნიშვნელოვანია.

გარდა საინფორმაციო და პროპაგანდისტული მნიშვნელობისა, რადიოკულტურის დიფუზიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა. განსაკუთრებით დიდია რადიოს როლი მუსიკის პოპულარიზაციაში. კერძოდ, სწორედ რადიოს საშუალებით მოხდა ანგლოამერიკული პოპ-მუსიკის მთელ მსოფლიოში გავრცელება. როკენ-როლის ევროპაში დამკვიდრებაც რადიოს დამსახურებაა.

თანამედროვე დასავლური პოპ-მუსიკის მთელს მსოფლიოში ფართოდ გავრცელება და მისი პოპულარობა ყველა კონტინენტზე, გლობალიზაციის ერთ-ერთი გამოვლინებაა. ამ პროცესში რადიოსთან ერთად არსებით როლს თამაშობს მუსიკის ინდუსტრია, რომელიც, თავის მხრივ, ტრანსნაციონალურ სახეს იღებს. მსოფლიოში უკვე რამდენიმე ათეული ტრანსნაციონალური კორპორაციაა, რომელიც მუსიკალური ფირფიტების წარმოებითა და გავრცელებით არის დაკავებული. მუსიკალური პროდუქციის ექსპორტი, იმპორტი, უცხოელი შემსრულებლებისა და უცხოური მუსიკის შექრა ეროვნულ ბაზარზე ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა. კიდევ ერთი დამახასიათებელი ნიშანი გლობა-

ლიზაციის პერიოდში არის უცხოური (ძირითადად ამერიკული) სტილის და მანერის შეჭრა და დამკვიდრება ეროვნულ მუსიკაში. ყოველივე ამის შედეგად მსოფლიოს ქვეყნების აბსოლუტურ უმრავლესობაში სერიოზულ პრობლემად აღიქმება ეროვნული მუსიკალური ტრადიციების დაკარგვა და მისი ანგლო-ამერიკულ სტილზე ტრანსფორმაცია. ეროვნული მუსიკალური პროდუქციის წილი საკუთარ ეროვნულ ბაზარზეც კი მცირდება, რომ არაფერი ვთქვათ მის ექსპორტზე მსოფლიო ბაზარზე, რომელიც ძირითადად ამერიკული პოპ-მუსიკით არის გაჯერებული.

მ.3.4. ტელევიზია

ტელევიზიამ, როგორც ელექტრომედის ერთ-ერთმა მთავარმა სფერომ, თავიდანვე წამყვანი ადგილი დაიკავა ელექტროკომუნიკაციებსა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს შორის. იგი ყოველდღიური ცხოვრების ისეთი მნიშვნელოვანი და აუცილებელი ატრიბუტი გახდა, რომ მის გარეშე არსებობა დღეს თითქმის წარმოუდგენელია.

მაგრამ რადიოსაგან განსხვავებით, ტელევიზია დიდი ხნის განმავლობაში არ წარმოადგენდა საერთაშორისო კომუნიკაციის საშუალებას. მას შიდასახელმწიფოებრივი, ეროვნული დანიშნულება ჰქონდა და, როგორც წესი, სახელმწიფოს კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდა. სატელევიზიო ინდუსტრიის გლობალიზაცია შედარებით ახალი მოვლენაა. ნაწილობრივ ამის მიზეზი ისაა, რომ საერთაშორისო ტელეკავშირების ტექნოლოგია გვიანდელი გამოგონებაა. მეორე მხრივ კი, ბევრ სახელმწიფოში ხელისუფლება ეწინააღმდეგებოდა უცხოური და საერთაშორისო ტელეპროგრამების დაშვებას ეროვნულ ტელემაუწყებლობაში.

ძირეული ცვლილებები სატელევიზიო ინდუსტრიაში და ამ სფეროს გლობალიზაცია XX საუკუნის ბოლო ორ ათწლეულში მოხდა. ჯერ ერთი, სწორედ ამ პერიოდში მოხდა მსოფლიოს მასობრივი „ტელევიზაცია“. თუ 1969 წელს მსოფლიოში 87 მილიონი ტელევიზორი იყო, 1992 წელს მათმა რიცხვმა 873 მილიონს მიაღწია, ხოლო ყოველ 1000 მცხოვრებზე მათი რაოდენობა 39-დან 160-მდე გაიზარდა. (Heid et al., p. 358). მნიშვნელოვნად გაიზარდა სატელევიზიო არხებისა და პროგრამების რიცხვიც. ტელევიზორი ინფორმაციის მასობრივი საშუალება გახდა.

მეორეც, უკანასკნელ წლებში მოხდა ნამდვილი ტექნოლოგიური რევოლუცია, რაც სატელიტური და საკაბელო ტელევიზიის დამკვიდრებასთან არის დაკავშირებული. ამ სიახლემ არა მარტო სატელევიზიო არხების რიცხვი გააორმაგა პირველსავე ხუთ წელიწადში, არამედ ტელევიზია ჭეშმარიტად მსოფლიო, გლობალურ საშუალებად აქცია. საკაბელო და სატელიტურმა ტელევიზიამ აიძულა ბევრი ქვეყნის ხელისუფლება უარი ეთქვა ტელევიზიის კონტროლზე და ერთი-ორი (ქ. წ. სამთავრობო ანუ ოფიციალური) არხით დაკმაყოფილებულიყო. მოსახლეობას კი საშუალება მიეცა სხვადასხვა ქვეყნის სატელევიზიო პროგრამებს გასცნობოდა.

სატელევიზიო ინდუსტრიაში, ისევე როგორც კულტურის ინდუსტრიის სხვა სფეროებში, წამყვანი როლი მსხვილ კორპორაციებს ენიჭებათ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ისეთი კომპანიები, როგორცაა CNN, ABC, BBC, FOX, MTV, Eurosport და სხვ. ბუნებრივია, რომ სხვადასხვა ქვეყნები სხვადასხვა დოზითაა წარმოდგენილი სატელევიზიო პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე. ამ თვალსაზრისით მთავარი ექსპორტიორია აშშ, მაშინ, როცა საკუთრივ ამერიკულ ეროვნულ ბაზარზე სხვა ქვეყნების სატელევიზიო პროდუქციის იმპორტის წილი 2%-ს არ აღემატება. ლათინურ ამერიკაში, მიუხედავად ენობრივი ბარიერისა, იმპორტული ტელეპროგრამების 75% ამერიკულია, დასავლეთ ევროპაში კი ეს მაჩვენებელი 45%-ს აღწევს. ეს ციფრი განსაკუთრებით მაღალია პატარა ქვეყნებში, მაშინ როცა დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის და გერმანიის შემთხვევაში სატელევიზიო პროდუქციის იმპორტის წილად მოდის ტელეპროგრამების 20–25%. ამასთან, ეს ქვეყნები ტელეპროდუქციის მსხვილ ექსპორტიორებად გვევლინებიან. სატელევიზიო პროგრამების ექსპორტიორ ქვეყნებს მიეკუთვნება აგრეთვე იაპონია, იტალია, ბრაზილია, მექსიკა, ეგვიპტე, ჰონგ-კონგი, ესპანეთი და ავსტრალია.

8.3.5. კინო

წლის მანძილზე ეკრანზე გამოსული ფილმების რაოდენობა და მათი დემონსტრირების საერთო დროის ხანგრძლივობა თუმცა გაცილებით მცირეა ტელეინდუსტრიის პროდუქციის მოცულობასა და რადიოგადაცემების საათების რაოდენობის ჯამზე, მაინც კინოინდუსტრიას განსაკუთრებული ადგილი უკავია თანამედროვე მსოფლიოში. იგი არა მარტო ეკონომიკის სრუ-

ლიად დამოუკიდებელი დარგია, არამედ აუდიო-ვიდეო ინდუსტრიის საფუძველიცაა, ხოლო სატელევიზიო პროგრამებში ფილმების ჩვენებას ერთ-ერთი ძირითადი ადგილი უკავია.

კინომ, როგორც კულტურის ინდუსტრიის ერთ-ერთმა დარგმა, ადრევე შეიძინა საერთაშორისო ფუნქციები და ჯერ კიდევ მაშინ მოგვევლინა გლობალიზაციის ნიშნად, როცა კულტურისა და კომუნიკაციების სხვა საშუალებებს ეს ფუნქცია არ ჰქონდათ. დღესაც აზიისა და აფრიკის სასოფლო რაიონებში, ხალაც სატელევიზიო გადაცემების მიღება ვერ ხერხდება, ანდა მხოლოდ ადგილობრივი არხების ყურებაა შესაძლებელი. კინო რჩება კულტურული გლობალიზაციის ღამის ერთადერთ საშუალებად.

ცხადია, კინო როგორც ხელოვნების დარგი, პირველ რიგში ეროვნულია და ეროვნულ სულს გამოხატავს. როცა კინოპროდუქციის ექსპორტირება ხდება სხვა ქვეყნებში, ეს ექსპორტიორი ქვეყნების კულტურისა და ცხოვრების სტილის ერთგვარი დემონსტრაციაა. გამოძინარე იქიდან, რომ ქვეყნების დიდ უმრავლესობას ან საერთოდ არა აქვთ საკუთარი კინემატოგრაფია, ან ძალიან სუსტადაა განვითარებული, ეროვნულ კინობაზარზე უცხოური ფილმების ძალიან დიდი უპირატესობაა. შესაბამისად მაყურებელი უცხო ცხოვრების სტილს ეზიარება, რაც, როგორც წესი, ეროვნულ საფრთხედ აღიქმება ხოლმე. ამიტომ ანტიგლობალიზებისთვის კოკა-კოლასა და მაკდონალდსის გვერდით ერთ-ერთი საძულველი სიტყვა პოლიეუდიცაა, როგორც ამერიკული კულტურული იმპერიალიზმის ერთ-ერთი აშკარა გამოვლინება.

თუ კინოს სფეროში გლობალიზაციად ფილმების წარმოებისა და მათი ექსპორტის მოცულობას მივიჩნევთ, აშკარა იქნება, რომ სულ რამდენიმე ქვეყანა შეიძლება მივიჩნიოთ ამ დარგის მონოპოლისტად. 80-იანი წლების ბოლოსთვის წელიწადში 150 ფილმზე მეტს იღებდნენ მხოლოდ ხუთ ქვეყანაში – აშშ-ში, ინდოეთში, იაპონიაში, სამხრეთ კორეასა და ჰონგკონგში, ხოლო 100-დან 150-მდე – სსრკ-ში, საფრანგეთში, იტალიაში, ესპანეთში, დიდ ბრიტანეთსა და გერმანიაში. იმ ქვეყნების დიდ უმრავლესობაში, რომელსაც საკუთარი კინომრეწველობა აქვს, წელიწადში ოცზე ნაკლები ფილმი იქმნება.

რაც შეეხება ფილმების ექსპორტს აქ აშშ-ის უპირატესობა აშკარაა და მსოფლიო გლობალური კინობაზარი ამერიკული ფილმებით არის „გაჯერებული“. სხვა მთავარი კინოექსპორტიო-

რებიდან გამოირჩევა ინდოეთი, საფრანგეთი და იტალია. შეიმჩნევა გარკვეული გეოგრაფიული კანონზომიერებაც. ფრანგული ფილმები ძირითადად აფრიკის ფრანგულენოვან ქვეყნებში დომინირებს, ინდური კი – სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასა და აღმოსავლეთ აფრიკაში. თვითონ საფრანგეთში დემონსტრირებული ფილმების 65% უცხოურია (ძირითადად ამერიკული), ხოლო ევროპის სხვა ქვეყნებში (დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, იტალია) ეს მაჩვენებელი 80–90%-ია. იაპონიაშიც კი, სადაც ტრადიციულად ეროვნულ კინემატოგრაფიას ძლიერი პოზიციები ჰქონდა 90-იანი წლების ბოლოს უცხოურმა (ძირითადად ამერიკულმა) ფილმებმა ქვეყნის ეკრანებზე გასული ფილმების 60% შეადგინა (Held et al., p. 356).

მ.წ.წ. ტურიზმი

ტურიზმი კულტურული და ეკონომიკური გლობალიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე აშკარად გამოხატული ფორმაა. იგი თანამედროვე მსოფლიოს უაღრესად მნიშვნელოვანი და სწრაფად მზარდი ფენომენია, ხოლო ტურისტული ინდუსტრია ძალიან ბევრი ქვეყნისთვის ეკონომიკის წამყვანი დროა.

საერთაშორისო ტურიზმი თუმცა პირველ რიგში ორგანიზებული ბიზნესია, მას ფართო კულტურული განზომილება აქვს. აქ იგულისხმება როგორც ტურისტების მიერ შემეცნებითი ობიექტების ნახვა და ამდენად სხვა ქვეყნების კულტურასთან დაახლოება, ისე მიზნები ქვეყნის მოსახლეობის ქცევისა და კულტურის ტრანსფორმაცია ტურიზმის ინდუსტრიის შესაბამისად. ხოლო, თუ ტურისტები, ძირითადად, ერთი რომელიმე ქვეყნიდან მოდიან მოცემულ ადგილზე, ადგილობრივი მოსახლეობა, როგორც წესი, არა მარტო მათ ენას სწავლობს, არამედ მათ ქცევისა და კულტურის ბევრ ელემენტს ითვისებს კიდევ სწორედ ამაში გამოიხატება ტურიზმის, როგორც კულტურული გლობალიზაციის ერთ-ერთი აგენტის როლი.

ძნელია ადამიანთა აქტივობის სხვა რომელიმე სფერო მოიძებნოს, რომელსაც ასეთი სწრაფი რაოდენობრივი და თვისობრივი ცვლილებები განეცადოს, როგორც ტურიზმს. თუ 1950 წელს საერთაშორისო ტურისტთა რაოდენობა 25,3 მილიონს შეადგენდა და მთელი ტურისტული ხარჯების რაოდენობა 2 მილიარდ დოლარს არ აღემატებოდა, 1995 წელს ამ მაჩვენებლებმა, შესაბამისად, 564,8 მილიონ კაცსა და 385 მილიარდ

დოლარს მიაღწია (World Tourist Organization, 1997). ეს ნიშნავს, რომ მსოფლიოს ყოველი მეათე მცხოვრები საერთაშორისო ტურისტია. თუმცა, ცხადია, ტურიზმის გეოგრაფია ძალზე არათანაბარია და ტურისტთა აბსოლუტურ უმრავლესობას განვითარებული ქვეყნების ანუ გლობალური ჩრდილოეთის მცხოვრებნი შეადგენენ. მაშინ როცა აფრიკის წილად მოდის ტურისტთა 2,5%, ახლო აღმოსავლეთის წილად – 1,2%, ხოლო სამხრეთ აზიის წილად მხოლოდ – 0,6% (World Tourist Organization, 1997).

8.4. ინგლისური ენის გლობალიზაცია

გლობალიზებულ მსოფლიოში პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განსხვავებების თანდათან წაშლისა და დაახლოების პარალელურად, კანონების, ნორმების, პროცედურების უნიფიკაციასთან ერთად აუცილებელი გახდა ურთიერთობის ერთიანი საშუალებების ამოქმედება ანუ ერთი საერთო ენის არსებობა, რომელიც ყველასათვის გასაგები იქნებოდა და რომელზეც განხორციელდებოდა ურთიერთობა სხვადასხვა სახელმწიფოებს და ერებს შორის.

საერთაშორისო უნივერსალური ენის ანუ Lingua franca-ს იდეა ახალი არ არის. ჯერ კიდევ 1887 წელს ლ. ზამენჰოფის მიერ უნივერსალურ ენად შემოტანილ იქნა მის მიერ ხელოვნურად შექმნილი ენა – ესპერანტო, რომელიც ევროპული (ძირითადად რომანული ჯგუფის) ენების ბაზაზე შემუშავდა, უკიდურესად მარტივი გრამატიკით გამოირჩეოდა, შესასწავლად იოლი და გამოსაყენებლად მოხერხებული იყო. მაგრამ ეს თვისებები საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რომ იგი მსოფლიო ენა გამხდარიყო. ამჟამად, რომ ხელოვნურად შექმნილი ენა ასეთ ფუნქციას ვერ შეასრულებს.

ამგვარად, უნივერსალური ენის ფუნქცია ერთ-ერთ ცოცხალ, სალაპარაკო ენას უნდა დაკისრებოდა.

მსოფლიოში ხუთი ათასზე მეტი ენაა, მაგრამ მათგან სამწერლობო ენა ათასზე ნაკლებია. ამ ენებიდანაც თითქმის 2/3 მილიონზე ნაკლები კაცი ლაპარაკობს. მხოლოდ 12 ენაა, რომელზედაც 100 მილიონზე მეტი მოლაპარაკეა და მათი საერთო რიცხვი დედამიწის მოსახლეობის 2/3-ს შეადგენს. ამ

ენებიდან სამი – გერმანული, იაპონური და ბენგალური მხოლოდ ამ ენებზე, როგორც დღეიწინაზე მოლაპარაკეთა საცხოვრებელი ტერიტორიით შემოიფარგლება. ხოლო გერმანულისა და იაპონურის, როგორც მეორე ენის გავრცელება მკვეთრად შემცირდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ენათა მეორე ჯგუფში შედიან რუსული, ჩინური, ჰინდი, მალაური და არაბული, რომლებიც, გარდა იმისა, რომ მრავალრიცხოვანი მოსახლეობისათვის წარმოადგენენ მშობლიურ ენებს, მეორე ენებად და ერთა შორის ურთიერთობების საშუალებად გამოიყენებიან საკმაოდ დიდ, მაგრამ კომპაქტურ და ერთიან გეოგრაფიულ რეგიონებში. მესამე ჯგუფს კი შეადგენენ ის ენები, რომლებიც გლობალურად არიან გავრცელებული და მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებში წარმოადგენენ „ლინგვა ფრანკას“. ასეთებია ინგლისური, ფრანგული, ესპანური და პორტუგალიური. აქედან პირველი სამი გაეროს ოფიციალური და სამუშაო ენებია.

ამგვარად, მსოფლიო ენის ფუნქცია ამ სამი ენიდან ერთ-ერთს უნდა შეესრულებინა. 50-იანი წლებისათვის მათგან ყველაზე გავრცელებული (როგორც მშობლიურზე მოლაპარაკეთა რიცხვით) ესპანური იყო, ყველაზე პრესტიჟული კი, როგორც დიპლომატიისა და მსოფლიო ელიტის საურთიერთობო ენის სამსაუკუნოვანი ამოცდილებით – ფრანგული.

და მაინც მსოფლიო ენად ინგლისური იქცა. უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში მისი გავრცელების ტემპი და არეალი მართლაც უპრეცედენტოა. ამას, უკრაინელი მეცნიერის ს. უდოვიკის აზრით (Удовик, 2002, с. 253–257), რამდენიმე გარემოებამ შეუწყო ხელი:

პირველი, ეს არის იმ ქვეყნების პოლიტიკური და სამხედრო სიძლიერე, რომლის მოსახლეობაც ინგლისურად ლაპარაკობს. აქ, რა თქმა უნდა, პირველ რიგში აშშ იგულისხმება, რომელიც ერთადერთი სუპერსახელმწიფოა, გადამწყვეტი როლი აკისრია მსოფლიო პოლიტიკის წარმართვაში, ხოლო მისი სამხედრო ძლიერება ბევრად აღემატება დანარჩენი დიდი სახელმწიფოების სამხედრო პოტენციალს;

მეორე, უბლიერესი ეკონომიკა და აქ არსებული ტრანსნაციონალური კომპანიების მოქმედება გლობალურ მასშტაბში. მსოფლიოს 500 უმსხვილესი ტნკ-დან ნახევარი ინგლისურენოვან ქვეყნებშია ბაზირებული;

მესამე, სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია და სამეცნიერო კვლევების მაღალი დონე. მსოფლიო სამეცნიერო ლიტერატურა

ძირითადად ინგლისურენოვანია. ყველაზე სერიოზული სამეცნიერო ჟურნალებიდან (სულ 6 ათასი) 39% აშშ-ში გამოდის, 19% კი – დიდ ბრიტანეთში, ხოლო პოლანდიურ (10%) და გერმანულ (7%) ჟურნალებში გამოქვეყნებული სტატიების დიდი უმრავლესობა ინგლისურენოვანია. რუსულ და გერმანულ ენებზე დაბეჭდილი სტატია ხშირად შეუმჩნეველია მანამდე, სანამ ინგლისურად არ ითარგმნება. დღევანდელ გლობალიზებულ მსოფლიოში მეცნიერისთვის ინგლისური ენის ცოდნა უკვე აუცილებლობას წარმოადგენს, რადგან მის გარეშე რაიმე დიდი წარმატების მიღწევა ძალიან გართულებულია;

მეოთხე. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების ფართო გავრცელება. ძირითადი, სატელევიზიო და რადიოპროგრამები ყველაზე პოპულარული ჟურნალები და გაზეთები ინგლისურენოვანია;

მეხუთე. რეკლამის გავრცელება. რეკლამის ბუმმა, სარეკლამო ბუკლეტებმა და ხარისხიან პროდუქციაზე წარწერებმა ძალიან შეუწყო ხელი ინგლისური ენის გავრცელებას. მსოფლიოს 30 უმსხვილესი სარეკლამო სააგენტოდან 27 ამერიკულია, ერთი – ინგლისური და მხოლოდ – ორი იაპონური;

მეექვსე. ფენომენალური გავლენა ინგლისური ენის გავრცელებაზე მოახდინა კინომ. 30-იან წლებში მსოფლიოს 44 უმსხვილესი კინოსტუდიიდან 32 ამერიკული ან ინგლისური იყო. 90-იან წლებში აშშ აკონტროლებდა მსოფლიო კინობაზრის 85%-ს;

მეშვიდე. ინგლისური ენის აქტიურ გავრცელებას ხელი შეუწყო პოპ-მუსიკამ და მასკულტურამ. მსოფლიოს 557 ყველაზე პოპულარული პოპ-ჯგუფიდან 549 (99%) მთლიანად ან ძირითადად ინგლისურენოვანია. ხოლო ყველაზე პოპულარული მიმღერლების 95% ინგლისურად მღერის;

მერვე. ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი გავლენა ინგლისურის გავრცელებაზე მოახდინა ინტერნეტმა. უდავოა, რომ ინგლისური ენა ინტერნეტის ტექმარტი „ლინგვა ფრანკაა“;

დაბოლოს მეცხრე. ენის გავრცელებაზე უდიდეს როლს თამაშობს ადამიანური ფაქტორი. ამ ენებზე მოლაპარაკეთა წარმატებები და პოპულარობა. შორს წაგვიყვანდა ინგლისურენოვანი მწერლების, მეცნიერების, ხელოვნების მოღვაწეების, პოლიტიკოსების, სპორტსმენების ჩამოთვლა.

გარდა ამისა, ინგლისურის გავრცელებას ხელი შეუწყო ამ ენის ზოგიერთმა თვისებამაც. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს მისი შემგუებლობა სიახლისადმი. არასოდეს არავის შეუშლია

ხელი ინგლისურ ენაში უცხოური სიტყვების დამკვიდრებისათვის, რამაც მას კოსმოპოლიტური ხასიათი მისცა. მეორეც, ინგლისურენოვან ქვეყნებში, განსხვავებით ნებისმიერი სხვა ქვეყნებისა, არ არის ორგანიზაციები, რომლებიც ენის სიწმინდისა და სხვა ენების „მაგნე“ გავლენისაგან მის დასაცავად იბრძოლებდნენ. ამასთან, ინგლისურ ენას არა აქვს აშშ-ს სახელმწიფო ენის სტატუსი, რადგან ასეთ ცნებას აშშ-ის კონსტიტუცია არ ითვალისწინებს. გარკვეულ როლს თამაშობს ინგლისური ენის არაფლექსურობა. გრამატიკული კონსტრუქციების სიმარტივე და ბრუნვებისა და უღლების არარსებობა. თუმცა სერიოზულ ნაკლოვანებად უნდა ჩაითვალოს წერასა და გამოთქმას შორის არსებითი განსხვავება.

მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში თარგმნილი ლიტერატურის უდიდესი ნაწილი ინგლისურიდანაა. კერძოდ, ინგლისურიდან არის თარგმნილი საფრანგეთში გამოსული მთელი თარგმნილი ლიტერატურის 65%, გერმანიაში ეს მაჩვენებელი 60,7%-ია, იაპონიაში – 78,3%, ნიდერლანდებში – 56,8%, ესპანეთში – 50,1%, ხოლო შვედეთში – 65,5%. თვითონ აშშ-ში ნათარგმნი ლიტერატურის 23,8% გერმანულიდან არის, ხოლო 21,8% – ფრანგულიდან. დიდ ბრიტანეთში კი 25,7% – გერმანულიდან 23,2% – ფრანგულიდან (Held et al., p. 346).

ცხადია, ინგლისური ენის გავრცელება და, რაც მთავარია, სხვა ენების „ანგლიზაცია“ უმტკივნეულოდ არ მიმდინარეობს. ამ პროცესს ყველაზე დიდ წინააღმდეგობას საფრანგეთი უწევს, რომელიც ფრანგული ენის დაკარგული პრივილეგიების ნოსტალგიის გარდა, თვით ფრანგულში ინგლისური სიტყვების მოძალებით არის შეშფოთებული. საკმაო გაღიზიანებას იწვევს ინგლისური სიტყვების დამკვიდრება არაბულ სამყაროშიც. ჩინეთი და იაპონია კი ამ პროცესს მშვიდად უყურებენ, რადგან იეროგლიფურ სისტემაზე ინგლისურის გავლენა უმნიშვნელოა.

მიუხედავად ყოველივე სემოთქმულისა, ფაქტია, რომ ინგლისური დედაენაა „მხოლოდ“ 327 მილიონი კაცისთვის, ანუ დაახლოებით იმდენისათვის, რამდენისთვისაც ჰინდი და უფრო ნაკლებისათვის – ვიდრე ესპანური. აღარაფერს ვამბობთ ჩინურზე, რომელსაც დედაენად მიიჩნევენ 1200 მილიონი კაცი. ს. ჰანტინგტონი იმოწმებს რა ამერიკელი მეცნიერის ს. კალბერლის მონაცემებს, რომ 1958 წელს ინგლისური დედაენა იყო მსოფლიოს მოსახლეობის 9,8%-თვის, 1992 წელს კი მხოლოდ – 7,8%-თვის, წერს „ენა, რომელიც მსოფლიოს მოსახლეობის

92%-თვის უცხოა, არ შეიძლება მსოფლიო ენად ჩაითვალოს“ (პანტიგტონი, 2001).

მაგრამ ინგლისური, როგორც უცხო ენა იცის დაახლოებით ნახევარმა მილიარდმა კაცმა და ეს რიცხვი მომავალში მუდმივად გაიზრდება. დღეს სადავო არ არის, რომ ინგლისური ენის მცოდნე პიროვნებას დიდი უპირატესობა აქვს ამ ენის არმცოდნე პიროვნებასთან შედარებით, რაც გლობალიზაციის ერთ-ერთ შედეგად უნდა მივიჩნიოთ.

8.5. დასავლური ღირებულებების ექსპორტი და ექსტერნიზაცია

გლობალიზაცია პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ განსხვავებების წაშლასთან ერთად საერთო ღირებულებათა ჩამოყალიბებასა და გავრცელებასაც გულისხმობს. სწორედ აქ აწყდება გლობალიზაცია ყველაზე დიდ წინააღმდეგობას. ბუნებრივია, რომ ახალ ღირებულებათა სისტემაზე გადასვლა ნიშნავს ფასეულობათა გადაფასებას, ძველ ღირებულებებზე უარის თქმას და ახლის შეთვისებას. ეს კი მთელი ცხოვრების წესისა და მენტალიტეტის შეცვლას გულისხმობს, რაც უადრესად რთული და მტკივნეული პროცესია და ხშირად მძაფრ წინააღმდეგობას იწვევს. მდგომარეობას განსაკუთრებით ის ართულებს, რომ ის ღირებულებები, რომლებიც გლობალიზაციის შედეგად მკვიდრდება არ არის რაღაც ახალი, კოსმოპოლიტური ანდა სინთეზური სისტემა, სადაც ყველა ცივილიზაციაა წარმოდგენილი. იგი, ფაქტობრივად, იმ ფასეულობათა სისტემაა, რომელიც დასავლური ცივილიზაციისთვის არის დამახასიათებელი. ამიტომ სხვა ცივილიზაციების ხალხებისთვის ამ ღირებულებათა დამკვიდრება დასავლური ღირებულებების აშკარა ექსპანსია, კულტურული იმპერიალიზმია, სადაც ღომის წილი აშშ-ზე მოდის. ეს პროცესი ზოგადად ექსტერნიზაციის სახელით არის ცნობილი, თუმცა ზოგჯერ ამერიკანიზაციის სახელითაც მოიხსენიებენ.

რა არის ის ძირითადი ღირებულებები, რომელთა გავრცელებაც გლობალიზაციის პროცესის გამო მთელ მსოფლიოში ხდება და რატომ უნდა იწვევდეს წინააღმდეგობას არადასავლური ცივილიზაციების სამყაროში?

ინდივიდუალიზმი. ინდივიდუალიზმი დასავლური ცივილიზაციისა და კულტურის საფუძველი და ძირითადი კატეგორიაა. სხვადასხვა ისტორიულმა გარემოებებმა, ფეოდალიზმის დასავლურმა მოდელმა, მიწაზე კერძო საკუთრებამ, ბურჟუაზიის გაბატონებულმა მდგომარეობამ და სხვა ფაქტორებმა ჩამოაყალიბა პიროვნული მენტალიტეტი, როცა ადამიანი თვითონ არის საკუთარი თავის პატრონი, არავისზეა დამოკიდებული და აკეთებს იმას, რაც ხურს. ე. ი. პიროვნება თავისუფალია. ასეთ შემთხვევაში ადამიანთა შორის ურთიერთობების ერთადერთი რეგულატორი კანონია. ამიტომ კანონის უზენაესობა ინდივიდუალისტურ საზოგადოებაში აუცილებელი პირობაა და კანონის წინაშე ყველა თანაბარია მიუხედავად მდგომარეობისა და ცენზისა.

ყველა სხვა ცივილიზაციაში ინვიდიდზე მაღლა კოლექტივი დგას და პიროვნება მის ინტერესებს უნდა ექვემდებარებოდეს. ისტორიულად ამ კულტურებში მიწაზე თემური საკუთრება იყო და ურთიერთობებსაც თემი არეგულირებდა. შესაბამისად დღესაც ასეთ საზოგადოებაში პიროვნების თავისუფლება კოლექტივზეა დამოკიდებული და საზოგადოებრივ ურთიერთობებს სახელისუფლებო ელიტა, რელიგიური თემები თუ გვაროვნულ-ტომობრივი კლანები წარმართავენ.

კოლექტივიზმი ყველგან ერთნაირი ფორმებით არ არის წარმოდგენილი. რუსული კოლექტივიზმი ფართოა და მთელ სახელმწიფოსზე ვრცელდება. კერძოდ, სახელმწიფოსა და მის ხელმძღვანელს (Батьюшка-чары) ყველა მორჩილად უნდა ემსახურებოდეს, ხოლო უბრალო მოქალაქეები ერთი კოლექტივის თანაბარუფლებიანი წევრები არიან და ამიტომ თითოეულ მათგანს უფლება აქვს მყორეს შენიშვნა მისცეს, თუ ეს უკანასკნელი კოლექტივისთვის მიუღებელ ქმედებებს ჩაიდენს. იაპონიაში კოლექტივიზმი კორპორაციული ხასიათისაა და კომპანიის წევრების ურთიერთნდობაზე და კომპანიისადმი ერთგულების პრინციპზეა დაფუძნებული. ჩინეთში კოლექტივიზმი უფრო ოჯახური დონისაა და სწორედ ოჯახია ჩინური საქმიანი სამყაროს ძირითადი რგოლი. პირადი ურთიერთობები და დამოკიდებულება იურიდიულ ნორმებსა და კონტრაქტებზე მაღლა დგას. ამ სიტუაციით აიხსნება მსხვილი ტრანსნაციონალური კორპორაციების უმნიშვნელო როლი ჩინურ სამყაროში. რაც შეეხება ისლამურ სამყაროს აქ კოლექტივიზმის საფუძველი ტომი ან გვარია და პიროვნებაც, პირველ რიგში, მის წინაშეა

პასუხისმგებელი. ინდური ცივილიზაციისათვის კოლექტივიზმის კასტური პრინციპია დამახასიათებელი.

რაც შეეხება ქართულ კოლექტივიზმს იგი არ მოიცავს მთელ ერს ან სახელმწიფოს და უფრო ვიწრო ფარგლებით იზღუდება. ესაა ჩვენში გავრცელებული ისეთი კატეგორიები, როგორცაა „სანათესავო“, „სამეგობრო“, „სამეზობლო“ და ა. შ. სწორედ ნათესავების, მეგობრების თუ მეზობლების წინაშე თვლის თავს პასუხისმგებლად ქართველი და მათ ინტერესებს უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე სახელმწიფო ინტერესებსა და კანონებს.

ცხადია, კოლექტივისტური მენტალიტეტის საზოგადოებისთვის ძალიან ძნელია ინდივიდუალისტურ ცნობიერებაზე გადასვლა და კანონის კოლექტივზე მაღლა დაყენება. ამითაა გამოწვეული ის გაღიზიანება, რასაც დასავლეთი იწვევს სხვა, არადასავლურ საზოგადოებებში.

დემოკრატია. დემოკრატია პირდაპირი მნიშვნელობით „ხალხის მმართველობას“ ნიშნავს და საზოგადოების ყველა წევრის სრულ თანასწორობას გულისხმობს. დემოკრატია თანამედროვე ცივილიზაციის უდიდესი მონაპოვარია. იგი საზოგადოების მრავალმხრივი განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა. მაშ რით უნდა აიხსნას დემოკრატიზაციის მიმართ სკეპტიკური დამოკიდებულება ზოგიერთ არადასავლურ ქვეყანასა თუ რეგიონში? ცხადია, ცალკეულ ქვეყნებში დემოკრატიზაციის პროცესი პირდაპირ წინააღმდეგობაში მოდის მმართველ ავტორიტარულ რეჟიმებთან და კორუმპირებულ ხელისუფლებასთან და ისინი ყველანაირად შეეწინააღმდეგებიან დემოკრატიულ გარდაქმნებს. მაგრამ არის ზოგიერთი ობიექტური გარემოებაც, რომელიც დემოკრატიის საწინააღმდეგოდ მოქმედებს.

ცხადია, რომ სრული სახით დემოკრატია შესაძლებელია მხოლოდ პატარა სოციაუმებში. მაგალითისთვის გამოდგება ძველი ბერძნული პოლისები. უფრო დიდ საზოგადოებაში სრული დემოკრატია შეუძლებელია, რადგან იგი სოციალური კავშირების რღვევას გამოიწვევს.

ამიტომ დიდ სახელმწიფოებში პირდაპირ დემოკრატია არ შეიძლება არსებობდეს და იგი იცვლება წარმომადგენლობითი დემოკრატიით. ეს უკანასკნელი პოლიტიკური ელიტის ფორმირების გარკვეულ, განსაკუთრებულ წესს და მასზე კონტროლს გულისხმობს. ამასთავე, ხელისუფლების დემოკრატიუ-

ლად არჩევა აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს ამომრჩეველის პასუხისმგებლობას საზოგადოების წინაშე. იმისათვის კი, რომ ამომრჩეველმა დასაბუთებული არჩევანი გააკეთოს ის უნდა იყოს დამოუკიდებელი, საკმარისად შექმნილი და პქონდეს რეალობის ადეკვატურად აღქმის უნარი.

დასაფლეთის ქვეყნებში დემოკრატია ვითარდებოდა სოციალური საფეხურების მიხედვით ზემოდან ქვემოთ. მაგ., აშშ-ში ხმის მიცემის უფლება ჯერ პქონდათ მხოლოდ მესაკუთრეებს, შემდეგ ყველა მამაკაცს და მხოლოდ 1919 წლიდან ყველა მოქალაქეს. საფრანგეთსა და იტალიაში საყოველთაო საარჩევნო უფლება 1946 წლიდანაა და უკვე მაშინ, საშუალო შემოსავალი ერთ სულზე 3500 დოლარს აღწევდა.

მოსახლეობის ის ფენა, რომლის შემოსავალი საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია, მოკლებულია რეალობის ადეკვატურად აღქმის უნარს და ადვილად ვარდება ხან ერთ, ხან მეორე უკიდურესობაში. ხელმძღვანელობენ რა არა ლოგიკით, არამედ ემოციით. ეს ფენა ქმნის ე. წ. საპროტესტო დემოკრატიას, რაც უკიდურესად საშიშია სახელმწიფოსთვის. ხოლო, როცა მოსახლეობის დიდი ნაწილი შიმშილობს მისთვის მთავარი ფიზიკური გადარჩენაა და არა დემოკრატია. აშკარაა, რომ ღატაკთა დემოკრატია ვერ იქნება დემოკრატია ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. სწორედ ეს პრობლემაა გლობალურ სამხრეთში, რაც დემოკრატიზაციის მიმართ უნდობლობას და წინააღმდეგობას წარმოშობს. თუმცა ეს, რა თქმა უნდა, არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იმას, რომ ავტორიტარულ და ტოტალიტარულ რეჟიმებს რაიმე გამართლება პქონდეს.

თავისუფლება. თავისუფლება სულ სხვადასხვანაირად გაიგება სხვადასხვა ცივილიზაციების მიერ. შესაბამისად, ამ ფენომენისადმი დამოკიდებულებაც განსხვავებულია.

საქართველოში, რუსეთსა და, ალბათ მთელ მოსტსაბჭოთა სივრცეში (შესაძლებელია ბალტიისპირეთის ქვეყნები წარმოადგენდნენ ერთგვარ გამოინაკლისს) თავისუფლება ნიშნავს თავის ნებაზე ყოფნას: „ვაკეთებ იმას, რაც მინდა და ეს არავის საქმე არ არის“. იგი აღიქმება, როგორც საშუალება თავი აარიდო პასუხისმგებლობას შენს ნამოქმედარზე. ამიტომ პირადი თავისუფლების მაქსიმალიზაციის მიზნით გამოიყენება გადაწყვეტილების მიღების ისეთი ფორმა, როგორიცაა „კოლექტიური პასუხისმგებლობა“, ანუ თუ პიროვნებამ რამე დააშავა, პასუხი მთელმა კოლექტივმა უნდა აგოს, რეალობაში ეს „კოლექტიური

უპასუხისმგებლობა“ იყო, როცა პასუხს არავინ აგებდა. თავისუფლების ასეთი გაგება ინდივიდუალისტურ საზოგადოებაში წარმოუდგენელია. აშშ-ში თავისუფლებაში იგულისხმება არჩევის თავისუფლება, შესაძლებლობა თავი აარიდო ისეთ სიტუაციას, როცა ვინმეს შეეძლება ჩაერიოს შენს პირად ცხოვრებაში. ამავე დროს, სამსახურში თავისუფლება მკაცრად რეგლამენტირებულია ინსტრუქციით. სპეციფიკურია სიტყვის თავისუფლებაც. უნდა ითქვას ის, რაც არ გააღიზიანებს ამერიკელთა უმრავლესობას. თუ, მაგალითად, ტელევიზია აჩვენებს კადრებს, თუ, როგორ იღუპება მშვიდობიანი მოსახლეობა ამერიკული ავიაციის დაბომბვის შემდეგ კოსოვოს კონფლიქტში, საეჭვოა, რომ ასეთ პროგრამას წარმატება ხვდეს.

რაც შეეხება ევროპას, აქ თავისუფლება უფრო ფართო ცნებაა და მომდინარეობს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ლოზუნგიდან „თავისუფლება, ძმობა, ერთობა“, ეს „აუცილებლობის გაცნობიერებაა“, რომელიც გულისხმობს ურთიერთკავშირს: რაც მეტია თავისუფლება – მით მეტია პასუხისმგებლობა.

ასეთნაირად გაგებული თავისუფლება ცოტა ძნელი გასაგებია არადასავლური ცივილიზაციებისთვის და ამდენად ძნელად მისაღწევია.

ადამიანთა უფლებები და თანასწორობა. თანასწორობა და ადამიანთა უფლებები თვით დასავლეთშიც კი საქმაოდ პირობითი ცნებებია. ცხადია, რეალურად მილიარდელებისა და მათხოურების შვილებს სრულიად განსხვავებული უფლებები აქვთ, თუმცა ფორმალურად, კანონის ძალით თანასწორნი არიან. ამიტომ ზოგიერთი უფლება, რომელიც ადამიანს კონსტიტუციით აქვს მინიჭებული, განხორციელდება იმ ხარისხით, რის ეკონომიკური შესაძლებლობაც მოქალაქეს აქვს.

თავისთავად ცხადია, თანასწორობისა და ადამიანთა უფლებების დაცვის იდეა უადრესად ჰუმანური და პროგრესული იდეაა. მის საწინააღმდეგოდ აშკარად არავინ არ გამოდის, მაგრამ ხშირად ეს უფლებები ისეთ ფორმას იღებს, რომ მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობაში არა თუ წინააღმდეგობას, არამედ აგრესიასაც კი იწვევს.

მაგალითად, დასავლეთის ქვეყნების უმრავლესობაში ადამიანის უფლებების დაცვის მოტივით როგორც სახელმწიფომ, ისე ზოგიერთმა ეკლესიამ დაუშვა ქორწინება ერთი და იგივე სქესის პირებს შორის. ამავე ლოგიკით, როგორც ეს

ირონიით აღნიშნა ერთმა ჟურნალისტმა. შესაძლებელია მომავალში მიღწეულ იქნეს ცხოველებთან ქორწინების უფლებაც. ასეთი „უფლებები“ საბაბს აძლევს სხვა ცივილიზაციების წარმომადგენლებს დასავლეთი სატანურ სამყაროდ მიიჩნიოს და მის წინააღმდეგ მოსახლეობის ფართო ფენები განაწყოს.

ამიტომ ის, რაც მისაღებია ერთი ცივილიზაციისათვის არ შეიძლება საყოველთაო კეთილდღეობად ჩათვალო და სხვა ხალხებშიც მისი გავრცელებისთვის იბრძოლო.

ადამიანის უფლებების დაცვის მოტივით დასავლეთმა მრავალ ქვეყანაში განახორციელა მთელი რიგი (მათ შორის სამხედრო) ღონისძიებებიც. ამ პროცესს პუმანიტარული ინტერვენციის სახელი უწოდეს და, მართლაც, პუმანიტარული მიზნების ფონზე (შიშშილის, სიღარიბის, სტიქიური უბედურებების, ადამიანთა უფლებების დარღვევის წინააღმდეგ ბრძოლის საბაბით) ადგილი ჰქონდა ქვეყნის ფაქტობრივ ოკუპაციას და იქ აშშ-ისთვის მისაღები ხელისუფლების დასმას.

ალბათ, როცა ადამიანის უფლებებზე ლაპარაკი არ უნდა დაგვაფიწყდეს სხვა ერების უფლებაც იცხოვრონ ისე, როგორც სურთ და თავს არ მოვახვიოთ მათთვის უცხო ცხოვრების სტილი და ნორმები. ისტორიაში მრავალი ფაქტი არსებობს, როცა მონებს და ყმებს არ უნდოდათ თავისუფლება (მაგ., 1861 წლის რეფორმის დროს რუსეთში) და ძალით მიცემულ თავისუფლებას უკუშედეგი მოუტანია. აფრიკის სახელმწიფო ლიბერია XIX საუკუნეში აშშ-ში განთავისუფლებული მონებისა და მათი აფრიკაში ემიგრაციის შედეგად შეიქმნა. ყოფილმა მონებმა ხელში ჩაიგდეს ხელმძღვანელი თანამდებობები და მონებად აქციეს ადგილობრივი მოსახლეობა. დღეს ლიბერია ერთ-ერთი ჩამორჩენილი, არშემდგარი სახელმწიფოა, სადაც სამოქალაქო ომი მძვინვარებს.

როგორც ჩანს, სანამ მონას თავისუფლებას მისცემ, ჯერ უნდა ასწავლო, როგორ ისარგებლოს ამ თავისუფლებით. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავისუფლება თავნებობად იქცევა.

ს. პანტიგტონი თავის სტატიაში „დასავლეთი: უნიკალური, მაგრამ არა უნივერსალური“ (პანტინგტონი, 2001) წერს, რომ უნდა გავარჩიოთ მოდერნიზაცია და ვესტერნიზაცია. თუ მოდერნიზაცია შეიძლება და საჭიროცაა გამოიყენონ სხვა ცივილიზაციებმა, ვესტერნიზაცია ეს მხოლოდ დასავლური საზოგადოების პროდუქტია. დასავლური ცივილიზაცია კი

უასეულია არა იმიტომ, რომ ის უნივერსალურია, არამედ იმიტომ, რომ ის უნიკალურია.

ამიტომ არ შეიძლება დასავლურმა ცივილიზაციამ არ გაითვალისწინოს სხვა ცივილიზაციების სულიერი და მორალური ღირებულებები და თავს მოახვიოს საკუთარი ღირებულებები. წინააღმდეგ შემთხვევაში შესაძლებელია სერიოზული დაპირისპირება დასავლეთსა და არადასავლეთს შორის და სწორედ ესაა გლობალიზაციის ერთ-ერთი მთავარი საშიშროება.

კითხვები და დავალებები:

1. დაახასიათეთ კულტურის ტრანსფორმაციის სამი ძირითადი ფორმა რ. პოლტონის მიხედვით.
2. რას აღნიშნავს თანამედროვე კულტურის უნივერსალურობა, ტექნიკურობა და დროის გარეშე არსებობა?
3. რა გავლენა იქონია მსოფლიო რელიგიებმა გლობალური კულტურის ჩამოყალიბებაში?
4. დაახასიათეთ იმპერიების როლი კულტურათა დაახლოებაში.
5. რა როლი ითამაშა იდეოლოგიამ კულტურის გლობალიზაციაში?
6. დაახასიათეთ ტელეკომუნიკაციებისა და ინტერნეტის როლი კულტურის გლობალიზაციაში.
7. რა გავლენას ახდენს კულტურის ტენკები თანამედროვე პირობებში?
8. ჩამოაყალიბეთ რადიოსა და მუსიკის ინდუსტრიის მნიშვნელობა კულტურის გლობალიზაციაში.
9. რა როლი აქვს ტელევიზიასა და კინოს გლობალური კულტურის ჩამოყალიბებაში?
10. რაში გამოიხატება ინგლისური ენის გლობალიზაცია?
11. რა პრობლემებთან არის დაკავშირებული ვესტერნიზაცია?
12. დაახასიათეთ ძირითადი დასავლური ღირებულებები.

ლიტერატურა

1. The Globalization of World Politics. By J. Baylis & S. Smith. Second Edition. Oxford University Press. Oxford, 2001, p.p. 456-469; p.p. 540-558.

2. Held D. et al. - Global Transformation. Politics, Economics, Culture. Cambridge. Polity Press, 1999, p.p. 327–375.
3. Holton R. Globalization and the Nation-State. Palgrave. New-York, 1998, p.p. 161–185.
4. Huntington S. - The Clash of Civilizations and Remaking of World Order. A Touchstone Book. New-York, 1997, p.p. 40–78.
5. Удовик С. Л. - Глобализация. Семиотические подходы. Рефл-бук, Ваклер. Киев, 2002, ст. 149–203 .